

STENOGRAFSKE BELEŠKE SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 7

BEOGRAD 1938 GODINE

KNJIGA I

X REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 21 MARTA 1938 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

DR. ŽELIMIR MAŽURANIĆ

I

Potpredsednik

Dr. ĐURA KOTUR

Sekretar

ĐURO VUKOTIĆ

Prisutni su g. g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova **dr. Milan M. Stojadinović**, Ministar pravde **Milan Simonović**, Ministar bez portfelja **dr. Šefkija Behmen**, Ministar poljoprivrede **Svetozar Stanković**, Ministar šuma i rudnika **Bogoljub Kujundžić**, Ministar trgovine i industrije **dr. Milan Vrbanić**, Ministar finansija **Dušan Letica**, Ministar bez portfelja **dr. Miho Krek**, Ministar bez portfelja **dr. Niko Novaković**, Ministar fizičkog vaspitanja naroda **dr. Vjekoslav Miletić**, Ministar pošta, telegrafa i telefona **Vojko Čvrkić** i Ministar prosvete **Dimitrije Magarašević**.

Početak u 9,30 časova.

SADRŽAJ:

1. — Čitanje i usvojenje zapisnika IX redovnog sastanka;

2. — Saopštenje o upućivanju na rad Senatu od strane Narodne skupštine zakonskog predloga o izmenama i dopunama Zakona o građenju i proširenju zdravstvenih ustanova od 16 marta 1931 godine;

3. — Saopštenje Finansiskog odbora o izboru senatora g. dr. Mile Miškulina za Predsednika toga Odbora.

4. — Dnevni red: Pretres izveštaja Finansiskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansiskog zakona za budžetsku 1938/39 godinu.

Govornici: Izvestilac većine **Fran Smodej**, izvestilac manjine **dr. Josip Nemeč**, Ministar finansija **Dušan Letica**, **dr. Mile Miškulin**, **dr. Budislav Grgur Andelinović**, **Vatroslav Canjuga**, **dr. Petar Zec**, **Antun Mihalović**, **dr. Budislav Grgur Andelinović** (radi ličnog objašnjenja) i **dr. Josip Nemeč** (početak govora).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, otvaram X redovni sastanak Senata. Molim g. sekretara da pročita zapisnik IX redovnog sastanka.

Sekretar Đuro Vukotić pročita zapisnik IX redovnog sastanka.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, čuli ste zapisnik. Ima li koja primedba na ovaj zapisnik? (Nema.) Pošto primedaba nema, zapisnik se prima i overava.

Gospodo senatori, prije prelaza na dnevni red imam da vam saopštim da mi je stigao od Narodne skupštine jedan zakonski predlog. Molim g. sekretara da o tome učini saopštenje.

Sekretar Đuro Vukotić (saopštava): G. Predsednik Narodne skupštine dostavio je Senatu saobrazno čl. 64 Ustava na rad predlog Zakona o izmenama i dopunama Zakona o građenju i proširenju zdravstvenih ustanova od 16 marta 1931 godine.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Za proučavanje ovog Zakonskog predloga, gospodo senatori, izabraćemo na kraju današnje sednice naročiti odbor.

Zatim imam da vam saopštim da je Finansijski odbor izvršio izbor svoga predsednika. Molim g. sekretara da i o tome učini saopštenje.

Sekretar Đuro Vukotić (saopštava): Finansijski odbor Senata izveštava da je na svojoj sednici od 16

marta o. g. izabrao sebi predsednika senatora g. dr. Milu Miškulina.

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Ovo saopštenje Finansijskog odbora prima se na znanje.

Gospodo senatori, sada prelazimo na dnevni red. Na dnevnom redu je pretres izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1938/39 godinu. Molim izvestioca većine g. Smodeja da procita izveštaj većine Finansijskog odbora.

Izviestiac većine Finansijskog odbora Fran Smodej (čita):

SENAT KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

FINANSIJSKI ODBOR

Br. 20

20 marta 1938 godine

Beograd

SENATU KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

BEOGRAD

Finansijski odbor Senata, kome je aktom Predsedništva Senata Br. 1077 od 16 marta o. g., predat predlog budžeta državnih rashoda i prihoda za 1938/39 godinu sa predlogom Finansijskog zakona za ovu godinu, počeo je istoga dana sa pretresom i proučavanjem budžeta i na četiri dugotrajne sednice, uz naporan rad, 20 ovog meseca svršio taj svoj obiman posao, o čemu podnosi ovaj

IZVEŠTAJ:

Pre nego što prede na meritornu analizu predloga budžeta, Finansijski odbor konstatuje, da je imao srazmerno malo vremena za diskusiju stoga, što je primio predlog tek 16 marta o. g., dok je mogao u prošloj budžetskoj godini početi sa pretresom već 11 marta. Da bi ipak mogao savladati svoj ogroman posao u određeno vreme, pokušao je nadoknaditi kratko odmereno mu vreme ubrzanim tempom, skraćenom diskusijom i intenzivnijim radom.

Predlog budžeta i Finansijski zakon za 1938/39 godinu okarakterisani su težnjom Kraljevske vlade da oživi privrednu aktivnost, da podigne narodno blagostanje u zemlji i da reši krupna ekonomska, finansijska, socijalna i druga pitanja ukoliko još nisu bila rešena ili uređena, a to u granicama postojeće finansijske sposobnosti naše zemlje i ekonomske snage našega naroda.

Prema objektivnim znacima privredno stanje u zemlji poboljšalo se i stoga je mogla Kraljevska vlada ne samo da produži dosadanju svoju ekonomsku i socijalnu politiku, nego je u Finansijskom zakonu jednim amandmanom najavila važne i javne radove za punih šest godina unapred.

Naš novac važi u Evropi kao jedna od najstabilnijih valuta. Cene na veliko i na malo pokazuju stalan i znatan porast. Naša spoljna trgovina je aktivna, njezin višak prelazi jednu milijardu dinara, naš saobraćajni promet pokazuje veliki porast prema ranijim godinama, ukupni ulozi na štednju su u progresivnom porastu kod svih banaka i štedionica, kao što je u velikom porastu promet na domaćim efektivnim i deviznim berzama, što sve predstavlja ubedljiv dokaz poboljšanja naših privrednih prilika. Posledica ovog povoljnog privrednog razvoja u toku 1937 godine je ojačanje državnih finansija. Pohvalno treba

zabeležiti činjenicu da državna blagajna isplaćuje uređno svoje obaveze iz ranijih godina i kurentne obaveze. Ostvareni budžetski prihodi dali su višak iznad budžetskih procena i to na kraju prvih devet meseci svoga izvršenja višak od preko 700 miliona dinara, to najbolje dokazuje, da je bio budžet za 1937/38 godinu predviđen na potpuno realnoj osnovici. Sa najvećim zadovoljstvom Finansijski odbor konstatuje, da je Vlada g. dr. Milana Stojadinovića postigla uređno finansijsko gazdovanje i da je blagovremeno podnela završni račun za 1936/37 godinu uz predlog budžeta za 1938/39 godinu, prvi put posle rata. To predstavlja veliki napredak u pitanju potpunog sređivanja naših državnih finansija.

Predloženi budžet za 1938/39 godinu izražava se, u rashodima i приходima, u sumi od 12.180.000.000.— dinara i prema tome iznosi povećanje prema sadašnjem budžetu od dinara 1.270.000.000.— ili 11,6% više od prošlogodišnjeg. Od predloženog povećanja skoro puna jedna milijarda ide na potrebe državne privrede i narodne odbrane, a ostatak je povećanje ličnih i materijalnih izdataka celokupne državne uprave. Povećanje rashoda privrednih državnih preduzeća ne predstavlja nikakvo fiskalno opterećenje, jer će državna privredna preduzeća ovaj višak rashoda pokriti povećanjem svoje rentabilnosti, pa stoga predstavlja samo jedan smišljen i pametan akt zdrave ekonomske politike. — Povećanje rashoda za povećanje prinadležnosti državnih službenika predstavlja jedan pohvalan akt Kraljevske vlade koja je i time pokazala smisao za socijalne potrebe današnjice, a u isto vreme izlazi ovo povećanje kao nužna posledica proširenja državne uprave u pojedinim njezinim granama.

Što se tiče procene budžetskih prihoda, Finansijski odbor smatra, da je ova potpuno realna i da je vršena na bazi najnovijih podataka o kretanju budžetskih naplata.

Poboljšanje naših državnih finansija omogućilo je Vladi da pristupi rešavanju mnogih krupnih i neodložnih pitanja. Osnova privredne politike Kraljevske vlade je poboljšanje prilika u poljoprivredi. Posle smanjenja zemljoradničkih dugova Vlada je primenila niz uspešnih mera za bolje unovčenje zemljoradničkih proizvoda i na taj način povećala kupovnu snagu zemljoradnika. Za razvitak naše industrije Kraljevska vlada mnogo je učinila vodeći pri tome računa o interesima poljoprivrednika naše zemlje, kao i o interesima naše narodne odbrane.

Naša trgovinska politika bila je krunisana nizom novih, po našu državu i narod veoma povoljnih, trgovinskih ugovora sa ostalim državama.

Treba naročito naglasiti i priznati velike uspehe spoljne politike koju vodi g. dr. Milan Stojadinović. Pojačana je spoljna bezbednost Kraljevine, jer je spoljna politika Kraljevske vlade jasno pružila celome svetu dokaz, da naša Kraljevina želi sa svima susjedima mir i prijateljstvo.

U unutrašnjoj politici može se sa zadovoljstvom konstatovati, da je politika Kraljevske vlade naišla na razumevanje i odobravanje najširih slojeva naroda. Kraljevska vlada sprovodi politiku smirenja i sva objektivna javnost joj priznaje, da je imala i u tom pogledu uspeha. Politička zategnutost popustila je na svim stranama, tako da se postepeno ali sugurnim koracima ide konsolidovanju prilika u zemlji. Sve težnje i preteranosti, dolazile one sa krajnje levice ili sa

krajnje desnice nisu mogle pokolebati Kraljevsku vladu da skrene sa pravca njezine politike umerenosti, zakonitosti i čuvanja državnog autoriteta.

Finansijski odbor odobrava ovakav rad Kraljevske vlade i smatra za dužnost da Kraljevskoj vladi za sve to oda svoje potpuno poverenje i priznanje.

Na osnovu napred izloženoga, Finansijskom odboru je čast da predloži Senatu, da izvoli prihvatiti predlog budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za 1938/39 godinu onako, kako ga je i Narodna skupština primila.

Za svoje izvestioce Odbor je odredio senatore i članove Odbora g. Frana Smodeja i g. Mihajla Lukarevića.

Odborska manjina podneće svoje odvojeno mišljenje.

Sekretar
Finansijskog odbora,
Fran Smodej, s. r.

Pretsednik
Finansijskog odbora,
u. z.
Dr. Hrasnica, s. r.

Članovi:

Dr. Lujo Vojnović, s. r.

Dr. V. Canjuga, s. r.

Dr. Grasl, s. r.

Andra K. Kučundžić, s. r.

Svet. Z. Paunović, s. r.

Mih. Lukarević, s. r.

Serafim St. Krstić, s. r.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, čuli ste izveštaj većine Finansijskog odbora. Molim g. izvestioca manjine da pročita izveštaj manjine.

Izvestilac manjine Finansijskog odbora dr. Josip Nemeć (čita):

Izveštaj manjine Finansijskog odbora Senata Kraljevine Jugoslavije o raspravi budžeta i Finansijskog zakona za godinu 1938/39.

Gospodo senatori, manjina Finansijskog odbora pre svega mora da protestuje protiv toga što je Finansijskom odboru određen rok za proučavanje tako zamašnog predloga kao što je budžet i Finansijski zakon, a napose, što je taj rok određen sa cigla tri dana, što je očito premalo za savjesno proučavanje čitavog gradiva i uspješnu raspravu. Opravdanost ovog našeg protesta rječito zasvedočava i izjava jednog našeg poštovanog druga senatora, člana većine Finansijskog odbora, koji se je prigodom početka odborskog rada pridružio protestu manjine, potvrdivši da određenje tako kratkog roka nije u skladu sa važnosti zadataka, a ni sa položajem samog Finansijskog odbora.

Finansijski odbor usprkos kratkog vremena uzeo je živa učešća u raspravi i, dok se većina Finansijskog odbora gotovo čitave rasprave u Odboru nije oglasila, manjina Odbora uzela je riječ po ovim svojim članovima, kako u generalnoj tako i u specijalnoj debati, prilikom svakog resora.

Manjina Finansijskog odbora konstatuje, da i ove godine nije napuštena ranija praksa da se u Finansijski zakon unose razna ovlaštenja i mnogobrojni amandmani nairazličitijeg sadržaja, a vanredno velike važnosti. Može se ustvrditi, da se traženjem ovlaštenja ide sa strane Kraljevske vlade tako daleko, da ista traži gotovo prenos čitave zakonodavne vlasti u njezine ruke. Taj sistem odborska manjina osuđuje,

no njezini prigovori i njezini apeli ostali su i ovaj puta glas vapijućeg u pustinji.

Odborska manjina ne može da prihvati predlog budžeta, jer je došla do uvjerenja, da privredno stanje našeg naroda nije toliko jako, da bi moglo podnesti sve one terete koji mu se nameću predloženim budžetom. Manjina ne vidi da bi privredna snaga našeg naroda napredovala u tolikoj mjeri, da bi narod mogao podnositi ove nove terete, a da pri tome ne bi osetio velike i znatne ekonomske trzavice. Manjina drži da narod nije u stanju da namakne onoliko, koliko se od njega traži ovim predloženim budžetom i da će prema tome budžet prihoda ostati u znatnom dijelu neostvaren, a tome dosledno, da neće biti pokrića za predviđene potrebe, i tako će budžet ostati neuravnotežen i neizvršen. Predviđa se, doduše, smanjenje stvarnih potreba za slučaj da prihodi ne bi bili u dovoljnoj mjeri ostvareni, no baš ta okolnost dokazuje, kako predloženi budžet nije realan. Ako je, naime, budžet predvidio zaista potrebne stvarne izdatke onda ih ne može sniziti, ako pak ih može da snizi, onda to znači, da ti predloženi stvarni izdaci nisu potrebni, što znači da budžet rashoda nije ispravan. Ovo je jedan od važnih razloga, zbog kojih manjina ne može da odobri predloženi budžet.

Dalji je razlog otklanjanja predloženog budžeta nezadovoljstvo manjine Odbora sa politikom koju provodi Kraljevska vlada. Manjina ne vidi izrazitih smjernica ni u vanjskoj ni u unutarnjoj politici. Sva politika Kraljevske vlade nekako je obavita nekim velom, i mi možemo tek da naslućujemo što Kraljevska vlada zapravo kani.

Naša unutarnja politika pogotovu nema nikakve izrazitosti, i svi se mi uzalud pitamo, da li ova Kraljevska vlada hoće da vodi politiku državnog i narodnog jedinstva, ili pak politiku po principu triju naroda, kako to traži vanparlamentarna opozicija, a što nekako nailazi na simpatije, ako ne čitave Kraljevske vlade, a ono barem njezinog jednog dijela. Odborska manjina stoji odlučno i nepokolebivo na stajalištu, da je u ovoj zemlji moguća samo jedna politika, a to je politika državnog i narodnog jedinstva, koju je Kraljevska vlada dužna da provodi u svakom svom nastupu, u svakom svom poslu.

Predlogom mnogobrojnih i vrlo zamašnih ovlaštenja Kraljevska vlada s jedne strane hoće da sebi prisvoji ono pravo, koje po Ustavu pristoji Narodnom predstavništvu, a s druge strane hoće ona na taj način da izbjegne potrebitim raspravama i kontrolama, što odborska manjina nikako ne može da odobri, a pogotovo ne u ovako važnim predmetima kakovi su oni, koje Kraljevska vlada hoće da reši u svom djelokrugu Uredbom sa zakonskom moći.

Ovlaštenje za donošenje političkih zakona Kraljevska vlada već je dobila ranijim Finansijskim zakonima, a ipak ona to ovlaštenje do danas nije iskoristila, što znači da ona ne misli baš ozbiljno da konačno riješi ta važna pitanja.

Kako sa lijevice, tako i sa desnice traži se uvađanje samouprava banovinskih, pa premda je taj zahtjev jedan od najvažnijih u našem političkom životu, koji traži veliki studij, jednu pripremu, opsežnu raspravu, Kraljevska vlada ipak sve to ignoriše i traži, da i ovo važno pitanje riješi uredbom sa zakonskom moći, a i to ne potpuno, već samo djelomično po banovinama i po pojedinim resorima, kako bi to momentano odgovaralo interesu Vladine većine. Pitanje banovinskih samouprava može se valja-

no riješiti samo redovitim zakonodavnim putem nakon najozbiljnije parlamentarne rasprave, zakonom, koji će to pitanje riješiti i jedinstveno za čitavu zemlju, za sve banovine. To traži, uostalom, i princip narodnog jedinstva, princip jednakosti i ravnopravnosti.

Predlog Kraljevske vlade ide i tako daleko, da traži amandmanom riješenje jednog spora potpuno privatno-pravne naravi, spora o svojini imanja bivše Narodne radikalne stranke, što odborska manjina smatra jednom od najvećih grešaka ove Kraljevske vlade.

Kraljevska vlada traži odobrenje Narodnog predstavništva za emitiranje zajma od ogromne svote od 4 milijarde dinara, a da nije istodobno predložen plan, kako i u što će se taj zajam imati utrošiti, a ni način, kako će se taj zajam imati isplatiti. Jednim dijelom ovog nazumljenog zajma imale bi se pokriti potrebe naše narodne odbrane, a odborska manjina prigovara tome, što ta svota nije napose označena, jer odborska manjina imajući punu vjeru i ljubav prema svojoj narodnoj vojsci, najpripravnije bi glasila za zaduženje onog iznosa, koji bi bio određen u svrhu narodne odbrane, a dok to nije učinjeno, oduzeta je manjini mogućnost, da toj svojoj patriotskoj dužnosti udovolji.

Ma da je Finansijski odbor određeni mu rok rada iskoristio radeći gotovo bez prekida danju i noću, nije ipak bio u stanju, da svoj izveštaj obradi još detaljnije, već se ograničio na ove gornje izvode, da bi se tako omogućilo, da izveštaj stigne Senatu pravodobno unutar određenog roka, pa odborska manjina sebi pridržava pravo, da svoj izveštaj nadopuni usmeno.

Na osnovu gornjeg obrazloženja, slobodni smo predložiti Senatu, da predloženi budžet i Finansijski zakon za godinu 1938/39 ne prihvati.

Izvestiocem većine Odbora izabran je senator g. **Fran Smodej**, a izvestiocem manjine senator g. **dr. Josip Nemec**.

Beograd, 19 marta 1938 g.

Članovi Finansijskog odbora:

Dr. Josip Nemec, s. r.
Dr. Albert Kramer, s. r.
Ivan Pucelj, s. r.
Dr. Grga Andelinović, s. r.
Radoslav Dunić, s. r.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo, sa slušali ste izveštaj manjine Finansijskog odbora. Sada prelazimo na sam pretres predloga budžeta za 1938/39 godinu u načelu. Ima reč g. Ministar finansija.

Министар финансија Душан Летица: Господо сенатори, предлог буџета расхода и прихода за буџетску годину 1938/39 по своме волумену већи је од садашњег буџета за 1.270 милиона динара, тако да ће буџет за наредну буџетску годину износити околу 12.180.000.000.— динара.

У ванредним и светско-политичким и светско-привредним приликама у којима живимо, као и с обзиром на унутарње наше потребе у свима правцима народног живота, Краљевска влада није могла, а није ни смела да спречава ово буџетско повећање. Sprema државе и народа треба данас да је

у сваком погледу што потпунија. У томе правцу данас се ради у свему свету, који је захваћен са временим тековинама и производима људског духа. Наша држава, која се сматра ђупријом између запада и истока не сме у томе да заостаје. Снага народа и државе мери се данас по њиховој спреми у свима секторима друштвеног живота. Ниједан сектор не сме да се заборавља. Сваки је он један део скупне снаге, која се мора развити до потпуности, и као таква да нам буде залог безбедности и напретка нашег.

Према томе данас се поред оних првих познатих потреба за безбедност државе и народа, свуда поставља проблем успособљавања целе привреде и целог народа за савремену службу интересима целине. Све гране јавног живота треба неговати, јер оне све служе данас посредно или непосредно задатцима народне безбедности и народног напретка. Свуда на страни нови буџетски предлози израз су светске политичке кризе, док су досадашњи буџети били више израз привредне кризе.

Отуда и код нас живо стварање сваког одговорног чиниоца у јавном животу, да у обиму својих дужности држави и народу што више у томе правцу допринесе. Стога је, господо сенатори, и овај предлог буџета дело великих напора, дело врло бројних саветовања, где је требало постићи измирење хетерогених интереса и задовољење неодложних потреба јавног живота. Ми смо се у време доношења буџетског предлога нашли пред срећеним погледима огромних потреба народног и државног живота на једној страни и пред нашом привредном ситуацијом и њеним капацитетом, пред нашим привредним приликама, које се налазе у првом покрету из тешке привредне кризе, на другој страни. Кључ решења могао је бити само у хармоничном ставу и према једној и према другој страни. Због тога се морало на првој страни прићи извесним редуцијама према принципу првенства истакнутих потреба, а на другој страни извесним напорима у мери, да чинећи на једној страни корист, на другој да не направимо штету.

У извесним државама приступило се и завођењу јаким нових дажбина за покриће виших потреба. Ми смо нашу привреду поштедели тог терета, ограничавајући се углавном на садашња законска врела фискалних прихода, а чинећи извештан допустљиви изузетак у домену таксеног законодавства, само подизањем неких његових ставова.

Наша привреда, карактерисана углавном аграрном производњом, нејака је данас да поднесе нове непосредне терете за редовне буџетске потребе. Ми смо аграрну производњу нашу баш напротив досад фискално настојали да фаворизујемо, и не би одговарало Владиној политици да је данас у њезином регенерисању напрежемо да покрива и више редовне државне буџетске потребе. Позната је, господо, истина, да буџет једне земље зависи од њезине привредне активности. То је случај са овим нашим буџетским предлогом. Он је наслоњен на данашњу привредну активност у нашој земљи, и главно покриће за повећање и нове кредите у њем тражено је и нађено у повећаним фискалним и другим буџетским приходима, који су нормална последица јаче привредне активности у земљи.

Господо сенатори, од укупног повишења од 1.270 милиона динара отпада 670 милиона на по-

требе наше привреде, дакле без фискално-пореског значаја, 313 милиона или 24,6% за спрему војске, коју треба подизати на висину одговарајућу интернационалној ситуацији и тек остатак од 287 милиона или 22,7% за све остале јавно-управне потребе земље. Од укупног повећања пада 861 милион динара на материјалне, а 409 милиона на личне издатке. Издатци за принадлежности повећани су са 238 милиона само због јесењашњег регулисања података државних службеника, а повећање је проузроковано и предвиђањем новог особља за округло 7.000 лица.

Целокупни буџет наредне буџетске године са 12.180 милиона биће покривен приходима државне привреде са 3.463, тј. са 33,72%, и са фискалним приходима са 8.717 или са 66,28%. На фискалним приходима заступљени су непосредни порези са 28,4% (2.479 милиона), посредни са 69,9% (6.096 милиона) и разни приходи са 1,7% (142 милиона).

То би била, господо, главна карактеристична обележја овог буџетског предлога.

Дозволите ми, господо сенатори, да сад огледамо и саме привредне и финансијске базе, на којима је рађен предлог буџета за годину 1938/39; да тачније уочимо чињенично привредно наше стање и преко њега и помоћу његовом да оцењујемо капацитет његов и могућности извршења буџетског предлога за годину 1938/39. Једна кратка анализа буџетског повећања за 1.270 мил. динара, даће нам, господо, брзо једну групну слику, нашта то повећање треба да иде.

У 1.270 милиона динара повећања, иде 670 милиона или 52,7%, дакле више од половине за потребе државне привреде, и то углавном: 391 милион за железничку управу, 166 милиона за шумарство и рударство, 39 милиона за поште, телефон и телеграф, и 65 милиона за привредне потребе Управе државних монопола, државног добра „Белје” и фабрике шећера на Чукарици. Овај већи део буџетског повишења, ових 52,7% продуктивног је карактера. Свака више уложена пара треба да донесе барем једнаки приход. Ови издатци, ових 670 милиона, неће према томе имати везе са фискалном пореском страном питања, која нас све у првом реду доста интересује.

Фискално порески интерес наш треба да се обрати ка оном мањем делу, ка оних 600 милиона повећања, који иду за потребе наше јавне управе. Међутим, у овом мањем делу повећања заступане су са 313 милиона динара, дакле са више од половине, само потребе наше народне одбране, потребе о којима нарочито у данашње време, сувишно је трошити речи у погледу њихове оправданости. Тек онај остатак од 287 милиона динара, господо сенатори, намењен је свима осталим гранама наше јавне управе. Правда на њем следује са 37 милиона, просвета са 68 милиона, унутрашња дела са 62 милиона, финансијска управа са 25 милиона, грађевине са 41 милион, пољопривреда са 16 милиона, социјална политика са 25 милиона, инострана дела са 7 милиона и физичко васпитање са 6 милиона. Према томе, снажење наше привреде, које се јасно оцртавало већ у 1936 години, наставило се и у 1937 год. Упослење радне снаге у држави лакше је и боље. Јавни радови и подигнута производна делатност дају нам основа веровању, да ћемо и ове привредне године обезбедити упослење радној снази, која се не може пласирати у сопственом домаћинству.

Број осигураних радника Средишњег уреда за осигурање радника показује према години 1935 повећање за 20%. Број незапослених све је мањи, тако је у току месеца децембра који је обично најгори месец у погледу запослења, било свега 70.448 незапослених мушких и женских радника.

Повољно решење цена пољопривредних производа на домаћем тржишту ублажило је, добрим делом, слаби прошлогодишњи жетвени принос пшенице. Разуме се да даљи развој цена наших аграрних производа неће зависити само од наше жетве и од Владине интервенционе политике, него и од прилика на светском тржишту житарица. Довољан је само мало јачи жетвени принос у прекоокеанским земљама и извесно попуштање потрошачке снаге страних тржишта, па да наступи поремећај и на нашој пијаци. Појачани резервни фондови „Призада” на крају последње успешне пословне године, послужиће корисно противу неповољних евентуалности у овом погледу.

Као симптом привредног побољшања може се навести да су у 1937 години на подручју само Београдске занатске коморе основане 602 нове радње више него 1936 године. Индустрија у прошлој години имала је добру конјунтуру. Скоро све индустрије радиле су с пуним капацитетом. Нарочито велики полет забележила је индустрија дрвета и текстилна индустрија.

На подручју Трговинско индустријске и Занатске коморе у Новом Саду крајем 1937 године било је трговачких радња 1615 више него крајем 1936, занатских 1285, индустријских више 94, угоститељских више 324.

На подручју Загребачке индустријско-трговачке коморе повећање индустријско-трговачких радња износи 152 према 1936. Прираштај индустријских предузећа у целој земљи износи око 10,4% према 1936 години.

У целој земљи основано је 51 акционарско друштво. Новоформирани акционарски капитал у 1937 години био је 130,7 милиона; а код постојећих друштава повећан је за 162,2 милиона.

Поред мера које је Краљевска влада предузела доношењем Уредбе о ликвидацији земљорадничких дугова и у вези с тим кредитирање новчаних завода на основу потраживања која имају код Привилеговане аграрне банке, дошли су и други моменти који су појачали и рад наших банака. Само побољшање привредних прилика аутоматски је дејствовало да се и обим пословања наших банака доста поправио.

Поред приватних банака већу активност него ранијих година показују и штедионице јавноправног карактера. Ове штедионице располажу штедним улозима од преко 2 милијарде динара и своја новчана средства корисно пласирају за потребе самоуправних установа, а нешто стављају и на расположење приватној привреди.

У току целе прошле године број утоварених вагона надмашио је редовно сваког месеца раније цифре. Речна пловидба показује јак полет у априлу и мају прошле године, када је превезла 94 милиона километарских тона. Према тонажи приспелих бродова 1937 године и поморски саобраћај показује знатан пораст, нарочито у месецима од јуна до септембра. Повећање железничког, речног и поморског саобраћаја има се приписати повећаном обиму наше спољне трговине и у вези с тим дошло је и знатно повећање државних прихода од сао-

браћајних установа. Пораст улога на штедњу од 1 новембра 1936 до 1 новембра 1937 године износи 1163 милиона динара. Прилив улога на штедњу код државних банака увек је велики.

Актива трговинског биланса крајем 1937 године износи 1038,7 милиона динара према 299 милиона у 1936 години, извоз је већи за 1896,3 милиона, а увоз за 1156,7 милиона. Овим показује пораст од 3,053 милиона или за 36%. Само у 1924 актива трговинског биланса била је већа, али с обзиром на разлику у вредности новца између ове две године, може се сматрати да у 1937 години имамо највећу активу трговинског биланса после рата.

У току 1937 године под утицајем мера које су предузете ради контроле увоза, извршила су се извесна померања у погледу дестинације нашег увоза, као и у погледу нашег увоза. Стално се повећавао извоз у неклириншке земље.

И повећани обрт на домаћим берзама показује да се полако враћамо на стање пре привредне кризе.

Промптноста, којом државне финансије своје обавезе данас извршују, хонорисана је ставом нашег капитала, који се најбоље огледа у јакој тражњи државних благајничких записа, а посебно у скоку државних хартија на домаћим берзама. Наша пијаца, без утицаја тзв. јавне руке, спонтано развија и снажи државне вредности, стварајући повољније услове јавном кредиту.

Апстрахујући од изванредне негативне појаве због последњих спољно-политичких догађаја, курсеви наших државних хартија на Париској берзи бележили су такођер снажан скок за последњу годину дана.

Повољан обрт у нашој спољној трговини утицао је на повећање промета девизама и валутама, на повећање девизног скока код Народне банке, као и металне подлоге.

То је утицало те се могло од 1 јануара о. г. изаћи на сусрет нашој привреди и ублажити извесне девизне прописе, који су важали још у току прошле године.

Тако ће у будуће извозници нудити Народној банци само $\frac{1}{4}$ од укупног износа добивених девиза, а са $\frac{3}{4}$ слободно ће располагати, док су године 1934 морали да јој уступају пуних 60%, а прошле године 33%. Ова либерална девизна политичка мера пружиће новог потстрека активирању наше трговине са неклириншким земљама и појачању нашег девизног стока.

Динар је остао потпуно стабилан. Главна девиза на нашем тржишту, која служи за набавку злата — енглеска фунта, одржавала се стално на курсу од 238 динара.

Чврстина динара објашњава се јаком техничком позицијом Народне банке, повољним стањем нашег биланса плаћања и сређеношћу државних финансија. У овим трима моментима оцртана је главна линија наше досадашње валутне политике, линија које ћемо се и од сад чврсто држати. Све активне ставке нашег платног биланса показују у 1937 повољан развој, а нарочито трговински биланс. На страни пасиве, служба по државним зајмовима врши се уредно и на начин који нашу могућност трансфера не преоптерећује. Последњи закључени трогодишњи аранжман са француским порттерима прекинуо је праксу издавања фондинг обвезница, која је изазивала повећање државног дуга.

Наше буџетско и државно благајничко газдовање задовољавајуће је. Предвиђања, која сам изнео пред Народно претставништво пре годину дана, у погледу коначног ликвидирања ранијих буџетских дефицита крајем 1936/37 године, постала су стварност. Доказ томе је завршни рачун за 1936/37 годину, који сам поднео Народној скупштини у законском року. Буџет за 1937/38 годину извршује се повољно.

Исплата свих врста издатака функционише без застоја. Данас немамо у промету ниједног неугворног бона државне благајнице. Да би овај ред у државним финансијама одржала Краљевска влада с обзиром на особиту ликвидност нашег новчаног тржишта, почела је поступно да пласира још један контингент благајничких записа до максимално пет стотина милиона динара и њиме ће постепено покривати хитне ванбуџетске потребе земље.

Оваква чињенична ситуација у нашој народној привреди и у државним финансијама била је главни основ у оцени, колике су народне и државне потребе у новом или повећаном облику могле бити преузете у предлог буџета за наредну буџетску годину, као његово повећање према курентној буџетској години. Повољни резултати које сам изнео, могу да нам улију доста поуздања. Али, ми нисмо смели на основу таквог садашњег стања закорачити у претерани оптимизам и развити програм рада, кога не би могли барем приближно извршити, односно кад би га у целини извршили, пореметили би повољне услове наше привредне обнове и привредног развитака. Ми не смемо да заборавимо да је развој наше привреде овисан и о општем стању и развоју у свету и о привредним односима са другим државама.

Пезимизам опет спутава акцију. Ми смо у времену, кад треба не само радити, него брзо радити, старати се за средства и давати опште корисна дела, која ће нам пружити сигурност или бити извор и помоћ за нова стварања, за нове акције. Зато смо се одлучили да подижемо садашњи буџет и да њиме задовољимо боље но до сада народне и државне потребе. Изложено стање наше привреде и јавних финансија дало нам је основа за овакву начелну одлуку. Требало је само наћи и поставити границу, где треба стати, и не прелазити даље, где би акција била народно штетна. Ту границу, ми смо утврдили са извршеним повећањем буџета за 1.270 милиона динара.

Помену сам раније, да од овог повећања само мањи његов део 600 милиона динара, треба да се покрије буџетско-фискалним приходима. Онај други већи део, биће покривен из државно-привредних предузећа којима је намењен. У овој, дакле, мањој цифри од 600 милиона повећања поставља се питање, може ли државна благајница овај вишак покрити са приходима које јој обезбеђују постојећи фискални законски прописи.

Са становишта извршења садашњег буџета, одговор на ово питање задовољиће нас. За првих једанаест месеци ове буџетске године, остварени фискални приходи, изузимајући монополске, надмашили су буџетску процену за одговарајући период за 444 милиона. Ако овоме додамо још око 60 милиона на име недавно повишене царинске ажије, која није унета у резултат годишњих прихода имали бисмо више од 500 милиона динара. Ако се одржи исти ритам наплате фискалних прихода и у наредној буџетској години — а немамо разлога да

сумњамо да се неће одржати, — имаћемо у самим постојећим законским прописима без монополских вишкова обезбеђено више од $\frac{5}{6}$ покрића за повећане административне потребе. Остатак треба да буде покривен из предвиђеног повећања у обиму таксеног закона и пореза на нафту.

Поменуо сам напред да буџет једне земље зависи од њезине привредне активности. Овој истини треба додати и другу: да буџет једне земље њезину привредну активност и условљује. Овај наш буџетски предлог, како рекох, у већем делу свога повећања има привредно продуктивни карактер. Кредити ове врсте буде и потстрекавају привредни живот у свима правцима његове активности. Према томе улагање ових повећаних кредита подићи ће у нашој држави и могућности јачања пореске снаге и пружити више гаранције, да остваримо у потпуности предложени буџет прихода. Нема сумње да ће у овом погледу и у једном и у другом правцу много допринети и предузимање нових великих јавних радова, за које се у предлогу Финансијског закона предвиђа и закључење великог унутарњег дугорочног зајма.

Предлог Финансијског закона за наредну буџетску годину обрађује највише питања извршења буџета, за које је он, а приори, и намењен. У мањем делу он обухвата и друга законско-управна питања, а међу њима много таквих, која се већ годинама у њему понављају. И поред све жеље, да се овом узусу у нашем буџетско-законодавном раду уклонимо, присиљавају нас прилике данашњег времена, да овај узус ранијих влада и парламената из ранијих година користимо и у овоме заседању Народнoг претставништва. И, колико смо при подношењу предлога Финансијског закона више успели да из њега елиминишемо што више њему стране материје, Краљевска је влада била присиљена да пред Народну скупштину изиђе са бројем амандмана разноврсне законске природе нешто већим, но што је она начелно то желела.

Од времена, кад је предлог Финансијског закона ушао у Народну скупштину, до дана његовог изгласавања, прошло је више но три и по месеца дана, време, које нам је или донело нових потреба за наш јавни живот, или су у њем дозреле до могућности остварења раније створене идеје и замисли.

Ми смо присиљени да ова нова питања регулишемо користећи овај предлог Финансијског закона, или зато, што су везана са извршењем самога буџетског предлога; или зато, што су, и поред своје важности, толико неопсежна, свако на посе, да не заслужују да буду предметом посебног законско-новелираног претреса пред Народним претставништвом; или су напоследку, та нова искрсла питања тако хитне природе, да их ваља расправити још у току ове буџетске дебате.

Краљевска влада одабрала је пут овог Финансијског закона, да преко њега затражи и низ овлашћења било кредитног карактера, због хитности искрслих потреба, или пак овлашћења, да извесне секторе друштвеног живота нормира уредбеним путем. Правне материје, које ће се овако створити неће дирати у наша фундаментална административна начела; напротив, у духу ових начела попунићемо овако многе правне празнине у нашем друштвеном животу, брже но ангажовањем самог Народнoг претставништва по сваком питању напосе.

Предложене измене и допуне предлога Финансијског закона додирују мал не све гране нашег друштвеног живота. Ја ћу овде да истакнем само некоје које засецају у домен привредног и финансијског сектора.

Да би државна рачуноводска контролна администрација добила више потребног времена за састав завршног рачуна, Краљевска влада предложила је да се рачунска година скрати за један месец дана. Потребне увећане садње дувана захтевале су да се, и поред већ предвиђеног повећања монополског особља за 150 лица, изврши још даље повећање за нових 120 лица.

За Министарство саобраћаја предвиђа се одобрење да од овогодишњих вишкова буџетских прихода свога ресурса положи државној благајници само 100 милиона динара, док остатак, који би по закону морао бити такођер положен државној благајници, може употребити за потребне исплате у у своје ресурсу, а нарочито за стварање Фонда за обнову. Овако ћемо, први пут, отворити у нашем државном рачуноводству рачуне из кога ћемо вршити потребну обнову истрошеног железничког инвентара.

И у опсегу таксеног законодавства уводи се законска клаузула, да не може бити кажњено за таксени преступ лице, које учини закону одговарајуће стање, пре но што за то сазна власт. Исто тако и кривци таксени, који су ухваћени у преступу, ако одмах накнаде држави причињену штету и уплате ниже срачунату казну, неће бити повлачени у кривични поступак и осуђени због учињеног преступа.

Од прихода такса на улазнице за јавне вежбе витешких и спортских друштава полагаће се 25% у фонд, који се оснива код Државне хипотекарне банке, а у циљу подизања стадиона и спортских вежбалишта у држави.

Предвиђене су и амнестије за раније изречене казне због неиздавања рачуна, као и за извршење казне затвора за ситније царинске кривице у пограничном промету.

Поправљају се и личне пензије радника и радница монополских установа и породичне пензије удова и деце, које су регулисане по старим туђинским прописима и, услед монетарних промена, изгубиле врло много на својој вредности.

Државним пензионерима којима су редуциране биле пензијске принадлежности, ако су служили код самоуправних тела, неће се та редуција више вршити, под условима и у границама, у којима се она врши за државне пензионере у приватној служби.

Сем тога за ресурсне министре и Министарски савет предвиђа се низ овлашћења за доношење уредаба, међу њима и таквих које имаду нарочити значај за наш друштвени живот.

Њима ће бити обезбеђени бољи санитарни и хигијенски услови у многим крајевима наше државе, бољи и нови друмови за брже одвијање промета и повећање обрадиве површине културног земљишта.

Посебном одредбом овлашћује се Краљевска влада да регулише тешки положај огромном броју аграрних интересената, који су притиснути јавним — нарочито самоуправним дажбинама, спутани у своје напретку.

Ипак једна од најважнијих пројектованих одредаба јесте она о закључењу државног зајма од 4 милијарде.

После 7% инвестиционог зајма из 1921 год. и средњерочног 5% зајма од 1 милијарде за јавне радове, ово ће бити трећи зајам, који ће се пласирати на нашем домаћем новчаном тржишту. Данас је време кад једва икоја држава може да рачуна са склапањем зајма преко својих граница. Тако смо и ми упућени сами на се. С обзиром на повољно стање на нашој новчаној пијаци, о коме сам раније говорио, као и с обзиром на то што је највећи део намене новог зајма чисто продуктивног значаја, можемо очекивати да ће наш привредни развитак бити и самим овим зајмом форсиран, и да ће његово пуно реализовање на нашој пијаци бити потпуно осигурано.

Баш зато што смо упућени сами на се, ми смо желели да овим зајмом приступимо нашој пијаци са што више обзира, и да одржимо и обезбедимо на њој и даље живи интерес за државне хартије. Зато је и предвиђено да ће се, за нас иначе крупна цифра од 4 милијарде, емитовати у року од 6 година, и то по курсу и у траншама које ће се утврђивати сваке године према плану радова и приликама и условима какви се буду стекли сваке те године.

Вера да ће овај зајам у времену од 6 година бити у потпуности емитован, појачана је и тиме, што је он у своме највећем делу намењен најпродуктивнијим циљевима. Према претходно утврђеном глобалном распореду једна милијарда биће намењена потребама наше војске. Остале три четвртине зајма употребиће се за стварање нових, највећим делом, привредно значајних објеката, који ће дати нови импулс привредном животу нашем и својом појавом, већ првих година, подићи могућност сигурнијег пласирања доцнијих транша шестогодишњег емисионог рока. На градње нових железничких пруга предвиђена је претходно једна и по милијарде, за путеве са савременим коловозом пола милијарде, за амелиорационе потребе, подизање пољопривредних установа и потребе асанације намењено је пола милијарде, а за подизање зграда за јавна надлештва такођер пола милијарде.

Баш ова главна карактеристика овог зајма, што је, он, поред народне одбране, намењен за особито продуктивне сврхе, уверава нас у сву конструктивност привредне и финансијске политике Краљевске владе. Константним извођењем јавних радова у земљи кроз шест година спречаваћемо појаве масовније незапослености. Наша пијачна радна снага налазиће све то време рада и зараде, производња и промет добара јачаће се; стварањем нових објеката рађаће се нови повољнији услови привредног живота: железнице ће створити могућност упослења хиљадама наших суграђана, мочваре ће се обрађивати и појачавати нашу производњу. С друге стране, приноси јавних благајница јачаће се из повећаног промета и појачане пореске снаге народа.

Због ових природних консеквенција овакве конструктивне привредне политике Краљевске владе није за буџетско покриће амортизације овог зајма ни предвиђан један пореско-технички у свему одређени и стални нови допринос државној благајни. Продуктивне инвестиције имаће своју повољну реперкусију и на приносе државне благајне. Јавиће се нови број пореских објеката и субјеката, а престаће и извесне садашње буџетске обавезе у вези са плаћањем кирија у најмљеним

објектима. — То је био разлог да се за буџетско покриће амортизације зајма, предвиђа прирез, или паушални допринос, који ће се, у погледу висине, одређивати сваке године тек пошто се утврди колики се део ове обавезе може покрити из редовних врела буџетских прихода. Овај прирез, односно допринос, јест, дакле, супсидијерне природе, с тим да ће он имати само буџетско допунски значај, али никако већи, но највише колико износи ануитетна квота зајма.

Господо сенатори, са овим зајмом од 4 милијарде везана је индиректно она одредба међу предложеним амандманима, која се тиче Уредбе о стварању и пласирању резерви. Краљевска влада је далеко и од помисли да супскрипцију овог зајма учини присилном. Зајам ће се уписивати у кругу наших најснажнијих јавних новчаних институција, не додирујући никако ни наш емисиони институт, а према томе и чувајући пуну вредност нашег новца. Али, господо, кад држава овако скрупулозно води рачуна о оним интересима који толико тангирају интересе целокупне наше привреде и свих привредника, онда она може да захтева, господо, и са стране привреде извесне обзире према њој и према њезином кредиту. Тих и таквих обзира до данас ми нисмо видели у довољној мери. Стога их ми, господо, желимо узаконити у обостраном интересу, и државном и приватном. Имали смо нажалост и сувише прилике да гледамо како пропадају толике уштеђевине, хиљада наших суграђана, у разним облицима, а највише у облику улога на штедњу. Наши заводи, наше задруге и све наше институције које се баве примањем туђе имовине на чување, преузимањем обавеза осигурања ма које врсте итд., не могу се више оставити да сами у свему и до краја врше диспозиције са поверењем које им је указано. Извесна ограничења морају се ставити.

Зато Краљевска влада тражи од Народног претставништва овлашћење да у циљу што јаче и што потпуније заштите домаћих осигураника и улагача, као и у циљу стварања што здравијих услова за подизање и развитак опште привредне делатности у земљи, може прописати уредбу са законском снагом с образовању пословних резерви и резервних фондова код осигуравајућих предузећа, установа социјалних осигурања, новчаних завода задружних организација, индустријских и других предузећа акционарског облика, као и о делимичном улагању ових резерви и резервних фондова у државне хартије од вредности.

Овом и оваквом уредбом ми ћемо, господо, појачати тражњу државних хартија на унутрашњој пијаци и на тај начин индиректно доприносити и бољем успеху у емисији новог зајма за народну одбрану и за нове велике јавне радове.

Господо сенатори, ја држим да сам вас могао уверити, свим оним што сам овде изнео, да је овај буџетски предлог искрен, отворен. Можда је он понешто и више оптимистичан, али он је поштено мишљен и поштено рађен. У њему су предвиђени кредити и покрића за велики део народних и државних потреба без нарочито значајног фискалног појачања. Сви би морали пожалити да се, ван наше моћи и домашаја, прилике окрену, и због одржања буџетске равнотеже, да нам оне наметну редукуцију у извршењу ових корисних кредита. Садашњи буџет извршујемо у границама буџетске равнотеже и у процентном опсегу, у коме није извршен ниједан наш досадашњи буџет. Зажелимо сви, да се пред-

višena budžetska primaња, kao ove tako i naredne godine realizuju i preliminirani krediti iscrpe i uloje u predviđene javne potrebe. Nash narodni život, u tome slučaju, pulziraće još snažnije. Kraljevska vlada će kao i dosad svojim delovanjem u svima pravcima nastojati, da se predviđeni budžetski program državnih materijalnih potreba i ostvari, a vas, gospodo senatori, molim, da je u izvršenju toga zadatka pomognete odobrenjem ovog budžetskog predloga. (Odobravaње и плескање у центруму и на десници.)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. dr. Mile Miškulin.

Dr. Mile Miškulin: Gospodo senatori, ovo je treći put što današnja Kraljevska vlada izlazi sa redovnim proračunom pred Narodno predstavništvo tražeći njegovo poverenje i prihvatanje proračuna. Kako je svaki proračun pa i ovaj za Kraljevsku vladu od vitalne a često i od presudne važnosti, onda je razumljivo i posve prirodno da rasprava o ovom tako krupnom državnom pitanju interesuje i okupira čitavu našu političku javnost. Moramo naime znati, da je proračun, po svojem pojmu i po svojem sadržaju, verno ogledalo stremljenja i nastojanja i rada Kraljevske vlade ne samo u času stvaranja proračuna nego i u onom što je tomu proračunu prethodilo i što će mu eventualno sledovati. I zato je ispravno kad ustvrdim da baš Vlada u tom času kada taj proračun predlaže i traži njegov prihvatanje, u neku ruku polaže ispit i račun o svom delovanju pa je i prirodno da se ta rasprava sa punom pažnjom i punom ozbiljnošću provede. Ja sam zato siguran, gospodo senatori, da će i ovaj visoki Dom kod ove rasprave o ovom proračunu istomu posvetiti punu i potpunu pažnju i ozbiljnost. Toj zadaći svakako ćemo najbolje odgovoriti onda, ako tu raspravu provedemo sa punom objektivnošću, sa kritičnošću, sa punom političkom tolerancijom bez svake strasti i mržnje, jer strast i mržnja nigde dobri savetnici nisu, a u politici najmanje.

Ja ne bih želeo, gospodo senatori, da ulazim u bud kakvu rekriminaciju naše parlamentarne prošlosti, ne bih želeo već zato, jer kad bih u to ulazio, možda bi ušli na jedan teren koji svakako nije ni uputan a ni svrsi shodan. Za želiti je ali, da jedanput za uvek iz naše sredine iščeznu one žalosne pojave koje su se u nedavnoj prošlosti znale događati, ne doduše u ovom delu Narodnog predstavništva, ali su se ipak događale. Ipak danas sa zadovoljstvom možemo konstatovati, da se sve te rasprave u celokupnom Narodnom predstavništvu vode i kritički i dostojanstveno. Ne želim upozoravati na nekedisciplinovanost i nekvalificiranost ispada koji su doduše bacili jednu crnu senku na sve nas, ali ipak nije to tako veliko ni krupno, a da bi povoljna kritika mogla izostati.

Neka mi se oprost, gospodo senatori, što sam ove male reminiscencije iznio, koje striktno uzevši, ne bi spadale u načelnu debatu po ovom budžetu i što sam ih iznio ne u nakani niti u bilo kakvoj pomisli da bi se to možda direktno ili indirektno odnosilo bilo na ovaj visoki Dom kao celinu, ili na nekoga pojedinca, jer je sigurno, da će ovaj Dom kod ove rasprave zadržati ono dostojanstvo koje mu pripada i da će ova tribina biti ono sveto mesto, gde ima kreševa o raznim pitanjima, ali se uvek sve to mora dokumentovati u stvarnim razlozima i struč-

nom spremom, ali nikada netolerancijom, koja unaša netrpeljivost, a s time i zabunu.

Gospodo senatori, sigurno je da za ocjenu i izricanje suda o jednom proračunu u prvom redu treba da učimo čitavu njegovu materiju i to onu koja je i prije prethodila, kao i glede na njenu svrhu. Da to uzmognemo učiniti potrebno je da ovaj proračun pogledamo i ocjenimo sa tri, mogu reći, karakteristične oznake. Prvo, da vidimo da li on u istini i stvarno odgovara srazmernosti privredne snage naroda. Drugo, treba da uočimo, prosudimo i vidimo da li taj proračun po svojim stavkama i namjenama zbilja stoji u jednoj harmoniji kako iziskuju potrebe, konačno da li su te namjene zbilja provedive i trebaju se provesti samo onako kako istinske životne potrebe traže i iziskuju. Druga je strana njegova političko-njegovo obilježje, jer mi moramo znati da svaki proračun u svakom slučaju nosi konačno obilježje i dušu one političke sredine iz koje je on nikao i u kojoj se konačno ima realizirati. I zato i ova strana finansijsko-ekonomska i politička zaista su toliko usko vezane kod pitanja proračuna da se jedan sa drugim ne da dijeliti. Ta je veza posvema i u svim pravcima nedeljiva. (**Dr. Grga Andelinović:** Do sada se slažemo!)... Čekaj, još nismo ušli u stvar.

Gospodo senatori, mi smo kod ove generalne debate danas u neku ruku u jednom sretnom položaju. U sretnom položaju smo zato što iza ovog proračuna stoji ipak makar relativno kratko vrijeme, ali ipak dostatno u tolikoj mjeri da možemo i da je Kraljevska vlada kad i ne bi htjela, bila primorana da svojim djelima, svojim aktima, svojim svim djelovanjem pokaže svoj uspjeh, odnosno neuspjeh i da se gledom na to vrijeme more zbilja taj rad ocijeniti i gledom na prošlost, pa i sadašnjost i doglednu budućnost. Sigurno je da za ovakvu ocjenu mi imamo dostatno elemenata u materiji samog proračuna i da za to ne trebamo posizati kod te ocjene za nekim proizvoljnim kombinacijama. Jer tu je toliko pozitivnih fakata pred nama na svima domenama privredno narodnog života da su ne samo te proizvoljne kombinacije izlišne i suvišne, nego što više, nije potrebno ni da se utičemo nekim retorskim vještina i raznim sofizmima, a da bi time efemernim, časovitim uspjesima mogli obraniti i uveličati izračun proračuna a i rada i zasluga Vlade (**Dr. Grga Andelinović:** Pa nemojte to činiti!)... Ne bojte se!

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Nemojte prekidati! Gospodine senatore, izvolite nastaviti.

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): Gospodo, na prvi pogled se vidi jedna sigurna konstatacija, da je ovaj proračun zaista sastavljen u jednoj predispoziciji za optimizam. Zato moramo prvotno odgovoriti, da li je taj optimizam zaista bio opravdan, ili je moguće obrnuto: nije li, možda, bilo više razloga za pesimizam nego li za optimizam; ili da se poslužim drugom terminologijom: da li je ovaj proračun zaista takav, da se po rasudbi može očekivati da bude realan ili možda fiktivan. Ovaj odgovor je tim više potreban, što mi vidimo da u proračunu predleži povećanje za sumu ništa manje nego od jedne milijarde i 270 miliona dinara. Znači da nas ovo povećanje upućuje nužno na opreznost, ili, ako hoćemo, i na stanovitu bojazanost. Jedno je izvesno i sigurno, da ni u jednoj državi nema, a prema tome ni kod nas, dobre finansijske politike bez zdrave i jake privrede. Dakle, svaka finansijska politika, ako hoće da bude dobra

i uspješna, mora uvek i u svakom slučaju da se oslanja na zdravu privredu i privrednu politiku; jer ako bismo i imali u neku ruku lošu finansijsku politiku, a zdravu privredu, još bi se dalo stanje popraviti, ali ako imamo lošu privrednu politiku, ni u jednom slučaju ne može da bude onda dobra finansijska politika.

Ja mislim, gospodo, da nam ne treba nikakve velike mudrosti, a ni dovitljivosti da uočimo u kakvim je privrednim prilikama bila naša zemlja u onom času kad je današnja Kraljevska vlada uzela u svoje ruke kormilo državne uprave. Neću preterati ako ustvrdim, najblaže rečeno, da je to stanje bilo očajno, da je ono bilo teško tako, da ni najcrnja oznaka dana u rečima nije toliko jaka da bi kazala pravo stanje tih teških privrednih prilika u našem životu i kod našeg naroda. Kako se je Kraljevska vlada vodila onom mišlju, koju sam samo u prvi mah lećimično spomenuo, da je zdrava privredna politika temelj svake dobre finansijske politike, to je ona, počev od svog početka pa do danas, a verovatno da će tako i u buduće činiti, sva svoja stremljenja upeirila na to, da u tako strašnom stanju nalazeću se privredu, digne, da je ojača, da joj stvori jedan prosperitet i da joj da sigurnost za taj prosperitet, za snagu i u budućnosti.

Ova činjenica daje nam pravo da možemo iz ova ga zaključiti da i ovaj rad i ovaj uspeh na polju te privredne grane rada Kraljevske vlade nije bio sporadičan, nije bio slučajan, nego da je on rezultanta jednog planski promišljenog, stalnog ali uspešnog rada. I zato, jer je tome tako, mi se ni za jedan čas ne trebamo bojati povišenja proračuna, jer to povišenje nije plod neracionalnosti, rasipnosti i slabih računa, nego je plod koji se bazira na stalnosti, pa možemo reći, i na sigurnosti, jake i zdrave privrede.

Istina je, gospodo senatori, da je za dokazati tvrdnju pojam zdrave privrede složena stvar i da se to ne da ukalupiti po jednom receptu i da zato sada govoreći o toj stvari, potrebno je prvobitno da se poslužimo nizom najkarakterističnijih pojava i oznaka, koje su presudne za ocenjivanje općenitih tendencija razvitka privrede i finansijskih prilika u stanovitom razdoblju kod svake pa i naše zemlje.

Gospodo senatori, kada se uoče ove tri zasade, koje sam u grubim konturama izveo, onda, ako ću se opet poslužiti samo sa nekim karakterističnim, najkarakterističnijim pojavama i oznakama, dolazimo do toga da je zbilja potrebno ponajpre osvrnuti se na dve najvažnije stvari koje igraju ulogu u snazi privrede našeg naroda. To je pitanje, spoljna trgovina kao i pitanje odnosa i stanja naših zemljoradnika.

Ja ne želim, a i neću da se upuštam u analizu obrazloženja ovih pojmova, Služim se samo najopćenitijim oznakama i konstatujem da se naša vanjska trgovina u zadnje tri godine ojačala sa ništa manje nego za sto na sto. U godini 1936 bio je uvoz i izvoz 8.307.000.000.— dinara, a već u 1937 godini taj uvoz i izvoz penje se na 11.500.000.000.— Znači da je za jednu godinu nastupilo povećanje za dinara 3.200.000.000.— i da je izvoz nad uvozom premašio svotu od jedne milijarde dinara.

Gospodo senatori, ovo je zgoljna činjenica, kojoj ne treba komentara, i to jedna zgoljna činjenica za koju se ne može reći da je to neki dar sa neba, nego je to rezultat dobre i zdrave, opetujem što sam već

rekao, dobre privredne i finansijske politike današnje Vlade. Zato ponovo ističem da se ni povišenja proračuna ovogodišnjeg ne treba bojati, jer on zaista i stvarno odgovara snazi te privrede.

Posve je naravno, da je i Kraljevska vlada išla za tim da tu privredu podigne, da je trebalo uz to paralelno voditi brigu i rešiti pitanje odnosa i prilika materijalnih našeg seljaka, što je opet sasvim prirodno, jer je znala da produkti našeg zemljoradnika čine glavnu osnovicu čitavog našeg izvoza i da je prva stvar bila da nade sredstava, načina i mogućnosti da se ti produkti mogu unovčiti u vani, a po mogućnosti da se njihova cena i unutar podigne.

Gospodo, moramo priznati, jer nam i ti rezultati rada i uspeha to pokazuju, da je uspeh bio i da su ta nastojanja Kraljevske vlade u potpunosti meri izvedena. A taj rad, baš što se tiče zemljoradnika, kretao se uglavnom u dva, ili zapravo u tri pravca. Ponajpre išlo se za tim da se javni tereti, koji su i te kako pritiskivali našeg zemljoradnika snize bar u tolikoj meri da omoguće njemu lakše izvršavanje dužnosti prema državi i da može lakše nadoknaditi i snabdeti se najpotrebnijim životnim potrebama.

I, zaista, Kraljevska vlada, odmah možemo reći, u početku snizila je nova javna podavanja za preko 300 miliona dinara, a u drugom pravcu ona je išla i uspela, da zemljoradnički proizvodi mogu uz dobru cenu naći svoja tržišta u vani a da cena i unutar zemlje bila je znatno povišena. Šta više, u tom pogledu, država je, prema programu ove Vlade, doprinela i stanovite žrtve, da ne bude naš mali čovek podvrgnut možda preteranoj pljački računčizija, pa je intervenirala i stvar centralizirala u tolikoj meri, da je to povišenje cena ne samo uspelo nego je došlo i više od onoga što bi trebalo da ove intervencije nije bilo. I konačno u trećem pravcu Vlada je uznastojala i uspela, da sretno reši pitanje zemljoradničkih dugova (**Dr. Josip Nemeć**: Najсреtnije, — superlativ!) Ja ću jem dobacivanje, da gospodin veli najсреtnije, a ja, gospodo senatori, tvrdim, da je rešenje najbolje u granicama mogućnosti, u granicama i naše snage materijalne, u granicama onim što je maksimumom mogao dozvoljavati naših prilika, a da idući dalje ne nastupi poremećaj, koji bi mogao daleko gore i teže posledice izvesti. (Glasovi sa desnice: Tako je!) U tom pogledu ja mislim da je dostatno izvesti samo jednu konstataciju, da je Kraljevska vlada u god. 1936 sklopila ništa manje nego 18 štokakvih trgovačkih ugovora, sporazuma i platnih aranžmana. A baš ovi trgovački ugovori, sporazumi i platni aranžmani bili su ona poluga, koja je omogućila i omogućuje da su produkti našeg seljaka našli povoljna tržišta u vani, i povoljne cene, sa kojima smo mi mogli, morali biti i jesmo potpuno zadovoljni.

Gospodo senatori, iz ovoga što sam dosada naveo sledi logično da za sve ovo što je učinjeno nije dosta slučajno, nije dosta ni dobra žetva, ako hoćete, nije dosta ni sreća ili kako hoćete, što se općenito veli i kuša dokumentovati, da je tome svemu doprinela opšta privredna konjunktura i poboljšanje nastupelo u čitavom privrednom svetu. Gospodo, krivo bi držali kad bi mogli i časak pomisliti da je ovo plod uz ove povoljne prilike i momente, ali ovo je plod u glavnom jednog promišljenog, zdravog, pametnog, logičnog, pronicljivog rada Kraljevske vlade, da je uspela sa ovim dvema najglavnijim domenima naše privrede steći toliki uspeh, koji zadovoljava sve, moramo odati priznanje samoj Kraljevskoj vladi.

Današnja Vlada nije se ograničila samo na ove dve važne stvari. Ona je išla i dalje, jer je iza toga nastojala i rešila, mislim sa rezultatom, jedan socijalan problem, pitanja našeg radnika. Ona je to učinila donošenjem dobrih zakona i državnom intervencijom da se reše ti problemi rada. I mi moramo videti da je kod nas pitanje nezaposlenosti rešeno sasvim lako i bez velikih poteškoća, a o kakvim potrebama nema ni govora. I danas ta stvar stoji tako da su radničke nadnice za 20% povišene, a zaposlenost radnika raste skoro u svima krajevima zemlje podjednako, što je važna karakteristika. Taj porast zaposlenosti vidi se poglavito u mnogim granama: i kod železnica, i kod šumskih poduzeća, kod rudarskih poduzeća i sa te strane ima se zahvaliti javnim radovima, jer mi ne smemo na to zaboraviti da je Vlada do danas oko, mislim, 600 miliona dinara dala za javne radove i da je to znatno olakšalo rešenje pitanja nezaposlenosti naših radnika.

Ona sigurno i u budućnosti s tim računa, a mislim, da je u tome baš i izvor potreba što je u Finansijskom zakonu donešeno ovlaštenje da se donese uredba o emitiranju zajma unutar granica naše zemlje, od 4 milijarde dinara, (Dr. Albert Kramer: Nismo ni prvi umeli da utrošimo.) Čekajte, i o tome ću reći.

Gospodo senatori, ja sam siguran da se iz ovih grubo nabačenih pojava da zaključiti da je rad Vlade na tome polju bio uspešan i da on može zadovoljiti i nas, a i našu javnost, političku, a možemo reći zadovoljava i naš celokupan narod. Sve ovo, ja hoću da naglasim nije, gospodo, postignuto nekakvim političkim hazardiranjem, nije postignuto ni nekom čudnom srećom, ni nekom zvezdom vodiljom, nego je to postignuto velikim naporima, sposobnošću, dalekovidnošću, gipkošću i mogu reći državničkom sposobnošću nosioca današnjeg režima dr. Milana Stojadinovića. (Dr. Albert Kramer: Hvalospevi počeli!)

Gospodo senatori, ja bih se još hteo samo malo osvrnuti na stranu cifara u samom budžetu. To je zato, jer se i tečajem rasprave u Finansijskom odboru mnogo kritikovalo i tvrdilo da zaista naša privreda nikako nije u stanju podneti povišenje od milijardu i trista miliona dinara.

Ali da se ovo povećanje zbilja moglo sprovesti i da je sprovedeno dokaz je to što je naš laniski proračun premašio sva očekivanja, jer ja se dobro sećam laniske godine, kad je proračun bio povišen sa 600 miliona dinara, da se sa svih strana kritikovalo i tvrdilo da ovo povišenje nije u stanju naša privreda podneti. Međutim, mi vidimo da se u prošloj godini ne samo pokrilo ovo povećanje za ovih 600 miliona dinara, nego da je ostao višak mislim od 424 miliona dinara.

Značajno je da ovo povećanje od 1.200.000.000 dinara nije povuklo u proračunu za sobom uspostavljanje i normiranje nikakvih novih dažbina, dolj jedino povišenje carinske ažiije i stanovitog dela takse. Značajno je zato, jer s obzirom na prosperitet privrede u svetu, a da se to postiglo na način koji sam izložio, zaista je sjajna i dobra slika pred nama koja nas sve može zadovoljiti. Istina, čuje se i to, jer se ove takse odnose na sudove, da se poseglo za onim što ne bi trebalo. Jer sud, pravica, veli se, treba da bude brza, jeftina, pristupačna. To je istina, ali kad bi se ova stvar prosuđivala pojedinačno, kad bi se izvodila iz sklopa i kompleksa svega drugog, onda bi ova konstatacija i ova kritika možda bila i opravdana. Ali ako se to uzme harmonično sa kompleksom

svih drugih pitanja i svih mogućnosti, iz kojih bi se mogao stvoriti zaključak, onda se dolazi do zaključka da je najispravnije i najuputnije da se baš poseglo za povećanjem taksa i s te strane držim da one kritike, koje su već ovde iznete tečajem rada Finansijskog odbora i koje će se možda čuti i sa ove tribine, nisu opravdane i ne mogu biti dokumentovane. (Dr. Albert Kramer: Ako ima žito bolje cene zašto ne bi imala i pravda?)

Imao bih još jednu konstataciju navesti, naime, da je od Ujedinjenja do danas prviput Ministar finansija pred nama u sledećoj godini doneo i završni račun. (Dr. Albert Kramer: Nismo ga dobili. — Dr. Grga Andelinović: Dobićemo!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim za mir!

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): Ja ne tvrdim da je učinjeno sve ono što je možda trebalo učiniti u potpunosti, ali je učinjeno onoliko i najviše što se moglo, dapače mi vidimo da ima još grana naše privrede koje nisu našle svoje konačno rešenje. Među te grane dakako spada donekle i bankarstvo, ali i tu je Kraljevska vlada donela stanovite mere, koje su dale olakšanja i mogućnosti jednog zdravog rada i boljeg uspeha u bankarskom poslovanju. Osim toga Kraljevska vlada u tome pravcu namerava u najskorije vreme doneti zakon, koji će naravno osobito voditi brigu o pitanju uložaka, što je sasvim prirodno da se ima kontrola nad utroškom tih uložaka kod pojedinih novčanih zavoda, gde su naše štedišne taj svoj novac povjerili. Konačno, gospodo senatori, ako se hoće nešto dati mora se odnekuda i uzeti. I zato je upravo ne samo nedokumentovano nego moramo reći deplasirano, na jednoj strani tvrditi, da su činovičke plate premalene, da su radničke dnevnice još manje, da socijalne ustanove nisu dostatno fundirane, da humanim i drugim ustanovama nije dato dosta sredstava, da mogu potpuno izvršivati svoje zadatke, a istodobno tvrditi da je povišenje neopravdano, i onda da je budžet preveliki, — ovake se dve kontradikcije ne mogu sigurno jednom kapom pokriti! (Fran Smodej: Vrlo dobro!)

Gospodo senatori, kad rasmatramo ovo, što sam do sada rekao, onda bih to mogao učiniti sa jako malom izjavom, pa reći: Gospodo, da li nije istina da je ovoj Vladi uspelo srediti i urediti pitanje seljačkih dugova, i zar nije ova Vlada učvrstila nacionalni boljitak, stvorivši od našega dinara jednu od najsigurnijih i najstabilnijih valuta. Konačno ko je nama podigao i učvrstio državni kredit, ko je nama smanjio monopolski dug za jednu milijardu dinara, ko je otvorio i otvara vrata za vanjska tržišta i ko je podigao cene našim poljoprivrednim produktima, ko je smanjio porez našim sugrađanima, koji su prvi potpunu trebali... (Dr. Grga Andelinović: On — Stojadinović! — Smeh na levici). I mi! Ko nam je u vrlo kratkom vremenu napravio stotina kilometara železnica i puteva i stvorio saobraćajna sredstva, ko nam je regulisao reke i bujice, ko nam je sredio sva šumska pitanja, uključivši i pitanje pašnjaka, ko nam je rešio pitanje naše vanjske trgovine, i od pasivnog bilansa napravio daleko aktivan bilans? Ko nego današnja Kraljevska vlada! (Odobranje na desnici).

Gospodo, ovo su istine, koje mora svaki dobro nameran i istinoljubiv građanin ove zemlje da prizna. Mora to priznati svaki onaj, ko ima oči da vidi i uši da sluša i um da razume! (Živo odobranje na desnici). To ne može da prizna onaj, ko je zadojen mržnjom i političkom strašću, i ko nije zadovoljan isti-

nom i objektivnošću. (Ivan Pucelj nešto dobacuje). Dragi Pucelj, Vi ste seljačko dete a i ja sam, pa još i Ličanin. (Ivan Pucelj: Ja sam Kranjac!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim g. govornika da nastavi svoj govor. (Dr. Grga Andelinović: Da ga i formalno proglasimo za diktatora!)

Dr. Mile Miškulin: Čekajte, Grga, ne žurite se, polako!

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić (obraćajući se dr. Andelinoviću): Vi ćete, gospodine senatore, doći na red!

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): Gospodo senatori, ja sam u ovako letimičnim grubim crtama dao samo nekoliko karakteristika na ovaj naš proračun, da mi možemo s pravom zaključiti, da je taj proračun realan, da je realno građen i ja sam pun pouzdanja, da će on u ovoj narednoj godini biti izvršen u potpunom svom opsegu i sadržaju. (Josip Nemeč: Ali gospodin Ministar finansija toga se boji!)

Ja sam u uvodu, gospodo senatori, kazao, da je uz finansijsku politiku i privredna pitanja usko vezana i politika.

Ja ću se poslužiti jednom anegdotom, koju je izvestilac većine u Skupštini kazao, naime kao dokument kako je i finansijska politika usko vezana sa vanjskom unutarnjom politikom, i citirao je, kako je francuski kralj Ljudevit XVI, kad je Francuska bila u teškom ekonomskom i finansijskom stanju, utekao ondašnjem finansijeru Nekeru i molio ga, da mu uredi finansije. On je dosta mudro i duhovito odgovorio i rekao: „Sire, dajte mi dobru politiku, pa ću vam dati dobre finansije!” (Dr. Grga Andelinović: Vrlo dobro! — Mi se u uvodu uvek slažemo). Jeste, ali u zaključcima ne!

Mi smo, gospodo, do sada komentarisali, a mislim i dokazali, da je ova današnja Kraljevska vlada zaista vodila dobru finansijsku politiku, da je sredila privredno stanje. A sad mi dozvolite, da predem samo malo na vanjsku politiku. Grga, nećemo ići u detalje, jer bi nas to odvelo daleko, ja o vanjskoj politici ne želim govoriti, ne želim govoriti zato, jer možda nisam ni zvan, a kad bih i hteo govoriti, rezervisao bih taj svoj govor onda, kad bude rasprava o budžetu Ministarstva spoljnih poslova.

Ja bih hteo samo jedan mali memento da napravim na onu prošlost, kakvo je bilo stanje s obzirom na našu vanjsku politiku, u času kad je ova Vlada došla na vlast, ili još bolje, kad je sadašnji Predsednik Vlade uzeo vanjsku politiku i vodstvo njeno u svoje ruke.

Mi mislimo, da se još dobro sećamo, da je u tome času na našim granicama bilo jako slabo, jer su praskale bombe i paklene mašine, a u nekim susednim našim državama kovale su se dapače urote, izgleda po našim beguncima izbeglicama u tolikoj meri, da se kušalo, ne sa uspehom, ugrožavati, ali zabrinjavati nas u velikoj meri u našoj unutarnjoj konsolidaciji.

Osim toga smo videli, da su naše tamnice bile nabijene tim političkim delikventima kao šipci špicama. (Dr. Grga Andelinović: Vi ih sada ubijate! Više ih se ubilo za ove tri godine, nego od 1 decembra do danas! To ja tvrdim i dokazujem!) Ako možeš, dokaži! A šta bi bilo tako? (Dr. Grga Andelinović: To je fakat, jer nema opštine, u kojoj nije pala krv!) Ja ne ulazim... (Dr. Grga Andelinović: Bolje da ne ulazite!) Čekaj, doći ćeš na red!

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim da ne prekidate govornika!

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): Ja sam puno mirniji od tebe. Grga! Ti si nemiran Dalmatinac, pa ti vrag ne da mira! (Opšti smeh).

Današnje stanje s obzirom na našu vanjsku politiku, je bolje nego ranije, jer mi ne samo da nismo ništa izgubili, nego smo i mnogo nova stekli. Dostatno je u tome spomenuti, da su naši odnosi sa dve susedne velike države, sa Italijom i Nemačkom, svedeni ne samo u prilično dobre susedne odnose, nego možemo reći da se ti dobri susedski odnosi nalaze u jednom stanju, koje nas u današnje vreme dostatno može zadovoljiti. (Odobranje na desnici).

Jeste, u novo doba dogodio se događaj, koji je znatno uzvitlao prilike u svetu i u Evropi onim časom, kad je jedna nezavisna država, Austrija, izbrisana sa geografske karte slobodnih država. Prebacivalo se, barem ovde sa ovoga mesta, kao da je tome kriva današnja Vlada, kao da smo mi krivi, ali, gospodo, oprostite! Ko pametno rasuđuje, mora da vidi stvar onakvom kakva jeste. Zar možemo mi pomisliti, da smo mogli sprečiti ili usporiti ovaj događaj, koji se neminovnom i logičnom nuždom događaja morao dogoditi bilo danas ili sutra.

I sad, gospodo, kad se to moralo dogoditi i kad to nisu mogle zaprečiti druge sile, koje su dapače i nekim ugovorima zagarantovale tu nezavisnost, zar nije bilo za nas bolje kad dolazi ta velika nemačka nacija u naše susedstvo, da nam dolazi kao dobar sused, nego kao naš neprijatelj. Bolje da dolazi kao dobar sused (Dr. Grga Andelinović: Ko tvrdi da dolazi kao neprijatelj!) Kad je tomu tako, onda mi ipak moramo zaključiti da je naša vanjska politika bila u dobrim rukama, i što je najvažnije — to tvrdim apodiktički mi moramo iz ovoga rada današnjeg voditelja naše spoljne politike g. dr. Stojadinovića zaključiti, da je on umeo u pravo vreme, na pravom mestu i pravim sretstvima intervenirati sa uspehom (Sa desnice glasovi: Tako je!)

Gospodo senatori, ja mislim da sad napustim pitanje vanjske politike, pa sada — jer sam kazao uvodno i dužan sam izvršiti svoje obećanje — da kažem nešto i o unutarnjoj politici, jer unutarnja politika znatno upliviše i na finansijsku politiku. I sad mi dozvolite da i o tome kažem nekoliko reči. (Ivan Pucelj upada u reč.)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Nemojte upadati u reč!

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): U prvom redu je sigurno da je politika današnje Kraljevske vlade, kako je ona vodi, u našoj zemlji, napadana žestoko i sa leve i sa desne strane. Ti napadaji ne samo da se nisu kretali u granicama jedne moguće i tolerantne političke borbe, već su oni došli na teren najtežih i najružnijih podvala, služeći se i lažima i klevetama (Upadice sa leve). Dopustite da do kraja kažem svoju misao. Dapače, mi smo videli na stanovitom mestu da se blatilo, da su se povlačile neke nelepe strane, pa se čak nije ostavljala na miru ni obiteljska spokojnost nekih funkcionera naše partije, pa čak ni kosti njihovih roditelja, a sve to u času kad su zaista prilike teške, i da bi trebalo da dobronamerni elementi naše države nađu ipak meru ne u savezu, ali indirektno, da nađu puteve za konstruktivan rad u onoj meri, koja je potrebna da se naša unutrašnja politika ne razdvaja, nego spaja, da

se ne koči i da ima jedan uspeh koji bi bio izraz nacionalne solidarnosti. Ja bih krivo činio što se tiče napada i kritike da bih sve političke protivnike trpao pod jednu kapu. Ne dao Bog! Dapače, ja sam jednom zgodom, u drugom delu Narodnog predstavništva, kazao da ja to znam i vidim i poštujem, da i na levoj strani, a osobito i ovoga visokoga Doma, ima umnih moralnih vrednota takvih, preko kojih ne samo ne možemo prelaziti, nego koje mi u našem životu vidimo.

Ali hoću da kažem to da bi bilo štetno za našu unutrašnju politiku ako te moralne i umne vrednote ne bi vršile onu ulogu koju treba da vrše, a to je kritika, to su sugestije, ako hoćete i straža da se ne ide možda predaleko u levo. Sve to može biti, ali nikako ono da se kuša omogućiti rušenje Vlade radi vlasti. Ja držim da to nije svrha svima onima koji kritikuju rad ove Vlade da se ona napada i ruši samo radi vlasti. Pita sam se u čemu se sastoji ta kritika rada današnje Vlade, u čemu se sastoji ono što joj se toliko prebacuje. Tvrdi se da današnja Vlada vodi svoju politiku primenjujući taktiku i služeći se sredstvima kojima se u prvom redu ruši autoritet državne vlasti. Tvrdi se dapače da Kraljevska vlada svojom politikom daje neku podršku trojstvu, a ne jedinstvu. Tvrdi se da je danas, povodom takvog rada i vođenja takve politike, nastupila tolika dezorganizacija koja preti da dovede do potpune poremećenosti u našem unutarnjem životu. Tvrdi se čak i to da je ugrožena imovinska i osobna sigurnost; da su pojave terora odozgo u tolikoj meri, da su, poglavito u stanovitim krajevima naše zemlje, ugroženi i oni građani koji stoje najbliže državnoj misli i misli narodnog jedinstva. (Dr. Josip Nemeč: Setite se Kerestince!) I kada se sve to tvrdi, onda se upire prstom na Savsku i Primorsku banovinu. Ova primedba koju sada čuh od g. dra Nemeča potvrđuje ovo moje mišljenje. I sada nam se nameće logičkom nuždom pitanje da na to odgovorimo i da vidimo: koliko tu ima istine, a koliko to počiva na krivim pretpostavkama.

Moram odmah spomenuti da je doista Kraljevska vlada, kad je stupila na upravu zemlje, u svojoj programskoj deklaraciji izjavila: da joj je prva želja i dužnost da provede smirenje u državi, u zemlji, i da će postupnim putem, indirektno rečeno, dovesti zemlju u normalno političko stanje. I sada nastaje pitanje: šta je Vlada od toga učinila? Ja ponajpre tvrdim, gospodo, i tu tvrdnju niko ne može oboriti, da je zaista Vlada, odmah čim je uzela vlast u ovoj zemlji, otvorila ventil političkom životu, koji je do tada bio hermetički zatvoren. (Na desnici odobravanje. — Dr. Grga Andelinović: Nijedna naša reč odavde ne može da izade u javnost; sve je zaplenjeno! — Glasovi sa desnice: I pre je toga bilo — Dr. Grga Andelinović: I pre je bilo! Pa šta ste onda vi učinili, šta ste vi popravili?! Mi nismo zvani da uvodimo demokratiju, nego vi!)

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim Vas, g. senatore, da iznesete to u svome govoru — niko Vas neće smetati — a nemojte prekidati govornika. Molim g. govornika da nastavi.

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): U ovakvom slučaju i u ovakvom stanju, posve je prirodno da su nastupili stanoviti ispadi, koji su doista bili za osudu, i koje je uistinu teško razumeti, ali ipak se mogu razumeti.

Pa pogledajmo za čas kakvo je bilo stanje pre nego je ova Vlada došla na upravu zemlje. Moraju mi kod toga i gospoda sa lijeve strane priznati da je pre vladao potpunoma jedan čisti policiski sistem.

(Dr. Grga Andelinović: U kome si i Ti bio. — Dr. Stefanović Živadin: Zato i kritikuje jer on najbolje može videti razliku. — Dr. Grga Andelinović: Jeste li Vi organizovali JNS u Smederevskom okrugu? — Dr. Stefanović Živadin: Nisam, ja sam organizovao JRZ i ponosim se što sam je organizovao zato da suzbijem nasilnike! — Dr. Grga Andelinović: Vi ste i ranije bili uz vladu i bićete uz svaku vladu, ako Vas primi. Služićete i JDŽ, jugoslovenskim državnim železnicama.)

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo, molim vas da ne ometate govornika.

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): Posve naravno, gospodo senatori, da je tamo gde vlada čisti policiski sistem morala igrati važnu ulogu gruba sila i puška i tamnica. Onda su organi javne sigurnosti bili u kretanju i dan i noć da zaguše i najmanji dah političkog života, a kamo li kakav politički rad u stranačkom i opštem pogledu. Ja priznajem, gospodo, da je onda bio mir, ali mir groba, a ne mir spokojnog života. (Dr. Albert Kramer: A oni iz Kerestince su išli u raj! Dr. Grga Andelinović: A oni iz Bjeljine, Senja i Kragujevca, kud su oni išli?) To je bilo stanje, gospodo, kad je današnja Vlada primila vlast u svoje ruke. Ali da li sada ipak ima nekoga koji bi mogao zanijekati da danas nije nastupilo u tome pravcu stanovito poboljšanje.

Ja priznajem, dogodili su se izvesni događaji i u Senju, i Kerestincu i drugde, koji se moraju osuditi, ali mi morate priznati da su danas prilike u Savskoj banovini, što se tiče spokojstva i smirenja daleko bolje nego su bile ranije i da se nikada ne bi moglo više stvoriti ono nespokojstvo, koje je bilo za vreme ranijeg režima (Pljeskanje i odobravanje na desnici. — Jedan glas sa leve: Dobar je advokat!)

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Ove česte upadice sasvim su protivne duhu parlamentarizma.

Dr. Mile Miškulin (nastavlja): Gospodo, ovoj se Vladi prigovara za te reakcionarne političke zakone koji danas postoje. Ali, gospodo, ko najviše psuje protiv tih političkih zakona, to su baš oni koji su bili tvorci tih zakona ili koji su sudelovali blizu kod njihovog donošenja. (Dr. Albert Kramer: Je li sudelovao g. dr. Korošec u režimu 6 januara?) Bio je u internaciji neko vreme. (Dr. Albert Kramer: Nije istina! To je sve stvoreno pre 1931 godine!) Ali je, gospodo senatori, druga istina da ova Vlada tako širokogrudno sprovodi te zakone, da je u mesecu januaru ove godine održano više političkih zborova i sastanaka nego za vreme ranijeg režima kroz pune dve godine. (Dr. Grga Andelinović: To je bila diktatura.) Jedno je ipak sigurno, gospodo senatori, da je današnja Vlada i volina i spremna u dogledno vreme, kada dođe pogodan momenat, da ove zakone zameni sa sasvim drugim zakonima koji će odgovarati našim političkim prilikama. (Dr. Josip Nemeč: Tri godine i još nije došao taj momenat. Dr. Grga Andelinović: Primamo to do znanja.) Ja priznajem, da konsolidacija naše države nije još konačno i potpuno kraju privedena. Priznajem, da i danas postoje neki problemi koje treba rešiti, a među kojima svakako se nalazi i najteži državni problem koji se inače krsti hrvatsko pitanje. (Dr. Grga Andelinović: Je li to hrvatsko pitanje ili se tako krsti?) Obilježje nosi hrvatsko pitanje. (Ivan Pucelj: Malo kuraži.) Ja mislim, gospodine Pucelju, est modus in rebus. Nemojte praviti aluzije. (Ivan Pucelj: Priznajte, da li postoji hrvatsko pitanje ili ne postoji.) Priznajem da postoji stvarno državno pitanje, koje se

zove hrvatsko pitanje. Ja znam i logično misliti i logično govoriti.

Gospodo senatori, neka mi se dozvoli da se u ovom času poslužim jednom digresijom. Makar ovaj problem bio kako mu drago težak, uzdajući se u genij naše rase koji je upravljao našim životom, nadamo se da će se naći prilike da se ipak to pitanje sretno reši onako kako će to biti korisno za čitavu našu državu, za napredak i za slobodan prosperitet naše države. (Dr. Grga Andelinović: Daj Bog).

Ja ne ulazim u analizu konstrukcije našeg državnog organizma ali hoću ipak jedno da spomenem. Naš državni organizam bazira se na tri elementa i to prvo, država kao jedna potpuno nerazdjeljiva celina međunarodno priznata jedinica Kraljevina Jugoslavija, drugo forma nasledna monarhija i konačno dinastija Karadorđevića. Znači, da su ova tri elementa koja su stalna i nepokolebiva i koja ne dozvoljavaju nikakvih ustupaka ni pregovora ni dogovora, da su ta tri elementa sakrosanctna i biti će i u buduću dok bude nas i dok bude Jugoslavije. (Burno pljeskanje na desnici.) Što znači ovo? Znači da sve ono u zadnjoj potrebi što nije u okviru ovoga može biti predmet i razgovora i dogovora pa ako hoćete i predmet sporazuma. To isto vredi za jednu krutu centralizaciju i decentralizaciju kao i za samouprave pa i autonomiju. Ali sve to pa kako se rešavalo i na kojoj se bazi upotrebilo, treba da bude pod dve pretpostavke, prvo da svako rešenje koje bi se donelo mora zaista zadovoljiti većinu Srba, većinu Hrvata, većinu Slovenaca. Drugi preduslov jeste da svako rešenje mora biti osigurano od toga da bi ono vodilo ka razjedinenju ove naše državne tvorbe, nego mora voditi unifikaciji čitavog našeg državnog organizma. Uostalom sve ono ne da se rešiti ne nared stvarenom receptu, za ovo nema recepta koje bi se mogle izvoditi iz uravne nauke državnog prava.

Život donosi, i onako kako životne potrebe budu tražile, mi se tome životu moramo pokoriti. I to je prvo i glavno mjerilo. I tako, gospodo senatori, kad smo ovaj pojam istakli ja mislim da dolazi do osnovice jednog političkog pojma, naime dolazi do pojma jugoslovenske državne misli, koja rečeno politički znači isto što i jugoslavenska državna politika. I ja sam mišljenja da kakva god se politika vodila ipak ona nikad ne more izići iz okvira jugoslovenske državne politike u potpunom svom smislu. Svrha i zadatak te jugoslovenske državne politike jest da se vremenom, postepeno stvori jugoslovenska nacionalna misao. Stvaranjem jugoslovenske nacionalne misli stvara se puno jedinstvo narodno i zato da mi stvorimo tu jugoslovensku nacionalnu misao potrebno je i raditi. Ako je ovaj put od jugoslovenske državne politike do jugoslovenske narodne misli dalek, i može biti više programa, ali jedna te ista svrha mora biti, naime ta, da se stvori jugoslovenska narodna misao... (Dr. Albert Kramer: Pa upišite se kod nas!) ...molim, molim, drago mi je!

Gospodo, dozvolite mi da sada izrazim jedno svoje mišljenje. Za mene nikada nije opstojalo pitanje da li smo mi tri naroda ili jedan narod, nije opstojalo pitanje zato, jer i ja stojim na stanovištu, mislim ispravnom stanovištu, da se jedinstvo naroda bazira na harmoniji, punoj harmoniji materijalnih i moralnih interesa. I mi ne možemo, koliko god hoćemo postaviti tezu da smo mi tri naroda. Ako između nas postoji harmonija materijalnih i moralnih interesa, onda i usprkos tih teorija, mi ostajemo sa-

mo jedan narod, i obrnuto. Mi ostajemo tri naroda, dok god kod nas postoji kolizija materijalnih i moralnih interesa. Znači, ako logički zaključimo, da ako bude harmonije interesa, ako ta veza bude provedena onda neće biti prepirke vani, ili barem u ovom visokom Domu, da li netko stoji na stanovištu jednog ili tri naroda... (Dr. Josip Nemeč: Samo kad bi ovo bilo tako)... Mi ne možemo i ne smemo zaboraviti da je naša država stvorena od šest pravničkih područja, da u njoj postoje tri važne religije, da je ona stvorena od dva državno politička individualiteta, dakle, od više jedinica. Znači, da se sve ovo, gospodo senatori, ne more u jedan mah pokriti jednom kapom. Da se to uzmogne ujediniti potrebno je i vremena i pametne politike, potrebno je i razumjevanja, ali je potrebno razumjevanja jednako i kod onih koji se krste sa pet kao i kod onih koji se krste sa tri prsta... (Dr. Albert Kramer: A koja su ta dva politička individualiteta?)... Pa, valjda Srbi i Hrvati!... (Ivan Pucelj: A što smo mi jadni Kranjci?)... Pa vi ste i onako priznali naše hrvatsko državno pravo biće... (Jedan glas: Sada ćemo dati i Kranjcima pravo!)

Gospodo, šta iz ovoga slijedi? Slijedi da mi ne možemo preko noći nivelirati našu prošlost, slijedi da mi jedinstvo stvaramo, poštujući sve ono što je nama i vama bilo sveto, slijedi da tu treba mnogo strpljenja i vremena. Tu je bila ona politička zabluda gospode jugoslovenskih integralista, koji su mislili da se sve to može učiniti preko noći, da se to može prelomiti preko kolena, a to ne da sam život, ne da prošlost. Zato tu i trebaju druge političke metode i treba da se upotrebi druga kritika. (Dr. Albert Kramer: A koje to mislio da treba prelomiti?) Tako se radilo. Hvala Bogu mi Hrvati vrlo dobro znamo kakav se recept počev od ujedinenja pa skoro sasvim do ove Vlade upotrebljavao. Upotrebljavao se, većinom, ovaj recept, a to je recept takozvanih integralnih Jugoslovena. Nažalost, recept koji se primenjivao, primenjivao se uvek kod nas u Hrvatskoj i zato ne samo da se ovaj problem, koji gospoda neće priznati, nije rešio, nego se njegovo rešenje i potpuno otešćalo. (Dr. Albert Kramer: Pa i mi kažemo da hrvatsko pitanje postoji!). I ja kažem to.

Gospodo senatori, sigurno je da se političke prilike i tamo preko Save i Dunava popravljaju. Ja mislim da me danas neće niko dezavuisati, ako sa ovoga mesta izjavim, da zaista kod nas polako i postepeno dolazi uverenje našeg naroda, da ova Vlada ima ljubavi za onaj kraj i da ova Vlada prema našem delu naroda tamo ne upotrebljava ona sretstva, koja su se prije upotrebljavala; dolazi do uverenja da je ova Vlada zbilja voljna da pristupi pametnom i konačnom rešenju ovoga pitanja. (Dr. Albert Kramer: Ali dr. Maček neće!) Ja znam da to nije laka stvar i da to ne ide po jednoj računici, po matematici. Zato treba mnogo vremena i političke mudrosti. Ali znajući ko vodi današnji režim, ko stoji na čelu današnje Vlade, znajući da stoji na čelu Vlade Dr. Stojadinović i da su njegovi glavni pomagači Dr. Korošec i Dr. Spaho, ja verujem da su oni, s obzirom na njihovu političku prošlost i na njihovo političko naziranje, zbilja u prvom redu zvani da to pitanje, koliko je to u granicama mogućnosti, kraju privedu, ili ako ga ne privedu, da bar stvore one preduslove koji će omogućiti da se to pitanje u doledno vrijeme ipak srećno riješi. Jer, gospodo senatori, možete vi imati simpatije ili antipatije protiv Dr. Korošeca, Dr. Spaha i Dr. Stojadi-

novića, ali ne možete oporeći, da su ta tri čovjeka i po svojoj političkoj prošlosti i po današnjoj političkoj važnosti, toliko snažna i moćna, da mi sa desne strane ove kuće možemo i imamo u njih potpuno poverenje. (Aplauz na desnici).

Iz ovoga moga razlaganja se vidi, a ja se nadam da mi je i uspelo dokazati prvo: da je vođena dobra finansijska politika, koja se bazira na zdravoj privredi našega naroda; nadalje dokazano je: da je uspelo voditelju današnje naše politike i nosiocu današnjeg režima, Dr. Stojadinoviću, da u vanjskoj politici stvori one prilike i onakve odnose koji nas zadovoljavaju i koji nas mogu u potpunosti meriti zadovoljiti.

Konačno, mi se s obzirom na navedeno čvrsto nadamo da će pomoću svojih dvadeset saradnika uspjeti da riješi ili stvoriti preduslove da se riješi najzad najglavniji problem državnog pitanja, zvanog hrvatskog pitanja, na način i sretstvima koja najbolje odgovaraju ovoj svrsi. To stoji, to je činjenica. Stoga izjavljujem da ću vrlo rado i sa potpunim uverenjem glasati za ovaj proračun, a siguran sam da će i moji drugovi s desne strane ove kuće isto učiniti. (Odobranje na desnici.)

Priestednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. dr. Grga Andelinović.

Dr. Grga Andelinović: Gospodo senatori, ove godine slavimo dvadesetogodišnjicu našeg nacionalnog i državnog ujedinjenja i oslobođenja. Cijela ova godina trebala bi da bude posvećena tom velikom događaju, koji se samo jedanput zbiva u životu naroda. Nakon 1300 godina, što živimo na Balkanskom poluostrvu i što smo pod slovenskim, srpskim, hrvatskim i slovenačkim imenom, mi Jugosloveni, ušli u svetsku historiju, uspelo nam je: da stvorimo jednu zajedničku državu i da se kao cjelina osjetimo slobodnim narodom. To je takav događaj, da ga se ne da izreći u jednom govoru; mogu ga samo debele knjige naučnika i historičara da opišu i uvijekovječje.

Naše nezavisne države i državnice srednjega vijeka bile su, nažalost, kratkoga vijeka. Nikada nama nije uspelo ne samo da u jednu državu ujedini cijeli naš narod i da formiramo zajedničku nacionalnu državu, nego nije nam pošlo za rukom niti da našim plemenskim i regionarnim državicama dademo prave snage i dužeg života.

Ali, što je još gore, strani duh velikih kulturnih naroda obilježavao je cijeli naš nacionalni život u našim slobodnim ili poluslobodnim sredovječnim državicama.

Oslobodena Ilirija, kao posledica velike francuske revolucije, junački ustanak šumadijskih seljaka, divske borbe crnogorskih gorštaka, tvrdokorni otpor Hrvata u odbrani autonomije, ilirska misao ujedinjenja svih Južnih Slovena probudila je ipak narod, koji je spavao dugovječnim dubokim snom.

Stoljećje i po teške nacionalne borbe i krvavih ratova završili su našu nacionalnu revoluciju pobjedom naše nacionalne misli — mi smo doživeli ono što su svjetli umovi našeg naroda stoljećima uzalud očekivali: jugoslovenski narod bio je ujedinjen u svojoj vlastitoj domovini. Pružena mu je mogućnost da se kulturno i ekonomski razvija kao posebna politička i kulturna jedinica u društvu ostalih kulturnih naroda.

Taj i takav događaj imamo mi da slavimo ove godine. Događaj jedinstven u historiji našeg naroda.

Slavimo li ga mi, možemo li ga mi slaviti, i ako

ga slavimo — kao što bi morali — kako ćemo ga slaviti?!

Gospodo senatori, ako gledamo unatrag ovih dvadeset godina našeg nacionalnog rada ne možemo da budemo zadovoljni. Ali ako je nešto i urađeno do 9 oktobra 1934 godine, nastojali smo da pokvarimo našim kasnijim političkim radom.

Od 1 decembra 1918 godine do danas vrijeme i fakt države kao takve učinili su mnogo, tj. tehnički napredak je nesumnjiv. Dobili smo, kako reče g. kolega, toliko i toliko kilometara železnice i puteva, toliko i toliko uredskih i školskih zgrada, toliko i toliko novih strojeva i pusaka novog modela, ali, duh, onaj stari duh jedinstva naroda i sloge plemenske, uništen je, pak se mi duševno, psihološki najizazimo od jedinstva i saradnje kud i kamo dalje nego što smo se nalazili godine 1918. (Jedan glas sa desnice: Ko je za to kriv?) I mi i vi, i svi; kažite ko je najviše kriv?!

Nikada odnos Srba i Hrvata psihološki nije bio teži nego danas. Nikada svijest o narodnom individualitetu svakog pojedinog našeg plemena nije bila jača i izraženija nego li danas, u zajedničkoj našoj državi.

Ja neću sada da napominjem neke utvrđene činjenice, koju ću navesti u daljnjem toku moga govora, na primer činjenicu, da se pravoslavna vjera potpuno istovjetovala sa srpstvom; da se u Zagrebu izrađuje književni jezik... (Jedan glas sa desnice: Ne sada!) Ne sada, nego još juče; da se u Zagrebu izrađuje književni jezik, koji bi navodno imao da bude različit od srpskoga; da se u Sloveniji stvara akademija, koja bi imala da formira nacionalnu i kulturnu individualnost Slovenaca i... diže se spomenik slovenačkom „Neznanom junaku“ — jer bi me to vrlo daleko zavelo. Ja samo konstatiram činjenice i p. tam se: Jesmo li mi spremni i kadri da dostojno proslavimo veliki god našeg nacionalnog i državnog ujedinjenja i oslobođenja.

Kraljevska vlada, koja je u prvom redu zvana da svojim radom pripremi raspoloženje i ambijent za dostojnu proslavu 20-godišnjice našeg oslobođenja i ujedinjenja, te koja nosi odgovornost za ove tri najfatalnije godine našeg narodnog života iza smrti Blagopokojnog Kralja Aleksandra, dužna je da nam dade odgovor na ovo pitanje.

Gospodo senatori, Vlada g. dr. Milana Stojadinovića došla je s programom, da likvidira politiku 6 januara, tj. politiku Blagopokojnog Kralja Aleksandra (Glasovi sa desnice: To nije istina!). To su izjavila gospoda ministri i to se javno izjavljivalo 3 godine, i sada, nakon 3 godine, to negirati, niti je lijepo, niti je pošteno! (*Ministar bez portfelja Dr. Miho Krek:* To samo Vi imputirate!) U svom govoru dne 18 marta prošle godine u budžetskoj debati u Senatu, kazao sam: „Možemo raspravljati o likvidiranju 6 januara, ali, gospodo, ima jedno dostojanstvo, kojim se jedna politika mijenja. Onaj, koji iole ima malo političke pameti, mora zahtijevati, kada nešto ruši, da stvara novu osnovicu svoga rada.“

Ne samo taj put, nego i više puta, naglasili smo, da je nakon smrti Nosioca pred šestojanuarske i šestojanuarske politike — koja je bila s Njegovom Ličnošću usko povezana — bilo potrebno mijenjati taktiku i metode rada; tražiti nove puteve. Glavno je za nas bilo, da se sačuvaju osnovni principi na kojima država počiva.

Ali, prije nego li se likvidirao jedan politički sistem, trebalo je izraditi drugi, novi, na kojem bi po-

čivala organizacija državnog života i daljni rad političkih faktora u državi.

Vlada g. dr. Milana Stojadinovića srušila je međutim sve moralne i pravne osnove dotadašnjeg nacionalnog i državnog života, a nije stvorila ništa što bi moglo poslužiti za temelj novom stvaranju i radu. (Jedan glas sa desnice: To pripišite Bošku Jevtiću, a ne Vladi g. dr. Milana Stojadinovića!). U prošlogodišnjoj budžetskoj raspravi — jer je to jedini put kad nam Vlada „engleske demokratije“ pruža mogućnost da nešto kažemo — mi smo u detalje podvrgli kritici njezin rad i izneli svoje mišljenje i program. Nitko sa ove strane visoke kuće nije se usudio suprostaviti nam jedan jedini proturazlog ili protudokaz.

Kraljevska vlada i stranka koju ona podržava — u Engleskoj stranka podržava vladu, a ovde kod nas vlada podržava stranku — iznijeli su kao program svoga rada: prvo, sporazum sa Hrvatima; drugo, vjerski mir putem Konkordata sa rimo-katoličkom crkvom, treće, uvadanje demokratskog i parlamentarnog sistema vladanja.

O tome sam više manje zadnji put govorio i ovoga puta ću se ograničiti samo na konstataciju nekih fakata da prikazem pravo stanje stvari u dvadesetoj godini našeg oslobođenja i ujedinjenja.

Gospodo senatori, u svome već citiranom govoru lane u Senatu rekao sam: „G. dr. Stojadinović dužan je kao pošten i častan čovek da nam ovde odgovori: 1) Hoće li on sporazum sa g. dr. Mačekom; 2) Što on pod sporazumom razumjeva i u konkretnom slučaju koje su granice preko kojih on ni kompromisom ne može da pređe; 3) Kojim načinom i postupkom misli on da sporazum sprovede i oživotvori i 4) Da li je kroz ove dvije godine nešto konkretna u pravcu sporazuma postigao?“

G. dr. Stojadinović nije mi na moj upit ništa odgovorio ni lani ni ove godine.

Uprkos toga što sam ja lojalno izjavio: »Ja otvoreno ponavljam, što sam već nekoliko puta kazao, da ću biti prvi koji će sa najvećim oduševljenjem sa ovoga mjesta pozdraviti sporazum, kakav bio da bio, i da ću sa ovoga mjesta javno odati najveće priznanje g. dr. Stojadinoviću, ako on sporazum završi i provede“.

Kako vidite, gospodo senatori, već sada u početku moga govora imam prava da ustvrdim odlučno ono što sam u prošlogodišnjem govoru u neku ruku uslovno ustanovio: »Ne izgleda li, da je čitava politika Kraljevske vlade i vladajuće stranke jedan običan blef, jedna berzijanska igra i jedna podvala?«

Da, cijela politika g. dr. Stojadinovića sa sporazumom nije ništa drugo nego jedan običan blef, jedna berzijanska igra i jedna podvala!

Posljedice tog i takvog njegovog rada najjasnije se opažaju danas, kad nakon 20 godina zajedničkog života radimo bilans cijele naše politike.

Ne tvrdim ja, gospodo senatori, da je bezuvjetno sva krivnja na g. dr. Stojadinoviću. Svi mi imamo udio u krivnji! Pokojni Pašić nije shvatio ispravno problem i nosi svoj dio odgovornosti. Pokojni Radić sa svojom politikom jedan je od glavnih krivaca. Pokojni Pribićević nosi odgovornost kao inicijator čitavog jednog pogriješnog političkog sistema. Ni politika 6 januara nije bila bez velikih griješaka i bez loših konsekvencija. Mi nacionalisti nosimo također jedan dio grijeha svojom politikom, koja nije htjela računati sa činjenicama i prilikama. Ali najfatalniju odgovornost nosi g. dr. Milan Stojadinović i njegovo dru-

štvo, koji su lažno inaugurirali politiku sporazuma i kod Hrvata stvorili uverenje da ih se odozgo vara i koji su s druge strane sankcionisali osjećaj nacionalne individualnosti i kod Srba i kod Hrvata i kod Slovenaca.

Ulaziti u razgovore sa g. dr. Mačekom u pretpostavci da ćeš ga prevariti, to je najveći zločin koji se je mogao učiniti u srpsko-hrvatskim odnosima. A ulaziti u razgovore sa apriorističkim uvjerenjem da se uopće ne može mjenjati Ustav, znači uistinu varati i Hrvate i čitavu javnost. Jer, gospodo senatori, budite svi na čistu, da bez obzira na moje lično stanovište sporazum se teško u ovim prilikama dade zamisliti na bazi ovoga Ustava. To je faktično stanje, tko god drukčije misli vara sebe ili vara drugoga.

Vi, gospodo senatori, znate moje mišljenje o hrvatskoj seljačkoj stranci i t.zv. Hrvatskom pokretu. Ja smatram da je to zlo, poslijeratno zlo, ali s kojim treba računati.

Uvjeren sam dalje, da pri jednom kompromisu neće djelovati samo snaga Hrvatske seljačke stranke i eventualno lijeviji od nje destruktivni elementi. Pri formaciji državnog života djelovati će i srpski i slovenački faktor, a djelovati će i latentne jugoslovenske snage, koje su u sva tri dijela naroda mnogo jače nego li se ovom fatalnom režimu mogu da pokažu. Stoga se ne bojim ni riječi sporazum, ni takta sporazuma!

Ja sam svojedobno rekao i pri tome ostajem: „Srpsko-hrvatski spor može i mora da se likvidira. Hrvatsko pitanje može i mora da se riješi. Najjednostavniji i najpolitičkiji način je sporazum sa g. dr. Mačekom. Ne može li se taj kompromis, krivnjom g. dr. Mačeka, postići, onda ga treba oživotvoriti neovisno od g. dr. Mačeka, koji će morati onda njegove dobre posledice, eventualno protiv svoje volje, da primi i snosi“.

Politikom Kraljevske vlade, istina, nastupilo je tu i tamo neko ublaženje, tj. vlasti su se povukle ispred masa, koje su skidale nacionalne zastave i državne grbove. Uzmak u potpunoj liniji. Ali osjećaj narodnog trijalizma došao je do vrhunca. Kao politička činjenica pred nas, kao državnike i političare, postavljen je sada problem u svoj svojoj golotinji.

Postavljeno je pitanje hrvatskog naroda, koji u opoziciji izgrađuje svoj posebni jezik i svoju posebnu hrvatsku kulturu, nasuprot srpskom narodu, koji preko svoje srpske vjere i zajedničke države izgrađuje svoj posebni jezik i svoju posebnu srpsku kulturu. O Slovencima ne treba ni govoriti.

Kraljevska vlada preko ovoga prelazi lakoumno, odvažnošću ignorantna.

Kako će se to odraziti u našoj privredi, u našoj nacionalnoj kulturi, u narodnoj odbrani i u celom našem narodnom i državnom životu?!

Faktično stanje stvari u hrvatskom delu naroda i prava situacija u srpsko-hrvatskim odnosima je ta: 1) Hrvati su u svojoj ogromnoj većini, djelomice i bez velikih razloga, u čisto revolucionarnom raspoloženju; 2) Srpsko-hrvatski odnosi su u stanju međusobne ratne nategnutosti i 3) Jugoslovenski elementi vašom potporom i zaslugom stavljeni su van zakona i — van naroda.

Međutim se i sa vladinih stolica u ime države i sa episkopskih stolica u ime Srpske pravoslavne crkve i sa katedre Beogradskog univerziteta i akademije u ime srpske nauke poziva srpstvo na okup — da očuva svoj privilegovani položaj. Stvara se i četvrto pleme

„Bunjevci“ u Vojvodini, samo da se umanju broj Hrvata — bez kojih nema jugoslovenske većine u tim krajevima.

Medutim se *via facti* u Sloveniji stvaraju uslovi za jačanje nacionalnog i kulturnog individualiteta Slovenaca putem vlasti, putem jezika i putem novih kulturnih institucija.

Nije bila dovoljna Štrosmajerova jugoslovenska akademija, morali smo zadržati i srpsku akademiju u Beogradu i ustanoviti i slovenačku akademiju u Ljubljani. Tri velika naroda, kojima trebaju tri — francuske akademije neumrlih! To nije po sebi nikakvo zlo, ali je *signum temporis* i — prilika u kojima živimo.

To je, gospodo senatori, faktično stanje stvari.

Ja opet i ponovo apeliram da ozbiljno shvatimo ovaj problem: kako da uredimo zemlju na zadovoljstvo celog jugoslovenskog naroda, i Srba i Hrvata i Slovenaca. Ne samo da je opasno nego i zločinački zatvoriti glavu u pijesak i obmanjivati se teorijama ili postojećim stanjem garantovanim samo žandarmskim bajonetima.

Stvorimo li mi uslove za jedan normalan život, u granicama mogućega i razumnoga, imamo onda moralno pravo da bezobzirno postupimo prema manjini koja bude rušila temelje države, koja je zajednica svijui i garancija za razvitak i celine i svih delova celine.

Ne mogu, nažalost, ovom prilikom mimoići izjavu g. dr. Mačeka stranim novinama, kojom — kvalifikujući poznati govor g. dr. Mažuranića, negdje na kvartovskoj sjednici JRZ u Beogradu, kao „direktno naručen po g. dr. Stojadinoviću« — kaže: »Gospodinu Stojadinoviću, naime niti u Hrvatskoj, a niti izvan Hrvatske, nitko ne vjeruje bilo da hoće, bilo da može i najmanje doprinjeti za rješenje hrvatskog pitanja, pa on misli na ovaj način po običaju baciti nešto prašine u oči i ovdje kod kuće i u inozemstvu. Razumije se, da u tom, nakon gotovo trogodišnjeg iskustva i našeg i inozemstva, neće uspjeti ni kod nas ni u inozemstvu“.

Eto takvo je naše unutrašnje stanje i takvi su naši međuplemenski odnosi!

Ja optužujem g. dr. Stojadinovića, da nas je doveo u ovaj teški položaj i da će naš narod sada trebati mnogo težim žrtvama da iskupljuje svoj unutrašnji mir, nego li bi ga mogao iskupiti jednom pametnom politikom, u saradnji, na početku svoje vladavine.

Gospodo senatori, g. dr. Stojadinović, nažalost, nije kvalifikovan niti da rješava niti da riješi hrvatsko pitanje. Smisao njegove politike u prvom početku bio je: zaokružavanje Hrvata.

Ja sam, u svome govoru u budžetskoj raspravi u martu godine 1936, ovako karakterisao njegovu politiku: „...to je u suštini i u zadnjim konsekvencama — dozvoljavajući i zastave i poklike — borba protiv ravnopravnog položaja i adekvatnog upliva hrvatskog elementa u državi i u državnoj politici. Njegova politika bila je neiskrena, i u pitanju sporazuma sa Hrvatima lažna.« (Protesti na desnici.)

On je bio odmah upozoren, da bez široke koncepcije o dalekosežnim reformama ne može da ulazi u pregovore sa g. dr. Mačekom, a da bez politike pune ravnopravnosti ne može da računa ni na jugoslovenski orijentirane Hrvate. Ali njemu nije bilo, nažalost, do rješavanja problema, nego do održanja dnevnopolitičke situacije.

Après moi, le déluge!

Razgovaralo se sa g. dr. Mačekom, a medutim su se iza leđa pravile kombinacije sa frankovcima i klerikalcima. Kupovalo se male i sitne disidente Hrvatske seljačke stranke, pak se preko njih mislilo slomiti jedan pokret, koji se — bilo nam drago ili žao — osniva na širokim slojevima naroda.

Gospodin Stojadinović misli pomoću kombinovanog izbornog reda ekrazirati opoziciju među Srbima i Slovencima; jugoslovenske nacionaliste među Hrvatima prepustiti dr. Mačeku, ali ga osamiti u državnoj politici i prisiliti ga da klekne.

Ja sam već svojedobno rekao — a svi mi to znamo koji poznajemo prilike — 1) da dr. Maček neće i ne može da klekne, a 2) da bi ovakvo rješenje problema bilo nesretno za naš nacionalni razvoj, jer bi Hrvate u svojoj ogromnoj većini definitivno oterali u ekstrem.

Možemo da imamo mišljenje o politici g. dr. Mačeka kakvo hoćemo, ali fakat je, da se je on tzv. zagrebačkim sporazumom — priznavajući državu i dinastiju, te rješenje problema u okviru države a u zajednici sa Srbima i Slovencima — postavio na legalno stanovište. Dužnost je bila i Kraljevske vlade i svih političkih stranaka da prema tome udese svoj politički stav.

Nemam namjere da ovoga puta dulje govorim o hrvatskom pitanju, i ako je moje mišljenje o njemu ostalo nepromjenljivo: da je hrvatsko pitanje glavno i vitalno pitanje, te da je rješenje istoga preduslov sredenju u zemlji.

Mogu samo da ponovim ono, što sam kazao u budžetskoj diskusiji u martu godine 1936: »Nije dno Ministarstvo, u kome se odražuje imperij državne vlasti, nije u rukama Hrvata. Pogledajte organizaciju pojedinih Ministarstava, banovina... jel'te gospodine Vrbaniću, da je tako; ima li još koga Hrvata ovde, je li Ministre trgovine, i Ministre za fizičko vaspitanje da je tako; da se u pojedinim Ministarstvima, banovinama i banovinskim upravama, u svima višim državnim institucijama, počevši od Hipotekarne banke do Poštanske štedionice, od Državnog savjeta do Uprave monopola, Hrvati mogu na prste prebrojiti, a ondje gdje su, igraju sporednu ulogu.« Jel'te, da je tako i da vi to ne možete demantovati? Znam da nećete i ne možete. Oni će u Zagrebu u četiri oka demantirati i kazati: Sa ovim Srbima ne može se izaći na kraj Ali, ovde šta mogu da kažu! (*Ministar fizičkog vaspitanja naroda dr. Vjekoslav Miletić*: Ja sam nasledio taj resor od Vas, ali sam povećao stanje Hrvata u tome resoru.) Mi se dvojica dobro slažemo!

Gospodo senatori, uostalom, kakova Ministarstva, kakovi Banovi? Pogledajte sudske pripravnike ili carinske, njihov broj i položaj, pak mi govorite o jednakopravnosti i rješavanju hrvatskog pitanja!

Dosledno tome dužan sam ponoviti i moj „memento«, koji sam tom prigodom kazao: »Ako ovo uvjerenje — da se ovo pitanje po jednom planu neće da rješava — prodre u dušu i ovih »posljednjih Mohikanaca«, tj. jugoslovenski orijentisanih Hrvata, problem će se postaviti u mnogo težoj formi i mi ne možemo dočleđati sve fatalne posljedice u skoroj budućnosti.«

Te „fatalne posljedice“ već se počimlju osjećati! U ovim teškim momentima kad bi morali da imamo cijeli narod na okupu oko Nj. V. Kralja, oko Nj. Vis. Kneza Namesnika i čitavog Kraljevskog Namjesništva, mi vodimo bezobzirnu i krvavu međusobnu bor-

bu po svim pitanjima unutarnje i vanjske politike, pak i onim najvitalnijim, koji bi morali da budu za sve nas van diskusije.

To je rezultat „miroljubive“ politike g. dr. Stojadinovića; to je taj „ambijent sporazuma“, kojeg nam je stvorila trogodišnja Vlada gosp. dr. Stojadinovića.

No, gospodo senatori, Hrvate se neće i ne može pridobiti „samoupravama“, kakve nam svojim amandmanom u Finansijskom zakonu stavlja u izgled Jugoslovenska radikalna zajednica.

Misli li pod ovakvim okolnostima g. dr. Stojadinović da proslavi dvadesetogodišnjicu našeg ujedinjenja i oslobodenja?! (Dr. Albert Kramer: Ona to sad odbija, kaže da je prerano!)

Gospodo senatori, Kraljevska vlada iznijela je Konkordat sa rimokatoličkom crkvom kao svoj veliki politički uspjeh. Konkordat je imao biti ne samo baza budućeg konfesionalnog mira, nego u neku ruku i podloga za dalekosežnu političku akciju Kraljevske vlade.

Vlada g. dr. Stojadinovića naslijedila je Konkordat sa Svetom Stolicom, potpisan dne 25. jula 1935. godine od Vlade g. Jevtića. »L'Osservatore Romano« od 19. februara t. g. u vezi sa potpisivanjem Konkordata, kaže: „Pretsjednik Vlade Jevtić, pošto je unio u tekst neke izmjene drugostepene važnosti, koje je primila Sv. Stolica, izjavio se spremnim, u februaru 1935. doći u Rim i lično potpisati Konkordat. Sveta Stolica je 18. aprila iste godine odgovorila, budući je tekst već izraden u svim svojim detaljima, da se može pristupiti bez daljnijega potpisu ugovora“.

Prema tome je jasno, da je Konkordat svršila defakto Vlada g. Jevtića. Ja to lojalno priznajem.

Ali, to ni najmanje ne opravdava g. dr. Stojadinovića, jer je današnja Vlada: „Prema vlastitoj izjavi dva puta pročitala i raspravila Konkordat u sjednici Ministarskog savjeta, te ga odobrila« — kaže »L'Osservatore Romano«.

Narodna skupština prihvatila je većinom glasova Konkordat Jugoslavije sa Svetom Stolicom. Opozicija nije mogla da glasa za, bez obzira na njeno principijelno stanovište, već radi toga što je g. Pretsjednik Vlade sa tim glasanjem postavio pitanje povjerenja. On je kazao: »Meni glasate Konkordat!« i: »U ruci Mandušića Vuka biće svaka puška ubojita“... Ali Konkordat nije iznio pred Senat. Moglo se je shvatiti, da ga nije izneo pred stari Senat, ali ga je mogao, a bio je dužan po svim pravilima političke i parlamentarne logike, kao i po svim propisima diplomatske lojalnosti, da ga iznese pred novi Senat, kad je nakon izbora skrpio dovoljnu većinu.

Mjesto toga, usprkos svim svojim izjavama o veličini Konkordata i o njegovoj nacionalno-političkoj važnosti, on ga povlači — blamirajući državnu vlast, i u zemlji i u inostranstvu.

»Slovenec« — da i njega citiram — organ g. dr. Korošca, bez ikakvog sustezanja, prikazuje stanje stvari ovako: „Nakon toga, još samo katolička crkva u Jugoslaviji nema prava, napisanih crno na bijelom, kao što ih ima Srpsko pravoslavna crkva...« i dalje: „...„Mislimo da možemo s punim pravom očekivati da ozbiljni i poštenu političari neće više govoriti o jednakopravnosti. Ponavljam: ozbiljni i poštenu“. Vi govorite (obraćajući se g. Fran Smodeju) da ima jednakopravnosti. (Fran Smodej: Pa ko harangira narod?! Mi ili Vi?!) Ja te pitam: ima li jednakopravnosti. Ja tvrdim da je nema (Fran Smodej: Ko je harangirao?!).

Ja nisam, ali te pitam: slažeš li se sa ovim stanovištem »Slovenca«! Ozbiljni i poštenu ljudi kažu da je nema. Pitajte vi g. Ministra (obraćajući se Ministru bez portfelja g. Miki Kreku) da li je ima ili nema!

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Izvolite, gospodine senatore, izlagati svoje misli; nemojte to činiti u okviru dijaloga.

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Razumljivo je onda da Sveta Stolica preko »L'Osservatore Romano« kaže: „Sv. Stolica koja se u prošlosti, uvijek, pouzdavajući se u zaključak Konkordata, suzdržala od davanja javnih izjava, iako je bila za to prilika, našla se u bolnoj nuždi da prekine šutnju i da objavi da je jednim „Aid memoire“ podigla formalni protest protiv postupaka kojima je bila objekat“.

Ima donekle i razloga ovome uzbuđenju katolika u Jugoslaviji. U pretstavci Svetog pravoslavnog arhijerejskog sabora od 13. septembra 1935. g., objavljenoj u „Glasniku srpske pravoslavne crkve“ kaže se: „...„za zamjenu načela državne vjere (kao što je to bilo prije rata u Srbiji i Crnoj Gori) načelom ravnopravnosti nije postojala preka neophodnost“.

Ovo, gospodo senatori, pravo stanje stvari! Srpsko-pravoslavna crkva sklapa mir sa državnom vlašću, nakon što je konstatovano: „...da je Blaženopćivši Patrijarh Varnava umro pod vrlo zagonetnim okolnostima baš onog istog dana, kad je taj projekat Konkordata bio većinom glasova izglasan u Narodnoj skupštini“. Rimokatolička crkva, preko svoga najuglednijeg episkopa, zagrebačkog mitropolita, konstatira da „nema slobode i ravnopravnosti katoličke crkve u Jugoslaviji“ i da se Hrvati, koji pretstavljaju ogromnu većinu katolika u ovoj državi, pravom „osjećaju potlačenim“.

To je rezultat konfesionalne politike Vlade g. dr. Stojadinovića; to je vjerski mir, pošćropljen krvlju desetaka i desetaka nevinih građana ove zemlje.

Sa g. dr. Korošćevim »Slovenec« mogao bih i ja da pitam: mogu li u ovim prilikama „ozbiljni i poštenu političari više govoriti o jednakopravnosti?!“ Ponavljam sa »Slovenec«: »ozbiljni i poštenu“.

Optužujem g. dr. Stojadinovića da je u naše nesredene konfesionalne odnose bacio zublju razdora i vjerskog rata. Pitam ga, kako on misli da doćeka i proslavi, u ovim prilikama, dvadesetogodišnjicu našeg narodnog ujedinjenja i oslobodenja? (Ministar pošta, telegrafa i telefona **Vojko Čvrkić:** Doćekaće na Vladi!) Ali ja nisam kriv što je Senat ovako sastavljen. To nije moja krivica.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja Vas molim g. senatore, da nastavite.

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Gospodo senatori, Vlada g. dra Stojadinovića došla je s programom likvidiranja »nasilnog« i »diktatorskog« šestojanuarskog režima.

Ja sam svojedobno otvoreno kazao: »Akt 6-og januara nije izlazna taćka jednog novog političko-socijalnog sistema, a priori oprećna demokratiji i parlamentarnoj vladavini, jednog fašizma svoje vrste. To je prolazni akt, akt nužde: da se u jednom tešćkom momentu spasi ugrožene tekovine jugoslovenske nacionalne revolucije.

Naš je jugoslovenski nacionalizam ćedo moderne demokratije. Stoga je šestu januar samo jedan prolazni otstup od principa demokratije, da bi se u jednom danom momentu spasla ugrožena nacionalna misao«.

Dosledno tome, mnogi su od nas odmah iza 9 oktobra 1934 godine predlagali i tražili nove metode rada i nove puteve. Kako rekoh, nama je bilo glavno da sačuvamo temeljno principe narodnog i državnog jedinstva.

Stoga smo mi dali ovlaštenje Vladi g. dra Milana Stojadinovića da donese nove zakone o građanskim slobodama, jer smo znali da posle smrti Nosioca šestojanuarskog režima treba izvršiti neke promene, neke reforme. Ja sam poslanik od prvog dana, a senator sam već nekoliko godina. Ja sam govorio u Parlamentu: tražite nove puteve; ne možete ići i dalje istim putevima; nadite načina za reforme. Mi smo ovlastili Vladu da donese nove zakone o građanskim slobodama. Vlada je imala za sobom jednodušnu Narodnu skupštinu i jednodušan Senat. Ali, od svih tih obećanja u nastupnom govoru g. dra Stojadinovića i od čitavog toga programa nijesmo ništa ni vidjeli, ni doživjeli.

Zborovi se rasturaju, slobodna riječ se plijeni. To mi nećete poreći! Moj govor nije bio objavljen, nego sam morao da trčim i da ga štampam ilegalnim putem za svoje izbornike. To što sam govorio i što govorim može biti proturežimski, ali nije nikada protudržavno. Niko me ne može optužiti da sam protiv države i državne zajednice, da sam protiv Srba ili protiv Slovenaca. Međutim, nijedan moj govor nije mogao izići u javnost. Kad vi meni plenite govore, šta je onda ostalo za druge?! Ja ne dam da iko može više da voli ovu zemlju od mene. Ne kažem da je više volim od vas, ali ne dopuštam da mi se kaže da je volim manje od ikoga drugog. Ja sam i u Austriji mogao slobodno da kažem što sam mislio, a u ovoj zemlji se meni to ne dopušta. U ovoj zemlji sada dobro prolaze samo oni koji služe i koji se prodaju. (Na desnici žagor i uzvici: To nisu reči kulturnog slobodnog čoveka! Sram Vas bilo!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja molim g. govornika da se drži granica preko kojih se ne sme ići, jer ću inače morati da upotrebim druge mere.

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Ja ne vredam nikoga, a meni upadaju u reč. Šta vi radite, gospodo, od naših nacionalnih elemenata! Zborovi se rasturaju, a slobodna riječ se plijeni i ne dopušta joj se da izađe na javnost. Recite Vi, g. Ministre šuma i rudnika, šta se danas radi sa našim nacionalnim ljudima u Bosni i Hercegovini. (*Ministar šuma i rudnika Bogoljub Kuindžić:* Vlada Uzunovićeva je u šestojanuarskom režimu plenila govore dra Srškića, bivšeg predsednika Vlade. Vi nemate prava da prebacujete! — Žagor na desnici i na levlci.)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim vas, gospodo, da čujete Pretsednika. Molim, posluš, gospodo. Ja mogu reći senatoru g. Andelinoviću da sa najvećom pažnjom pratim njegov govor i da želim da on nesmetano u svome govoru iznese sve svoje misli koje želi ovde da izloži. Ali, g. senator neprestano prelazi dopuštene granice. To se ne može podnositi. To je protivno duhu parlamentarizma, i ja Vas molim, g. senatore, da se u buduće toga klonite, jer ću inače biti prinuđen da preduzmem druge mere.

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Priznajem da sam možda tu granicu prekoračio, ali molim da me izvinite. Možete mi i oduzeti reč. Meni je svejedno da mi se oduzme reč ili da mi se u štampi plene govori.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim g. senatora da nastavi govor, a gospodu senatore molim

da ne smetaju govornika. (**Dr. Živadin Stefanović:** Samo neka on ne izaziva i neka ne omalovažava nikoga.)

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Zborovi se rasturaju, slobodna reč se plijeni, ljudi se apse, a novi izborni red sa tajnim i proporcionalnim pravom glasa još je uvek na vrbi svirala.

Govornik je rekao kako je danas sloboda, a kako pod ranijim režimom te slobode nije bilo. Ali, gospodo, to je bila diktatorska vlada; samo ne diktatorska vlada Grga Andelinovića ili Glušca ili Kramera! O toj Vladi govorićemo malo kasnije, ali ako ona nije dozvoljavala slobode, to je još i razumljivo, ali kod vas, u parlamentarnoj vladi, koja tvrdi da nasleđuje stare radikale, borce za slobodu i narodna prava u Staroj Srbiji, pod tom Vladom je nerazumljivo da vlada ovakvo stanje. Što je najgore, gospodo, nema, možemo kazati, jedne veće opštine u Jugoslaviji, u kojoj Vlada g. dra Milana Stojadinovića nije prolića krv. Više je ljudi palo od dolaska Vlade g. dr. Milana Stojadinovića u ove zadnje tri godine, nego li od 1 decembra 1918 do 9 oktobra 1934 godine. Mi živimo u eri pune diktature, ličnog režima g. dr. Milana Stojadinovića.

Jest, gospodo, i akt 6 januara inaugurirao je samovladu, tj. samovladu Kralja Aleksandra. Ali ta samovlada bila je prolazna kroz kratko vreme ublažena novim Ustavom i Kraljevim obećanjem da će se u pravcu nacionalne demokratije razvijati naš daljni politički život.

Ja sam godine 1932 glasao protiv budžeta i otvoreno podvrgao kritici rad Vlade generala Živkovića, i usprkos toga što se onda moglo iz Skupštine izbaciti neposlušnog poslanika. (**Steva Budišin:** Jer niste ušli u vladu, a kad ste ušli u vladu, sve ste to prećutali.) Vi, gospodine, sve sudite po tim stvarima. Međutim, g. dr. Stojadinović je sa mnom vodio vrlo lepe i prijateljske razgovore i verujte mi — gde je onaj gospodin iz Senja, Rogić — verujte mi, gospodine, da bi sigurno g. Stojadinović voleo imati u vladi Grgu Andelinovića nego g. Rogića.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim g. senatora da ne govori o licima koja nisu ovde prisutna.

Grga Andelinović (nastavlja): Molim, Pretsednik Vlade je uvek prisutan duhom.

Ali što je glavno, to je bila prelazna i ad hoc diktatura jednoga Kralja, jednoga Karadorđevića, jednog pobednika od Kumanova, od Bregalnice i od Cera, jednog državnika koji je od Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca stvorio Jugoslaviju, jednog vojnika koji je jedini mogao da u ruke srpskih ratnika mesto slavom ovenčane srpske zastave dađe jugoslovensku nacionalnu i državnu zastavu kao simbol jedinstva i ravnopravnosti.

To je bio naš čovjek, naš drug, naš prijatelj, koji je u ime čitavoga naroda, u ime sviju nas, vršio spretno ili nespretno, jedan historički akt ujedinjenja, koji je u ovom momentu bio potrebit i nuždan. Ali kojim pravom nameće nam svoju diktaturu i svoj lični režim g. dr. Milan Stojadinović? Zar pravom činjenice, što je „četiri teške godine svetskog rata proveo sa Pašićem na Krfu i u Parizu?“ Je li to njegovo pravo? Ili, možda zar za to, što pretstavlja onu srbijansku »treću generaciju, koju je izgradila neprestana konjunktura i koja umije da iskoristi svaku konjunkturu?« U čije ime on via fakti uvada u našu zemlju novi 6 januar — »bez Kralja i bez ideala« —

te nam oduzumlje ona politička prava, koja se narodu mogu samo sa jednim »videant consules« historičkog značenja i to samo privremeno da oduzme?!

Nitko me ne može, gospodo senatori, optužiti, nadam se, radi austrofilstva. Ali moram otvoreno priznati, nemojte me, gospodo, siliti da se pozivam na svedoke, da ima sva sila predratnih nacionalista kojih se ne sustežu izjaviti, da bi bili zadovoljni... (Prigovori na desnici) Kad govorimo o ovoj Vladi, vi tvrdite, da je ova Vlada uvela demokratiju i parlamentarizam. Naravski, da bi ova Vlada morala biti bolja nego što je bila, i mora biti svakako bolja od one koja je bila čisto diktatorska vlada. Sutra da dođe jedna ekstremno parlamentarna vlada, mora biti u nekim stvarima bolja, a ako ne bi bila bolja, onda je moramo optužiti. Ja sam nacionalista, optužite me sa nacionalističkog gledišta, a ja vas optužujem kao tobožnje demokrate i tobožnje parlamentarce. Na vašu tvrdnju da ste vi parlamentarci, ja vam odgovaram da je taj parlamentarizam lažan i da ne odgovara svome pozivu. Ali tvrdim, da ima sva sila naših predratnih nacionalista koji se ne sustežu izjaviti, da bi bili zadovoljni kad bi kao ljudi i kao građani — neodvisno od njihovog nacionalnog stava i programa — uživali ona ljudska i građanska prava koja su uživali prije rata u bivšoj Austriji i koja ste vi uživali u predratnoj Srbiji. To je tužno i žalosno priznanje jednog nacionaliste, koji je u Austriji bio bacan iz službe, bio osuđivan, bio zatvaran, bio je interniran, bio degrediran — priznanje u dvadesetoj godini narodnog ujedinjenja i oslobođenja.

Ja, gospodo, i treći put optužujem gospodina Dr. Stojadinovića, da nas je svojim ličnim režimom i svojom politikom doveo u ovu situaciju i do ovakvog stanja.

Pitam Kraljevsku vladu, misli li u ovom ambijentu međusobne borbe i općeg nezadovoljstva proslaviti dvadesetogodišnjicu državnog ujedinjenja i nacionalnog oslobođenja?

Gospodo senatori, nije moja namjera da za sve ovo zlo što smo ga kroz ova dva decenija sabirali bacam odgovornost na poslednju vladu, koja vremenski vlada u našoj zemlji, ali osjećam, da se psihološki zlo u geometrijskoj progresiji uveličava, kad objektivno pravimo bilans rada svake poslednje vlade. Taj bilans još strašnije izgleda nakon 9 oktobra 1934. Tim više, gospodo, izgleda naravski, što se je jedna, pa makar i ne najbolja državna politika, bez ikakvog sistema preokrenula, a da se za drugu politiku nisu uopće nikakvi uslovi stvorili.

Stoga meni nije toliko stalo do toga da konstatiram nečiju krivnju ili da nekoga optužujem — iako na to imam pravo — nego do toga da objektivno konstatiram zlo i potrebu rada na poboljšanju prilika i odnosa.

To i takvo stanje — uključiv tu i hrvatsko pitanje, koje u sebi pretstavlja kompleks raznih neriješenih pitanja i koje je postalo žarištem oko kojega se kupe sva nezadovoljstva u zemlji — diktira nam da se ozbiljno razmislimo o jednoj općoj reorganizaciji prilika i odnosa u državi. Pri tom poslu postavljaju se pred nas veliki problemi, upravne, socijalne i ekonomske prirode, koji uzalud već dvadeset godina čekaju na svoje rešenje.

Sakrivati se pod ovim ili onim plaštem, pod plaštem ustavobranitelja, ili čega ja znam, nije ni fair ni na zakonu osnovano. Mi moramo ozbiljno da se pri-

hvatimo posla ako hoćemo da se nekako izvučemo iz ove situacije.

Naš narod je izgubio svoj ideal. Plemenske i konfesionalne borbe dosegle su svoj vrhunac. Nestalo je osjećaja nacionalne solidarnosti. Socijalna i ekonomska pitanja leže neriješena, administracija nam je upropaštena. Uz ovakove prilike i odnose kao i tolika pitanja — neriješena manje više krivnjom sviju nas — nameće se za svakoga patriotu kategorički imperativ: treba raščistiti u zemlji situaciju i stvoriti uslove za opći mir koji nam je neophodno nužan.

Iz te »Tregua Dei«, općeg građanskog mira, ne može se i ne smije isključiti nikoga. Dosljedno tome, apsolutno je po mom mišljenju nužno, da se čim prije slobodnim izborima, putem jednog naprednog izbornog reda, koji garantuje tajno i proporcionalno pravo glasa, po okruzima i banovinama, a preko vlade koja bi uz povjerenje Krune uživala i povjerenje svih glavnih političkih i socijalnih struja u narodu, konsultuje narod i pruži mu se mogućnost da dade svoje mišljenje o temeljnim pitanjima o kojima zavisi razvitak naše države i našeg naroda.

Gospodo, ne bih htio da me pri tome netko krivo shvati. Kad ja govorim o »općem građanskom miru«, ne zamišljam i ne ograničavam se na mir i saradnju stranaka i grupa zastupljenih u Narodnoj skupštini i Senatu. To bi bio faktički mir JRZ i JNS, kao što nam to g. Predsednik svaki čas govori. Ja mislim da bi takva ograničena saradnja teško mogla da reši nešto veliko. Moje je mišljenje opravdano tim više, što JRZ samo preko dr. Korošca i dr. Spahe ima kontakt, i to ograničen kontakt, sa narodom. JRZ je stranka šefa Vlade. Dok je on šef Vlade, a što će kasnije biti, to ne znamo. Ja znam, doduše, ali neću da vam kažem! (Glas sa desnice: Tako je bila i JNS!) Ne, Jugoslovenska nacionalna stranka i jugoslovenska misao ostaju uvek i onda kad nisu na vlasti. Može biti danas i to da imamo danas 100, sutra 30 poslanika; nama je sasvim indiferentno, jer je naša misao, misao ovog naroda.

Što je pak glavno, gospodo, to je, da — kad govorim o općem građanskom miru — ja zamišljam mir sa svima političkim strankama, pa tražim mir i sa onim strankama koje su van Narodne skupštine. Mi hoćemo, gospodo, u ovim teškim vremenima da budemo na visini i da učinimo ono što pokušavaju činiti pametni ljudi u Engleskoj i Francuskoj. Treba naime da se celi narod okupi na jednoj najširoj bazi i da reši sva ona važna vanjska i unutarnja pitanja. Ja to smatram da je neophodno nužno. Ako to može da čini Blum u Francuskoj sa svojih 280—300 poslanika, onda kojim pravom mi isključujemo od takvog rada sve stranke?! Mi moramo ići za tim da se stvori jedna široka koalicija, koja će sva ta pitanja rešiti. Ako je to jedini izlaz iz ove situacije, onda svaka druga politika znači krparenje i nagomilavanje grešaka u geometrijskoj progresiji jednih na druge. (Fran Smedej: Doći će izbori). Znam, i slažem se s tobom, samo ti izbori moraju biti takvi, da oni odgovaraju današnjim prilikama i sa onim ljudima, koji će ih poštivati i pošteno sprovoditi. Kad bi ti bio Ministar unutrašnjih poslova, da li bi u tvoju političku nepristrasnost verovao tvoj prijatelj Pucelj? (Smeh na levlci). Iskustvo nam je kazalo da nije tako...

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodine senatore, Vi ste pomenuli da govorite u svoje ime. Upozorujem Vas da je Vaše vreme na izmaku.

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Ja sam već pri završetku.

Gospodo, ako mi i svi odgovorni faktori u narodu ne budemo imali kuraže posegnuti za tim jedinim opravdanim i jedinim poštenim sredstvom, mi možemo onda da uvalimo narod i državu u veliku nevolju. Današnjom politikom stvara se bezuslovno revolucionarno raspoloženje, koje rada ilegalnom literaturom, demonstracijama, nemirima i atentatima. Kakve pak posledice mogu da nastupe u jednom običnom momentu, kad bi, ne dao Bog, bila potreba da se pozove narod pod oružje, to neću uopšte ni da pominjem.

Vi ćete, gospodo, shvatiti važnost onoga što je rekao moj prijatelj g. dr. Miškulin: Dajte mi dobru unutrašnju politiku, pa ću vam dati i dobre finansije, a ja tome dodajem: dajte mi dobru unutrašnju politiku, ja ću vam dati i dobru vanjsku politiku, dajte mi dobru unutrašnju politiku, pa ću vam dati i dobru vojsku! Vrlo veliki deo naroda tako misli iz svih naših krajeva i kaže da tako dalje ne može ići. Jedan lični režim, pa zvao se on režim Petra, Pavla, Ivana ili Marka, ne može da okupi celi narod.

Može li se uz ovakove prilike slaviti dvadesetogodišnjica narodnog i državnog ujedinjenja i ako je budemo slavili, kako ćemo je slaviti?! — pitam ja gospodina Dr. Stojadinovića.

Gospodo senatori, pri završetku moram da izjavim, da ću o vanjskoj politici govoriti u budžetu Ministarstva inostranih poslova. Dužan sam samo da kažem: ako mi naša unutrašnja politika diktira ovakav opozicioni stav prema Vladi dr. Stojadinovića, razumljivije je da će mi spoljna politika još kategoričnije diktirati moj opozicioni stav. Ako nam naša unutarnja politika diktuje potrebu općeg građanskog mira i nacionalne koncentracije, onda nam naš spoljni položaj još imperativnije diktuje to i takvo stanovište.

Kakva je naša spoljna situacija? U kakvim se mi prilikama nalazimo?

Mala antanta je izgubila svoj prestiž i svoju važnost za Srednju Evropu. Svedena je na puko slovo pakta i teoretsku odbranu Trianonskog ugovora. Prestala je da bude instrumentom velike politike u Dunavskom bazenu.

Balkanski pakt je, odlučnim ogradama Grčke od svake obaveze, postao praznom frazom bez sadržaja.

Naši su odnosi sa Francuskom potpuno ohladili. Naše se veze sa Engleskom faktički baziraju samo na frazama međunarodne kurtoazije.

Versaljski ugovor izvrnuo se u stopostotnu pobedu pangermanizma. Austrija je okupirana od strane Nemačke. Rajh je i na Dravi i Karavankama.

Mi se nalazimo na granici dvaju velikih naroda, dvaju velikih partnera antikomunističkog bloka: Nemačke i Italije, koje sačinjavaju osu Berlin—Rim, kao protutežu politike Lige naroda.

S jedne strane nemački imperij, koji je via fakti apsorbirao Austriju, a koji računa sa protektoratom nad Čehoslovačkom, sa savezom sa oslabljenom Madarskom i sa fašiziranjem Rumunjskom, sa pokroviteljstvom nad baltičkim državicama i sa »oslobodenom«
Ukrajinom kao kolonizacionim nemačkim područjem. S druge strane italijanski imperij sa čvrstim stavom na Balkanskom, osiguranim političkim uporištem na Pirinejskom Poluostrvu, sa nesumnjivo vrlo jakim položajem u Sredozemnom i — idealom »Mare nostrum«.

Mi, nolens volens, postajemo sporna zona nemačkog i italijanskog političkog upliva i eksploatacionog područja nemačkog i italijanskog kapitala.

Neću da govorim, gospodo senatori, opširno o vanjskoj politici. Hteo sam samo da nabacim neka fakta, bez kojih ne možemo tačno da prosudimo našu unutarnju politiku.

Nemam namere da evociram vremena Kralja Aleksandra, kad smo mi, naslonjeni na svoj mač i svoje prijatelje, pozivajući se na svoja sveta prava, mogli mirno da gledamo u budućnost i da u unutarnjoj politici pravimo eksperimente. Neću više da optužujem. Ja samo radi svoje savesti smatram svojom dužnošću da ponovo naglasim i kažem: ako ima patriotizma u našoj zemlji, to će se danas više nego ikada oseliti potreba likvidiranja ovog stanja i stvaranja uslova za jednu široku nacionalnu koncentraciju sa najširim ovlašćenjima, u cilju pune sanacije i dalekosežnih reformama.

Bez obzira kakvu ćemo mi voditi spoljnu politiku; okrenuli se mi lijevo ili desno, na jednu ili na drugu stranu, pošli mi starim oprobanim putevima ili tražili nove, nama i spoljna politika, još više nego unutarnja, neminovno nameće dužnost nacionalne solidarnosti.

Gospodo senatori, svijestan težine situacije — kao i moje neznatne i male odgovornosti što je kao član ove visoke kuće i u opoziciji, snosim — ne mogu da glasam za budžet i poverenje Vladi, koja je po mome dubokom uverenju zapreka građanskom miru i sredenju prilika u Jugoslaviji. Kao član stranke, koja, kad je i u opoziciji, mora po svojoj tradiciji da bude Njegovog Veličanstva najvernija i Kraljevskog Namjesništva najlojalnija opozicija, glasaću u godini, u kojoj slavimo dvadesetogodišnjicu ujedinjenja i oslobođenja, po svojoj dužnosti i savjesti, proti budžeta kojeg nam podnaša Vlada g. dr. Milana Stojadinovića (Pljeskanje na levici).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, ja ću radi poodmaklog vremena prekinuti sada sednicu, ali pre toga imam da saopštim, da mi je stigla jedna jedina kandidatska lista za izbor Odbora za proučavanje predloga Zakona o izmenama i dopunama Zakona o zdravstvenim ustanovama od 16 marta 1931 godine.

Budući da je samo jedna lista stigla, to se izbor obavlja aklamacijom. Izvolite saslušati kako glasi ta lista: Za članove Odbora predložena su ova g. g. senatori: Dr. Lujo Vojnović, dr. Hamdija Karamehmedović, dr. Živadin Stefanović, Dušan Trifković, dr. Fran Šaubah, Vatroslav Canjuga, Stevan Budišin, dr. Drago Marušić, dr. Uroš Krulj, dr. Petar Zec i Pavle Vujić, a kao njihovi zamenici ova g. g. senatori: Andra Kujundžić, Dušan Đerić, Fran Smodej, Antun Mihalović, Petar Bogavac, dr. Georg Grasl, Čedomir Zaharić, dr. Savo Ulmanski, Ivan Pucelj, Lazar Anić i Radoslav Dunić.

Prima li Senat predloženu listu? (Prima). Pošto Senat prima, objavljujem da su napred imenovana gospoda aklamacijom izabrana za članove i zamenike Odbora za proučavanje predloga Zakona o izmenama i dopunama Zakona o zdravstvenim ustanovama od 16 marta 1931 godine.

Molim, da se članovi ovoga Odbora sastanu posle podne u pola pet sati i konstituišu.

Prekidam sednicu, koja će se nastaviti u 17 časova.

Sednica je prekinuta u 13,10 časova.

STENOGRAFSKE BELEŠKE

SENATA

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 7

BEOGRAD 1938 GODINE

KNJIGA I

X REDOVNI SASTANAK

SENATA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

DRŽAN 21 MARTA 1938 GODINE U BEOGRADU

PRETSEDAVALI:

Pretsednik

DR. ŽELIMIR MAŽURANIĆ

i

Potpredsednik

Dr. ĐURA KOTUR

Sekretar

ĐURO VUKOTIĆ

Prisutni su g. g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova **dr. Milan M. Stojadinović**, Ministar pravde **Milan Simonović**, Ministar bez portfelja **dr. Šefkija Behmen**, Ministar poljoprivrede **Svetozar Stanković**, Ministar šuma i rudnika **Bogoljub Kujundžić**, Ministar trgovine i industrije **dr. Milan Vrbanić**, Ministar finansija **Dušan Letica**, Ministar bez portfelja **dr. Miho Krek**, Ministar bez portfelja **dr. Niko Novaković**, Ministar fizičkog vaspitanja naroda **dr. Vjekoslav Miletić**, Ministar pošta, telegrafa i telefona **Vojko Čvrkić** i Ministar prosvete **Dimitrije Magarašević**.

NASTAVAK SEDNICE U 17.05 ČASOVA

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, prekinuti X redovni sastanak nastavlja se. Reč ima senator g. Vatroslav Canjuga.

Vatroslav Canjuga: Gospodo senatori, predloženi naš budžet veći je od prošlogodišnjeg za milijardu i četvrt. Ali kako nije opterećenje najvećeg dela našeg gradanstva, seljaka, niti za paru povećano novim porezima, to je dokaz, da je naše ekonomsko i finansijsko stanje mnogo bolje, jer inače bi taj budžet bio za tu svotu manji. A da su prihodi našeg seljaštva i gradanstva bili dobri to se opaža gospodo, po tome, što su porezi za 100% isplaćivani, a na drugoj strani dohotci, koji su bili predviđeni u proračunu, ne samo da su postigli svoju svotu, nego su još povećani u znatnoj meri. Zato nije ni čudo, da je ova budžetska godina svršena sa suficitom. To je najbolji dokaz da je ekonomska politika naše Vlade bila na potpunoj visini. Ako se još uzme u obzir, da je u tom proračunu svota od 600 miliona određena za javne radove, onda još više iskače briga naše Vlade, da se i u ovoj godini dađe našem nezaposlenom svetu prilika, da zarađuje.

Nešto je novoga u predloženom proračunu i u Finansijskom zakonu istaknuto, da će se početi sa

izvanredno velikim unutrašnjim javnim zajmom od 4 milijarde dinara, dakle, svotom koja je za nas basnoslovna! Gospodo, to znači da je Vlada sigurna za finansijsku jakost ove države i naroda, kada će tako ogroman zajam dati raspisati, da može opet biti upotrebljen u melioraciju svih radova, da narod dođe do zarade itd. Sve, dakle, govori da je budžet ne samo realan, nego i uravnotežen i da će opskrbljena svota, koja je uneta, biti zagarantovana i faktički dovoljna. Prigovoriti, dakle, tom budžetu ne može nego onaj, koji ga nije pročitao. Gospoda koja su imala priliku u Finansijskom odboru u tačnine čuti razlaganja odgovornih ministara, znaju, da je budžet savestan, pošteno i zdušno sastavljen i da nije ništa uneseno zašto ne može biti prihoda. Zato svaka hvala ide našoj Vladi, koja je to zdušno obavila!

Sada mi dozvolite, gospodo senatori, pošto ja nisam političar, — a čučete tih političkih stvari dosta, — kao starom profesoru, da pustim politiku na stranu i da se nešto obazrem, na ono, što mi je blizu i što sam kroz 50 godina, kao javni i nacionalni radnik u narodu, doživeo i što danas doživljujem. Nekoliko reči ću reći o našoj unutrašnjoj politici. Svaki, koji je u državi, imade prava izraziti svoje mnenje

i kritizirati politiku, koja se oko njega zbiva. Iako naša unutrašnja politika nije idealna, nemojmo i nesmemo zato kriviti baš ovu Vladu, da je ona današnjoj neugodnoj unutrašnjoj politici kriva. Mi znamo, koji smo to doživeli, da je baš u petomajskim izborima bilo puno krivice, da je danas u Primorskoj i Savskoj banovini položaj, koji nas ni ukoliko ne zadovoljava, dok je naša Vlada došla iza petomajskih izbora. Nezadovoljstvo u narodu nije toliko radi našeg unutrašnjeg lošeg položaja, nego je to više rezultat harange stranaca i stranih elemenata, kojima nije išlo u račun, da naša država bude sređena i da bude naš narod zadovoljan! Istina je, da je jedan deo našeg naroda bio hiljadu godina rob Austrije i Mađarske, a to su Hrvati, drugi je bio pod težim jačim neprijateljem, a to su Slovenci, a naša najjača braća Srbi 500 godina čamili su pod ropstvom turskim. Zar je onda čudo da su ljudi, koji su živeli pod tri razna režima, nakon ujedinjenja iza onoga prvog entuzijazma polako ohladneli, i pogotovu onda znamo, da su svi naši vanjski neprijatelji sva sredstva upotrebili, da našu slogu pretvore što više u neslogu i da naša pozicija u vanjskom svetu bude što slabija.

Dakle, gospodo, nemojmo na sebe da prebacujemo krivnju, nego na našu okolicu, koja je mnogo činila da naš narod zavede; naš narod je bio oruđe raznih harangiranja mađarskih, austrijskih i t. d. Nemojmo se čuditi da je naš narod, iza tolikih nedaća, koje smo za dvadeset godina doživeli, najzad morao klonuti. Ali, kad pogledamo na rad naše Vlade mi moramo priznati da se sve to polagano stišava i da ljudi dolaze sebi, — i, gospodo, poznavajući vrednost naše rase i vanjske događaje, koji su nas iznenadili, sigurno je da će naš narod doći k sebi i prigrliti onu lepu i jedino spasonosnu jugoslovensku ideju!

Naša unutrašnja politika je odraz naše vanjske politike. Posle rata čitava je Evropa došla u jedno uzbuđenje i niko ne može znati gde će se to i kad će se to svršiti. Tek što se na jednoj strani vatra ugasi, ona već na drugoj strani plane. Posle krvavih događaja u Španiji došao je rat na Istoku i gde će se sve to svršiti, Bog sveti zna. Ovakve nedaće znaju da počnu brzo, ali se teško svršavaju. Najbolji političar ne bi mogao reći šta će na kraju biti i šta će iz toga istoriskog događaja sledovati. Jedno, gospodo, stoji, a to je da je naša vanjska politika zadnjih godina išla od uspeha do uspeha. Mala antanta bila je stvorena sa ciljem, da sprečava povratak Habzburga u Austriju, a osim toga i da brani Trijanonski ugovor. Anšlusom Austrije Nemačkoj pitanje dolaska Habzburga u Austriju rešeno je, dok svrha obrane Trijanonskog ugovora ostaje i dalje na snazi. Gospodo, mi imamo ekonomskih razloga, da Malu antantu čuvamo kao zenicu oka svoga. Zlobne su primedbe da je Mala antanta oslabljena ili da ona više ne postoji.

Naš Balkanski sporazum svakog dana je sve jači i jači, pogotovo, kad će ga garantovati još i bratstvo i prijateljstvo naše posestrime Bugarske! Taj Balkanski sporazum najbolji je garant i čuvar načela »Balkan balkanskim narodima!«

Isto tako neopravdano je govoriti da je oslabljeno naše prijateljstvo prema Francuskoj. Ako su naši odnosi sada nešto ohladneli, to nije naša krivica, nego se to ima pripisati prilikama koje vladaju u Francuskoj. Francuska prolazi stalno kroz razne krize: društvene, finansijske, ekonomske, pak je pri-

rodno, da Francuzi nemaju dovoljno vremena da misle na nas. U tim krizama se i najbolji prijatelji zaboravljaju. Naše prijateljstvo prema Francuzima je stalno, mi ćemo uvek biti zahvalni našem starom i vernom savezniku kome mi mnogo dugujemo ne samo u pogledu kulturnom nego i u svakom drugom pogledu. Mi osobito cenimo prijateljstvo i štovanje koje Engleska gaji prema nama. Razumljivo je da to prijateljstvo ne može biti takvo kao što može biti između nas Slovena, to je velika Imperija, koja ima druge brige i druge nevolje. — Što se tiče Engleza to su nam oni dali očite dokaze svoga štovanja i simpatija i uvijek su radi i žele konsolidaciju naše Jugoslavije!

No, gospodo, naš premijer nije bio zadovoljan samo ovim uspesima. On je video, da bez prijateljstva sa Italijom nema nama mira, sve dok sa njom ne sklopimo bar dobre susedske odnošaje. Ali, gospodo, rezultati, koje je on tamo postigao, nadmašili su ne samo naša već i njegova očekivanja, jer se od toga pristojnog susedstva razvilo iskreno prijateljstvo, i to ponuđeno od same Italije, koja nam garantuje ne samo naše prijateljske susedne odnose, nego što je još važnije za nas — ekonomske koristi, koje će naša država imati od trgovine sa Italijom.

Zatajiti ili poricati ovaj uspeh, mislim da bi bilo smešno! Jer pustimo naše novine: ta mi smo narod od inata — nego čitajmo novine drugih naroda, pa ćemo videti, kako svi drugi narodi ističu, kako je uspeh našeg vrednog premijera bio velik.

Naš premijer u Berlinu bio je triumfalno dočekan, tako da se čovek mora upravo ponositi, što je naša Jugoslavija u Berlinu doživela tako dostojanstven doček, kakav dolikuje samo velikim državama! Ali nazdravice i izjave, koje je kazao tamo g. Hitler našem premijeru, rečiti su dokaz iskrenosti, poštovanja i odanosti, što ga ta velika Nemačka država odaje nama.

Gospodo, interesantno je, da je jedva prošlo dva meseca iza tih događaja sa tom velikom državom, da je ona postala naš direktan sused, a sad se baca drvle i kamenje na našu Vladu, kako ona nije znala to sprečiti, i šta ona kani sada učiniti, obzirom na tako moćnog suseda od 75 miliona stanovnika, da se očuvamo od pogibelji, koja nam tobože preti. Ja ne znam, kako bi krstio to pitanje? Šta se moglo učiniti, da se spreči ova aneksija? Ako smo se mogli mi Jugosloveni: Hrvati, Srbi i Slovenci, na osnovu samoodređenja ujediniti u jednu državu, kako možemo mi zaniijekati pravo jednoj državi od 75 miliona stanovnika da se ona ujedini? Protiv toga valjda niko ne može imati ništa! i radi toga što je ta država došla na našu granicu, da nam ona tobože sada smeta, a prije toga da nam Austrija nije mogla smetati! Ta to je, gospodo, smešno. Ona je to mogla da čini i pre, može da čini i sada i u buduće i uvek će moći, ako bude htela, da nam smeta. Ali, muževna reč g. Hitlera i garancije, koje je dao našem premijeru, one razne izjave, što su čuli ne samo razni izaslanici, nego i dvorovi, to je najbolja garancija, da će on te reči čuvati tako dugo, dok ćemo mi takoder sa naše strane lojalno znati vršiti obaveze, koje mi kao prijatelji prema svome susedu treba da izvršavamo.

A sada, gospodo, dozvolite mi kao starom profesoru i pedesetogodišnjem nacionalnom radniku da kažem nešto i o našoj prosvetnoj politici. Mi koji poznajemo narav pedagogije, mi kojima je bila svrha

da tu našu nauku znamo usaditi u srca našoj deci, mi ćemo najbolje znati način, kojim bi smerom i pravcem morala poći prosvetna politika kod nas.

Kad konstatiramo, da smo počeli sa 10 tisuća razreda osnovne škole, a da danas imademo skoro do 30 tisuća razreda, onda je svaka reč suvišna da mi gigantske korake činimo da dostignemo druge evropske narode u našoj osnovnoj nastavi. Istina je, gospodo, da postoji žalosna činjenica da imade mesta sa 70 do 90% analfabeta. Ali zato nismo mi krivi. Mi nismo deca tvorničara i bogataša, nego deca sirotinje i seljaka, koji nisu imali ni prilike, a niti su umeli da svoju decu šalju u škole. Naš seljak nema koga, pak šalje svoje dete na posao, pa onda nije čudo, da je ostalo do 90% i više nepismenih. Ako uočimo situaciju našega naroda, koji je morao biti danju i noću godinama na straži da brani svoju otadžbinu i koji nije imao prilike, da ima svetla i nije se mnogo brinuo za to, da dođe do prosvete, onda, gospodo, moramo sa najvećim oduševljenjem pozdraviti fakat da nam je danas sa skoro 20% uspelo u pobijanju naše nepismenosti!

Nego druga je žalosna činjenica. Naše srednje škole su prenatrpane. Nema mesta koje ne bi htelo da ima srednju školu. Svi, i muško i žensko, hrlje da ide u te škole. Često bi se čovek skandalizirao, kakav materijal dolazi i kakav materijal izlazi iz naših srednjih škola. Tu, mjesto da se ne gleda kroz prste sve ide u školu i svi hoće da ju svrše i tako mi odgajamo proletarijat, koji će nam, danas sutra, biti na teret i na našu sramotu! Zato ističem, da je naš novi g. Ministar prosvete rekao da ne da više da se otvaraju srednje škole. Dosadanje postojeće ćemo zadržati, ali nove nećemo otvarati, nego ćemo nastojati da onaj koji ide u školu, svrši školu samo onda, ako ima dara i volje, a onaj što nije za školu da se na vreme odstrani. Nama su potrebne dobre šegrtske, trgovačke i stručne škole, a nisu nam potrebna tako zvana gospoda. Jer, kod nas svaki koji je svršio školu, hoće da bude gospodin. Najžalosnija je činjenica naše visoke škole, kojih apsolutno imademo previše. Bez ikakve griže savesti povećavamo taj tako zvani intelektualni proletarijat, a ne osiguravamo im unapred mesto, gde će oni biti namešteni, kad svrše školu. A kad svrše školu i ne dobiju nameštenje, od njih će se načiniti sve. Ali greh je protiv Boga i naše savesti i ljudi, da mi sami stvaramo taj intelektualni proletarijat, jer ne možemo da mu nademo nameštenja. Govori se: dobra je pojava što mnogo njih ide u školu. Jest, dobra je pojava što imademo školovanih ljudi, ali ipak univerziteta imademo previše. Jer, gospodo, mi nismo Engleska, Nemačka, Francuska i Italija, koje imaju i kolonije u koje šalju pretičak svoje inteligencije!

Njima ne škodi ako svake godine imaju na hiljade takvog proletarijata. One će ga poslati u svoje kolonije, a mi nemamo gde da ga pošaljemo. Kod nas će taj proletarijat da šeta, da ide po kafanama itd. Zato ja pozdravljam svaku meru koja ide za tim da se umanju broj naših univerza, da ih bude samo onoliko koliko je stvarno potrebno. Velika Nemačka nema srazmerno toliko univerza koliko ih ima mala Jugoslavija.

Gospodo, rak-rana na našem telu je naša pomorska politika. To je jedna veoma bolna konstatacija. Mi, koji imamo jednu od najlepših obala morskih, koji imamo takvu morsk obalu kakvu mnogi nemaju, mi nemamo nikakvu pomorsku politiku. Na-

ša obala, duga oko 1.500 km., po svojoj lepoti, po svojoj konfiguraciji, po svojoj strukturi, tako je divna, da o tome ne treba naročito govoriti, niti to kome dokazivati. Dolaze toliki stranci i dive joj se. Dolazio je tamo i engleski kralj i druge visoke ličnosti i divili se njenim lepotama. Imamo krasnu obalu i preko 300 većih i manjih luka, koje su pristupačne, jer je obala koso položena, a ne strmo, a pred tim lukama je na hiljadu otoka, otočića i grebena, koji ne predstavljaju samo lepotu naše obale, nego i mrtvu stražu za njeno očuvanje. Sramota je da mi tu obalu koju smo nasledili ne samo nismo uredili, nego je nismo znali ni sačuvati kako treba. Kaže se: mi trošimo na nju. Za dvadeset godina potrošili smo 70 miliona dinara. Ako uzmemo da smo primili 200 milijardi dinara u obliku poreza, znači da smo na našu obalu potrošili svega 0,03%, a to znači na svakih 100 dinara svega 3 pare! Dakle, ne možemo se pohvaliti da smo dovoljno učinili za našu morsk obalu. I zato nam se to i osvećuje. Naša morsk obala, koja nam čuva ugled, prestiž, veličinu i snagu naše države, kod nas je pasivni kraj. Pogledajmo naše puteve. Ko će od turista doći kod nas, kada mu pucaju gume na automobilu, jer nemamo dobrih i ravnih cesta.

Naš parobrodarski park je veoma oskudan. Ne daju se dovoljne subvencije i na vreme našim parobrodarskim društvima, pa nam tudinac preuzima i robu i putnike, koji se ne mogu voziti našim brodovima, jer je na njima dosta skupa vožnja. Italija je dobila našim nesrećnim slučajem, Rapalskim ugovorom Rijeku, jedan grad koji smo izgubili našom krivnjom. Ona je uložila u Rijeku u jednoj godini 2 milijarde lira, a to je sto puta toliko koliko smo mi do sada potrošili u celoj državi na našu celu morsk obalu. Rijeka nije potrebna Italiji, jer ona ima dosta takvih luka; ali, ona je pomorska država, ona zna da veličina i njen spas leži na moru, pa zato žrtvuje toliko za svoje more, za svoju obalu, kao i svaka druga pomorska država.

Gospodo, na naše more ne vode radialne železnice; ne vodi železnica uzduž naše obale, da nam čuva, u slučaju rata, naše transporte. Nemamo ni železnice koja bi vodila direktno iz Slovenije na more. Slovenačka železnica vodi u Trst i Rijeku, i tako nam godišnje odnosi ništa manje nego 100 miliona dinara.

Gospodo, žalosno je stanje naše pomorske politike. Mi koji smo tamo na samoj morskoj obali imali smo prilike više puta da čujemo kako nam se smeju stranci zbog toga. Česi nam kažu: da je nama samo jedan deo te obale! Isto to kažu i Poljaci. Ima ih koji kažu: vi niste zaslužili tako lepu obalu. A ima naših dobrih prijatelja — sušeda koji kažu da ta obala nije naša, jer samo sa onim što nije tvoje može se tako maćuhinski postupiti.

Ja ovde dižem glas i ističem osobitu zahvalnost našem Ministru saobraćaja g. dru Spahi, koji je prvi uvideo veliku važnost i značaj naše morske obale, mada nije pomorac, i više je utrošio na našu obalu nego što je utrošeno za dvadeset godina unatrag.

Ne samo to, gospodo, već je u budžetu stavljena svota kojom će se graditi željeznički spoj sa Gornjim Jadranom. To znači, gospodo, da će tih 100 miliona ući svake godine u državnu kasu i da će sav trošak za tu željeznicu naknaditi naši trgovci i drugi koji se tom željeznicom budu služili.

Gospodo, neko će kazati da imamo Sušak. Ja sam bio profesor na Rijeci kada Sušaka nije ni bilo. Sušak je sagrađio barun Baroš, jer je trebalo teretiti

Riječku luku. Inače je to jedan mali bazen sagrađen zato da se tamo može iskrcavati drvo za gradnju ugalj. Međutim kad se svršio rat, mi smo tu luku dobili kao našu. Čovek bi mislio da će država bar tu malu luku urediti. Međutim mogu sa ponosom kazati, da se i tu patriotska svest našega naroda lepo iskazala, jer sve što je tamo sagrađeno, to su naši ljudi Sušaćani tamo sa svojim troškom izradili, kako bi se na taj način omogućilo da se može taj ogromni promet od 500.000 tona godišnje na neki način, iako sa velikom mukom ipak nekako savladati. Međutim, gospodo, kada sada dođe slovenački promet, nastaje pitanje kud će se sav taj saobraćaj odvojiti? Pred sušačkom lukom dešava se da po nekoliko parobroda velike tonaže stoji pet, šest dana, dok ne dobije mesto u samoj luci. I kada se uzme u obzir da to za parobrode znači veliki gubitak, svaki će vlasnik odnosno parobroda dobro promisliti pre nego što pošalje svoj brod u Sušak. To, gospodo, znači oterati od naše države velike brodove u tuđe vode. Zato bih ja predložio da se i u tom pravcu pomogne, tako da se uredi luka Bakar, koja je najveća prirodna luka ne samo naša nego i u celoj Evropi. Pošto međutim tamo imamo jedan kolos od luke, a to je Bakar, zato neka se usvoji kao princip da se izgradi luka Bakar bar toliko da može primiti onaj suvišak prometa što ga Sušak ne može obaviti. Ako to mi učinimo, gospodo, onda nam neće biti teško ispuniti jedan drugi zahtev, a taj se sastoji u tome da ako imamo Ministarstvo za gombanje, tj. za fizičko vaspitanje naroda, onda možemo imati i Ministarstvo za pomorstvo, jer je pomorstvo svakako važnije nego futbol. Ako se ne može to odmah učiniti, onda možemo sve ono što spada na pomorstvo skoncentrirati na jedan ured, jer je to sada tako rastrgano da se ne zna što spada u čiju kompetenciju. Ovaj zahtev mi možemo ispuniti i naša je dužnost da to učinimo, kako bi naše More bilo zastupano na onako dostojan način kako je to naš Veliki Kralj Ujedinitelj i Mučenik zamišljao, kada je uskliknuo: »Čuvajte mi naše More!« Jer na pravom blagostanju osniva se i pravi patriotizam.

Gospodo senatori, ja sam sa ovim svršio. Hteo sam jednom kratkom reminiscencijom opetovati sve ono šta je za našu državu od osobite važnosti. Ja sam uveren da će naša Vlada koja je rešila tolika ekonomska pitanja, koja je uspela da reši tolika pitanja od vitalne važnosti našega naroda, koja nam je digla prestiž u vanjskom svetu, da će ona ne samo znati već i hteti da to reši. I pošto ja imam u Vladu g. dr. Milana Stojadinovića poverenje, to izjavljujem da ću glasati za budžet. (Odobranje na desnici).

Председник др. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. dr. Petar Zec.

Др. Петар Зец: Господо сенатори, знатно повећање овогодишњег буџета изазвало је разумљиву бојазан код свију позваних, да се запитају да ли тај и толики буџет одговара економској снази нашега света, односно да ли је он према томе остварљив и реалан. На то најважније и основно питање државнога газдинства хтео сам и сам као нестручњак да добијем одговор и зато сам пратио са највећом пажњом и овогодишњу буџетску дебату и након свега што сам из ње сазнао, чини ми се, да је оправдана тврдња, како је у састав овога буџета ушло и одвише много оптимистичког предвиђања.

Прошлогодишња добра жетва у нашој земљи и велики скок цена живежних намирница имао је

без сумње веома повољан утицај и на наше државне финансије, али нитко нема права да са сигурношћу рачуна на те повољне моменте и у овој години. Поред тога ваља држати на уму и ову чињеницу да су тешке економске кризе, које је наш народ претуррио преко главе у последњих пет шест година оставиле толико деструкције на његовом имовном стању, да ће требати сигурно још доста врло добрих година па да се тек репарира оно што је упропаштено. А напослетку, господо сенатори, кад се оцењује економска снага нашег села не сме се заборавити на факат, да је голема већина нашег сељачког света ситни поседник. Према једној недавно објављеној статистици више од две трећине наших сељачких газдинстава има мање од 5 хектара земље по газдинству. То значи, господо сенатори, да ће око седам милиона наших сељака само под изванредно повољним приликама моћи са дохотком од своје земље покрити потребни минимум егзистенције. Услед тога је и пореска снага тога сељаштва не само ниско ограничена већ и сасвим несигурна. Крај такве економске структуре нашег села исправно је, кад и г. Министар финансија увиђа, да не може уводити повећање садашњег порескога оптерећења, али је под таквим приликама сасвим оправдана сумња, да ли је уместан толики оптимизам Господина Министра финансија, по ком ћемо ми само на основу интензивнијег привредног живота моћи покрити не само буџет од 12 милијарди и 180 милиона динара него и буџетско повећање од једне милијарде и 270 милиона динара.

Након тих неколико опћених напомена о финансијско-економском делу буџета, ја ћу прећи на други исто толико важан, ако не и још важнији политички његов део.

У прошлогодишњој буџетској дебати, господо сенатори, ја сам казао да не одобравам политику режима Југословенске радикалне заједнице, зато што тај режим не води унитаристичку југославенску политику, и што је због тога у пречанским крајевима настао хаос и анархија који угрожавају и саме основе наше земље. Ја сам слободан, господо сенатори, да вас потсетим да је у време прошлогодишње буџетске дебате очекиван споразум између Југословенске радикалне заједнице и др. Мачека, да су у то време претставници режима овде окупљали Србе у један фронт како би на тај начин постали пуноправни партнери г. Мачеку као претставнику Хрвата. Морам, дакле, подвући да је у то време режимска политика била хрватовање, србовање и словенствовање, а за све невоље у нашој земљи оптуживали су тада режимлије шести јануар и југословенски унитаризам... (**Председник Министарског савета др. Милан Стојадиновић:** Оставите бар Ви шести јануар на миру! Шести јануар никада нисмо оптуживали, господине колега! Ја протестујем против тога! — **Иван Пуцел:** Клерикална штампа то чини и данас од времена до времена!)

Већ код преузимања државне управе у своје руке наговестио је режим ЈРЗ почетак новог правца у државној политици и о тој новој политици, о политици споразума много се је и говорило и писало, а још више наде у ту политику полагало.

Требало је да прођу пуне две године дана, па да режим изврши са своје стране све потребне предрадње за осигурање успеха у свом политичком настојању и да тад истом приступи стварном

извођењу своје нове политике. Дошло је до састанка у Брежицама, са ког се преговарачи разиђоше са негативним резултатом.

Тако је дуго и пажљиво припремана политика споразума са Хрватима, која је неоспорно била најважнија задаћа режима ЈРЗ претрпела потпуни неуспех, а после тога остала је ипак на управи земље иста та Влада променивши се само у толико, што је од тада југословенство прихватила као основну мисао своје државне политике. Изгледа према томе, да за режим ЈРЗ не постоји баш велика разлика између политике споразума, између три сепаратизма и југословенске политике народног и државног јединства, иако су у ствари то две дијаметрално опречне политике, које се међусобно искључују.

Ја се морам у својим излагањима за час зауставити код констатације те чињенице налазећи потребним, да упрем прстом у ту појаву, из које се даде извести неколико логичних закључака. Из тога се види да у нашој државној политици нема ни оног основног, сталног ни одређеног правца, по ком се има цео живот нације и државе управљати и развијати, а даље следи, да се та основна линија наше државне политике мења не само под разним режимима него и под једним и истим режимом. Посматрајући са тог становишта развој догађаја од уједињења на овамо, лакше ћемо моћи разумети онај хаос у политичком збивању нашег државног живота и све оне неуспехе који су из тога морали неминовно следити.

Несталност и променљивост наше државне политике изазвала је, коначно, толику пометеност и збрку, да се с правом већ поставља питање, зна ли се уопште данас, који је основни задатак и коначни циљ нашег политичког делања. Да наведем у доказ тога као пример југословенство данашњег режима. То је заиста неко монструозно југословенство, јер док режим ЈРЗ званично објављује југословенски унитаризам као главно обележје своје политике, дотле словеначки део ЈРЗ неће ништа ни да чује о том југословенству. За њега је и сада, као и пре, југословенство утопија и фикција.... (Министар без портфеља **Др. Михо Крек**: То није истина!), — тако пише „Словенец“ — (Министар без портфеља **Др. Михо Крек**: Тако не пише!) — и у том правцу подешава сву своју делатност словеначки део данашњег режима. (Министар без портфеља **Др. Михо Крек**: Није истина!). Најригорозније се проводи културни сепаратизам са сврхом да се што боље очувају и ојачају све племенске особине, које ће спречити формирање унитаристичког националног схватања, (Министар без портфеља **Др. Михо Крек**: Ни то није истина)... а подупиру се, напротив, сва она настојања, којима је једина сврха да се изгради словенство као посебан национални индивидуалитет. (**Др. Михо Крек**: То је тамо измишљено, у ЈНС) Са колико се загрижености проповеда мисао, да су Словенци „самосвој народ“, (према Министру др. Креку) — Господине Министре, овај је израз пре неколико дана објављен у „Словенцу“.... види се по томе, што се сад тамо намерава подићи и споменик незаном словеначком јунаку, а не дозвољава се, да се у Мариборској учитељској школи истакне скромна спомен-плоча великом југословенском хероју и добровољцу Пивку, који је био професор

у тој школи. (**Претседник Министарског савета др. Милан Стојадиновић**: Политици није место у школи!) Али то није политика, Господине Претседниче. (**Др. Алберт Крамер**: Он је национални херој.)

Југословенству данашњег режима зазоран је рад југословенских соколских друштава, и зато у западним крајевима наше државе режим отежава и онемогућује тај рад, али у исто време тај је режим дао пуну слободу акције племенским и верским организацијама, којима је главна одлика у томе, што су анти-југословенске. (Министар без портфеља **Др. Михо Крек**: То није истина! — **Фран Смодеј**: Докажите Ви то што тврдите!)

Ја морам овом згодом специјално да упозорим на чињеницу, да је ове године режим ЈРЗ за време буџетске дебате у Народној скупштини говорио респектом и о шестојануарском режиму, о ком су се лањске године видни чланови ЈРЗ, па и активни министри, тако изјашњавали и при томе се таквим речником служили, да је баш мене, кад сам те њихове изразе по стенографским белешкама овде у Сенату цитирао и осуђивао, опоменуо Господин Претседник Сената с тим објашњењем, да такве изразе не износим, јер они нису парламентарни.

Из експозеа г. Министра унутрашњих послова, кога је он ове године одржао у Народној скупштини, јасно се разабире, да се са стране режима чине припреме, па да се опет поведу преговори за споразум између ЈРЗ и др. Мачека. Поводом тих претстојећих преговора може се са апсолутном сигурношћу већ сада тврдити, да ће претставник ЈРЗ морати пре почетка споразумевања да обави веома ригорозну ревизију и овог данашњег штурог и сасвим неодређеног режимског југословенства, јер г. Мачек нема данас више потребе да напушта освојену позицију о три суверена национална индивидуалитета и да у том погледу чини било коме ма и најмање концесије.

Дође ли дакле до поновног споразумевања између ЈРЗ и др. Мачека, онда се већ сада може сигурно предвидети један од резултата, који ће неминовно следити без обзира да ли ће успети или неће. Опет ће бити жртвовани интереси југословенског унитаризма и опет ће бити нанешена штета основној мисли на којој је саздана ова држава и на којој се једино она и одржати може.

Има више разлога који упућују на то, да ће влада ЈРЗ и опет повести преговоре и потражити споразум са г. др. Мачеком, а понајвише ради тога јер се верује да се политичка криза наше земље не може дефинитивно решити мимо, а још мање против воље г. Мачека, и јер по том веровању г. Мачек претставља у нашој земљи политичког чиниоца од пресудне важности. Одатле и оно живо настојање на све стране, да се пошто пото дође до што интимнијег политичког пријатељства са г. Мачеком, како би се из тог извукле и све оне користи, које таквом политичком аранжману неј наших сепаратистичких споразумаша, а иза тога миновно следе. То је основни мотив политике сви се губи све друго као мање важно и споредно.

Кад је већ реч о политичкој снази г. Мачека и хрватског народног покрета, онда је због правилног оцењивања ситуације потребно да се и опет понови, да је др. Мачек дошао до те политичке цене колико заслугом својих присталица толико и још више оном потпором, коју су му пружили.

жили разни наши режими обилазећи вечито око његових врата и напослетку заслугом оне огромне моралне помоћи, коју су му у неограниченој мери пружили дезертери са унитаристичке југословенске линије.

Господо сенатори, наши одговорни политичари одавде из Београда не виде, да у Савској и Приморској бановини поред г. Мачека и његових присташа има и да је од увек било другог света, који је једва дочекао да му се жеља испуни и да се уједини са браћом из Шумадије у једну државу. Тај свет тамо схватио је наше уједињење као посланство Божије и са дубоком вером у непобедиву снагу толико прижељкиваног југословенства, примио је тај свет без премишљања борбу са свима онима, који Југославије никад желели нису, а који су се дигли против ње одмах у првим данима њезиног живота. И кад је та борба примила већ широке размере, када су непријатељи уједињене Краљевине Југославије затражили и помоћ страног света, а овде у кући већ навештавали и ломљење Краљевог жезла, тад су наши државници у Београду пронашли да ће најефикасније учврстити и ојачати југословенску националну и државну мисао у пречанским крајевима, ако вођу непријатељског фронта доведу у Београд за министра и ако му предаду пуно власт да управља тамо у Савској и Приморској бановини.

Честити југословенски свет у оним крајевима, у којима је поред Срба било у импозантном броју и Хрвата, питао се у чуду, како се могло десити, да се дојучерашњем непријатељу даје највиши положај у земљи и пуна власт, одмах чим је он тек потписао фамозни протокол, а сасвим згранут је остао онај свет кад је увидео да као уздарје за своју предану службу југословенској националној и државној мисли има да поднесе прогоне и увреде од стране оних, од којих је он још јуче бранио Југославију.

Нема, господо сенатори, сада више никакве сумње, да тај политички аранжман претставља горко искуство и страховито разочарење огромног броја Југословена, а свима нам је још у живом сећању, колико је користи од тога аранжмана видела наша национална и државна ствар. Није требало да прође ни неколико година, па да се из партијских рачуна опет све испретура и да се коначно створи она ужасна ситуација, када се озбиљно поставило питање разласка Југославије.

То вам је, господо сенатори, само један детаљ из оних тамо наших крајева, из Савске и Приморске бановине, који врло речито илуструје, како је тамо вођена државна политика, а ја верујем да би се нашло сасвим сличних примера и из других крајева наше простране Југославије. Причали су ми тако пријатељи, да је на пример у Јужној Србији па и у Војводини вођена слична политика овој у Хрватској, а ја верујем, да су и резултати на једној и на другој страни једнаки.

Од очигледне пропасти, у коју је крајем 1928 год. срљала наша држава, спасао ју је наш велики Краљ. Пресекавши бесна оргијања и преганања партијска, развио је Он лично југословенски барјак и позвао на сарадњу све конструктивне снаге у земљи. И само огромном ауторитету Краља Александра и безграничном поверењу, које је он код нашег света уживао, има се захвалити, што је опет подигнут морал и оживео дух и борбеност наших југословенских маса, које су се окупиле око свог

Краља верујући, да је то последња жртва, која се има допринети на олтар Југославије.

Непријатељ је добро оценио снагу југословенске линије, и предосећајући свој скор и потпуни пораз, повео је преко плаћених бандита бесомучну борбу са пакленим машинама и бомбама. Пошло им је за руком да из заседе убију Краља.

Чим је после смрти Краљеве дошао на управу земље режим Југословенске радикалне заједнице, понавља се одмах позната политичка игра тражење споразума између племенских сепаратиста и следећући већ испитаним методама, даје се могућност антијугословенској сепаратистичкој руљи, да истражи свој бес на онима, што су били стали уз свога Краља и што ни после смрти Његове не издадоше политику Његову.

Има тамо, господо сенатори, управо невероватних примера карактерности и јунаштва у доказ, како су људи непоколебљиво одани југословенској идеји. Поједини сељаци, Хрвати, окружени са свију страна Мачековцима, не попуштају од свог уверења и неће да капитулирају пред хрватским сепаратизмом, мада им је опетовано и опетовано угрожена и лична и имовинска безбедност.

Кад се уважи, да се судбина Југославије мора решити баш на оном терену, о коме је сада реч, онда ја с пуним правом оптужујем режим ЈРЗ, што је својом наопаком политиком довео докле, да је данас тамо фронт југословенских националиста делом разбијен, а делом сасвим поколебан, услед чега су угрожени витални интереси југословенске и нације и државе.

Пре него што закључимо коначан обрачун о резултатима што их је у пречанским крајевима дала споразумашка политика, потребно је да узмемо у оцену и онај фамозни споразум од 8 октобра прошле године, склопљен између Уједињене опозиције и г. Мачека. Сврха томе политичком аранжману била је, да се споразумним договором нађе оно преуређење наше државе које ће задовољити све заинтересоване стране и ево какове је резултате дао тај споразум: преговарачи су се споразумели у томе, да се нису могли сложити по питању очекиваног новог преуређења државе, па су због тога тај главни задатак оставили нерешен, а само су извршили једну веома важну предрадњу. Споразумели су се у том, да се за основу новог државног уређења прихвати теза, да Срби, Хрвати и Словенци нису један јединствен народ већ три засебна и суверена национална индивидуалитета.

Кад се међутим уважи, да је Краљевина Југославија заснована и у данашњим границама остварена захваљујући једино и само спознаји, да на том терену живи један народ, кад се знаде, да би карта у том делу Европе имала посве други изглед да је у оног судно време била постављена и прихваћена та нова теза о три суверена национална индивидуалитета, онда ја смело тврдим, да споразум на тој основи од 8 октобра, значи атентат на темеље на којима почива наша држава. (Гласови са левице: Тако јел!) У ствари је, дакле, крајњи ефекат и те споразумашке политике у том, да је и опет југословенска, унитаристичка и државна политика капитулирала пред сепаратистичком. Тако су и до сада свршавале све споразумне политике и зато се не треба ни најмање чудити што се је сепаратизам развио до те снаге, да он сад угрожава све тековине нашег националног и

државног живота. Буде ли се и у будуће тражило решење наше државне кризе у политици споразума између националних или племенских индивидуалитета, онда ћемо пре дочекати ликвидацију државе, него решење њене кризе.

Не напуштајмо политику правог и истинског југословенског националног унитаризма, јер је на том темељу ова држава саздана и само се на тој политици могу успешно и трајно решити све кризе и осигурати лепша будућност целом нашем југословенском народу. Споразум на основи сепаратизма води очигледно државу у унутрашње расуло. Ми југословенски националисти ипак желимо и тражимо, да сви сепаратистички споразумаши, не искључујући ни режим ЈРЗ, већ једном сврше своје дело, позитивно или негативно. Али не смеју да увијају свој споразум у магловите фразе, него треба да приме сву одговорност и да кажу јасно и коначно, како замишљају ново уређење државе. Тако би се бар стало на пут даљем опасном раду на декомпозицији државе.

Господо сенатори, морам се сада мало позабавити и са политиком стишавања страсти, јер је и то био један од бучно рекламираних задатака данашње Владе и јер је Краљевска влада и у овогодишњој буџетској дебати с извесном дозом задовољства набрајала резултате, које је на том пољу своје делатности постигла. Пре него што пређем на онај део експозеа г. Министра унутрашњих послова, кога је он по том питању дао пред Народном скупштином, ја се морам задржати на конкордатској политици данашње Владе, јер је та њезина политика најречитији доказ, са колико стручне умешности и осећања одговорности располаже данашња Краљевска влада баш на пољу стишавања страсти. Да би уклонила извесно незадовољство у католичким редовима нашег народа, изнела је Краљевска влада Конкордат на ратификацију пред Народну скупштину и успела је да створи такво узбуђење у најширим слојевима нашег народа, да је заиста само још мало требало, па да запливамо у пуни грађански рат. Коначни резултат те конкордатске политике био би овај: потенцирано незадовољство у редовима католика; огромно разочарање и врло деликатно растројство у редовима православаца; осетљив ударац престижу наше државе у иностранству и коначно безпримеран пораз и узмак Краљевске владе.

Случај конкордатске политике интересантан је и поучан и са једног другог становишта, на кога се морам овом згодом осврнути. Данас већ утврђено правило: да је Београд најнезахвалнији према онима, који се за њ највише залажу, добива своју потврду и у случају свештеника, који се сувише zaloжише за православну српску цркву по жељи и на позив својих црквених старешина. Православно свештенство одазвало се је спремно на директан позив својих црквених старешина и ступило у борбу противу Конкордата, а сада, пошто је та борба завршена, изгледа да то исто старешинство почиње да гони и кажњава оне свештенике, који су се у тој борби нешто јаче ангажовали. Тај поступак црквеног старешинства, господо сенатори, заслужује најтежу осуду и сва наша јавност, којој је стало до поштења и до морала, очекује, да се неће ни најмање нажао учинити ни једном од свештеника, који су се истакли у борби против Конкордата.

Господо сенатори, о демократизацији земље

и о враћању политичких слобода, што такође спада у објављени програм рада ове Владе, ја си дозвољавам да сасвим кратко кажем, да Влада није у том правцу апсолутно ништа учинила од оног што је обећала, мада је од Народног претставништва добила овлаштење за доношење односних законских уредаба.

Г. Министар унутрашњих послова, бранећи буџет свога ресора у Народној скупштини, претставио је прилике у пречанским крајевима овако: „Прилике у Хрватској нису најидеалније, али нису ни тако очајне као што појединци хоће да их претставе“.

Не треба много речи трошити, господо сенатори, на објашњење овог Министровог извештаја. Треба га само пажљиво прочитати, па да се види, да и сам Министар признаје, да су тамо прилике очајне. Може бити само неке градације у тој очајности, али у основи оне су ипак и по уверењу самог Господина Министра очајне. У доказ тога да прилике у Хрватској нису страшне, каже даље г. Министар овако: „Напетост, која је владала, кад смо ми преузели Владу, тачно је, да је сада у многоме попустила и атмосфера је много помирљивија него што је била пре три године.“

Па онда завршава овако: „Ако се понекад дешавају догађаји, који нису у вољи државним властима, ипак се је увек показало, да је државна власт надмоћна да је сачувала поштовања законских прописа и ауторитет државе.“

Ту одбрану режимске политике у оним крајевима чули смо ми опетовано на разним местима и само је једно у тој одбрани заборавио споменути г. Министар унутрашњих послова. Заборавио је рећи, како сад више у оним крајевима не праште бомбе и паклене машине.

Већ је у Народној скупштини одговорено на те речи Г. Министра унутрашњих послова онако како то оне заслужују, и ја бих са овога места тим поводом имао да кажем јасно и гласно, да се чује и разуме на све стране, да је заиста ова Влада успела да оствари у оним крајевима код југословенских националиста такову атмосферу, да они сада више не реагирају на сепаратистичке провокације, и не узрујавају се ни најмање кад им непријатељи вређају и псују оно што им је недавно још најсветије било.

И нису се само југословенски националисти умирили. Под утицајем те фамозне атмосфере помирљивости завладао је неки црни мир и у државним властима у оним крајевима. И док Мачековци усред бела дана уз бучне манифестације скидају са надлештава табле са званичним натписима и стављају на место њихово своје сепаратистичке и племенске, дотле претставници државне власти сасвим нечујно да нико не види и не зна, уклањају оне сепаратистичке и постављају оне званичне, али само по ноћи.

Ја отворено признајем, господо сенатори, да ми је непријатно да навађам још и друге примере са оног терена, који би имали посведочити, како изгледа та атмосфера помирљивости и како Влада ЈРЗ у тој атмосфери чува поштовање законских прописа и ауторитет државе.

Док Влада са извесним поносом истиче резултате те своје политике у западним крајевима наше државе, приписујући то себи у нарочиту заслугу, дотле ми југословенски националисти гледамо у тој Владиној политици највећу несрећу за југословенску националну државну мисао,

Пошто немам никаквог поверења у Владу Ј.Р.З. изјављујем да ћу гласати против буџета. (Одобравање на левици).

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ima reč senator g. Antun Mihalović.

Antun Mihalović: Gospodo senatori, kad sam se opet vratio u javni život i kad imam čast da prvi put govorim u ovom visokom Domu, to bih vas molio da mi dozvolite da učinim dve primedbe, pre nego predem in medias res. Jedna je primedba lične prirode, a druga se tiče Senata.

Lična primedba je ta, i ja držim da je potrebno da to kažem, gospodo senatori, da odmah razumete moj stav u mome radu, — naime i ako sam u jednom malo škakljivijem i delikatnijem položaju nego moje kolege gospoda senatori, ipak budite uvereni, da sam ja znao sačuvati onu objektivnost i neodvisnost mišljenja u mojim stárim godinama, koje sam mišljenje imao i u mojoj mladosti, i da ja zbog toga i uzimam pravo da i kritikujem onaj rad Vlade benevolentno, i ako imam čast da pripadam stranci, koja tu Vladu pomaže.

Druga primedba, koju sam hteo da kažem, jeste jedna ograđa, koju bih ja izustio na temelju jedne izjave, koju je g. narodni poslanik Đorđe Jevtić u Narodnoj skupštini izrekao. On je naime kazao, da on doduše priznaje Senat, jer priznaje Ustav, ali po njegovom mišljenju taj Senat nije potreban jer lordova nema i staraca ne treba. (**Dr. Albert Kramer:** Ima nešto!) Nema! Da nema lordova iz peditratne Srbije, to je svima poznato, da su ova plemena, iz kojih bi se loza mogli imenovati lordovi, pala na čelu naroda u bitci na Kosovu i tamo izginula. A što se tiče staraca, ja ne znam, da neće valjda biti potrebno, da ti starci jedanput isprave one greške, koje mladići u Narodnoj skupštini čine.

Veoma žalim što to moram da kažem, i protestujem protiv onih reči, koje je izvoleo g. kolega Andelinović danas u svom govoru upotrebiti glede sastava Senata. (Aplauz i uzvici na desnici: Tako je! Sramota!)

On je time uvredio ne samo sebe, nego i Senat. I ja tu primedbu stavljam samo zbog toga, da mu dam prilike, da u jednoj osobnoj ispravci može zauzeti stav i eventualno popraviti ono, što je on u afektu i u svome južnjačkom temperamentu izustio. (Odobranje i aplauz na desnici).

Ja ću biti sada, gospodo, slobodan da predem in medias res i da govorim nešto o budžetu a i o drugim stvarima, valjda o budžetu manje, jer je uvek običaj u svakom parlamentu, da kad je debata o budžetu, da se više govori o drugim stvarima nego o samom budžetu, jer inače čovek nema prilike da to govori kod pojedinih zakona.

Zato bih prešao odmah na ova pitanja, koja zanimaju našu javnost u prvom redu, a to je vanjska i unutarnja politika.

Ja sam pomno slušao raspravu u Finansijskom odboru i pomno sam slušao govor g. Pretsednika Vlade na interpelaciju g. Andelinovića, a isto tako sam slušao govor g. Andelinovića. Gospodo, meni nije sasvim jasno, zašto je najedanput tako kolosalna bojazan i kolosalna uzrujanost, da Austrija više ne postoji.

Ja za moju osobu to vrlo žalim. Zašto? Jer sam ja moje studije u Austriji svršio, ja imam kakvo čuvstvo za tu Austriju, za taj narod, ali to je na kraju krajeva jedna sentimentalna pojava. A sentimentalna pojava u politici ne može da igra ulogu.

Likvidacija Austrije, — pa to se, gospodo, pitanje vuklo kroz stoleća. Smrću zadnjega Habzburga Karla VI počelo je već to pitanje, i sedmogodišnji rat koji je vodio Fridrich Veliki sa Kraljicom Marijom Terezijom, to ipak nije ništa drugo bilo nego da se Nemačka, u ovom slučaju Pruska, otrese od austrijskog jarma, ako smem tako da kažem, ili bolje reći uticaja. Ovo je, gospodo, dalje išlo pa je dovelo do 1866 godine, u kojoj je godini hegemonija Habzburgovaca samo tako zvanom carstvu nemačkom po Bizmarku riješena u korist Pruske i kuće Hohencolerna. I godina 1870 krunisala je ono što je učinjeno 1866 godine, a to je da je Nemačka ujedinjena u jedno veliko carstvo, naravno ne kao danas, nego sa pojedinim vladarima nemačkim. Ali suština je ista. Sad, gospodo, došlo je do toga poslednjega događaja. Da ne ulazim u to pitanje kako je došlo do toga. To se mene ništa ne tiče. Ali ja kažem na koncu konca šta je time ispunjeno? Na koncu je ispunjeno ono što su Nemci svojedobno verovali, a to su Vilsonove punktacije. Treba da budemo sasvim iskreni. Narodi koji su bili pobedjeni u velikom Svetskom ratu, oni su onda mislili kad je Pretsednik Sjedinjenih američkih država izišao sa svojom punktacijom da je to Sveto Pismo, da će se sve to primiti, i usled toga oni su sa poverenjem išli u likvidaciju toga rata. Što nije došlo do toga, to su valjda posledice koje mi danas osećamo. Stavilo se sad pitanje da li se nije moglo to sprečiti, i čak se stavilo pitanje zašto to nije naša Vlada sprečila. Zašto Jugoslavija nije to sprečila. Gospodo, da li je bilo moguće to sprečiti, ili nije bilo moguće, to je vrlo krupno pitanje, ono bi zauzelo mnogo vremena, ja na to nisam pozvan, ali da naša država, da naša Vlada nije bila pozvana na to ja mislim da će svakom čoveku koji malo misli ipak biti razumljivo, i da se zbog toga treba kriviti sadašnju Vladu, ja se tome moram čuditi. (**Dr. Josip Nemeć:** Ko je postavio to pitanje?) Trebalo je biti u Finansijskom odboru i čuti šta se tamo govori (**Dr. Josip Nemeć:** O tome niko nije govorio!). Jeste, jeste g. Grga Andelinović. (**Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović:** On je nacionalista; ali je kukao nad grobom Austrije!). Oprostite, ja imam zabeleške o tome kako je i šta je govoreno.

Sad ostaje, gospodo, pitanje šta da činimo i šta će biti. Svaka država može sa svojim susedom živiti na tri načina: ili je sasvim indiferentna, ili je neprijateljska, ili je prijateljska. Drugog odnosa nema. Indiferentan odnos danas uopšte u vremenu podmornica i bombardera isključena je stvar. Ne može se biti indiferentan. Ni velika engleska imperija ne može se danas više pozivati na svoju negdašnju sjajnu usamljenost — splendid izoleišen. To danas ništa ne vredi. Ostaju samo dve stvari: prijateljski i neprijateljski odnosi. To će ovisiti od toga koliko je ova država ekonomski i vojnički jaka. Ja mislim da mi ne možemo zauzeti drugi stav nego stav prijateljski. Ja ne vidim u tome nikakvu opasnost. Ja ne razumem zašto bi u tome bilo kakve opasnosti za nas ako mi živimo u miru sa jednom jakom državom, tim više što je Firer i Kancelar Nemačke učinio jedan veoma lep gest prema g. Pretsedniku naše Vlade, kada je on bio u Rajhu i vratio posetu koja je učinjena našoj državi. Za mene je, gospodo, ovaj gest sasvim jasan i čvrst; za mene je jasno da se tu apsolutno manifestovala volja nemačkog naroda. Ja u to ne mogu da dvojim. Pitanje je na kraju krajeva, gospodo, nije li za nas puno bolje da imamo za suseda jednu moć-

nu, uređenu, jaku državu, mesto jedne male, u sebi samoj nesložne države, koja je uvek bila sklonište za naše političke dešperatere. (Dr. Albert Kramer: I u Berlinu su bili!) Ne znam. Ja nemam o tome podataka. Možda ih imate Vi, ali ja ih nemam. A sada još nešto, gospodo, s pogledom na onu užasnu političku dinamiku koja živi u nemačkom narodu. Priznajem, gospodo, to je kolosalna dinamika. Ali, iako možda može izgledati paradoksalno ono što ću ja sada da kažem, ja ću ipak reći: da baš u toj političkoj dinamici njihovoj leži sigurnost za male države, pa i za nas. Zašto, gospodo? Zato što ako bi Nemačka, odnosno njen rirer išao tako daleko da bi on hteo da opet postavi „Römisches Reich deutscher Nation“, koji je toliko širok da bi to obuhvatilo sve one države koje su nemačkog porekla: to jest u kojima imade stanovništva kao i Gotskog i Longobardskog, nadalje Engleza i Šveđana i t. d., tako da oni svi naprave jedno nemačko carstvo, a da nad tim carstvom bude vladar, da budu središte i srce toga nemački Germani, onda će posledica toga biti: da će se ta dinamika naći nasuprot dinamici čitavog sveta i biće apsolutno paralizovana, isto onako kao što je bila ta dinamika paralizovana 1914 godine, kada je čitav svet ustao protiv toga da bude sluga Nemačke. Ja, dakle, u tome vidim puno više osiguranja, nego u svima drugim stvarima.

Gospodo, mi nemamo samo jednog takvog moćnog suseda. Mi imamo i drugog moćnog suseda, koji nije mnogo manje slabiji.

To je, gospodo, Italija. Što smo mi, gospodo, sve imali sa tom državom, toliko smo se godina sa Italijom borili, što smo mi sve trpili od te borbe, koliko smo mi usled toga izgubili našeg narodnog imetka itd. A sada, gospodo senatori, vidite da Vlada, koja je primila Milansku gestu Dučea, razvija danas jednu atmosferu sa Italijom od koje crpimo koristi i mi i Italija. Jer, gospodo senatori, i po svom ekonomskom i po svom geografskom položaju, Italija je naš prirodni saveznik. Nemojmo zaboraviti jedno: politika se ne sme terati tako da se pri tome zaboravi na ekonomsku politiku. Iz ekonomske politike razvija se druga politika.

Ja, gospodo, postavljam još jedno pitanje: je li usled ove prijateljske atmosfere, ovih prijateljskih odnosa u kojima mi danas živimo sa Nemačkom i sa Italijom, da li je usled toga pretrpljena kakva šteta ili su oslabljeni usled toga naši odnosi sa ostalim saveznicima. Ja mislim da ne. Naši saveznici su bili o tome obavješteni i oni su to primili. Ja mislim da bi i oni želeli da imaju tako dobre susedske odnose kao i mi. Uz to je, gospodo, tragika u tome da slovenski narod nije nikada kompaktna. Da uvek nešto između njega leži što sprečava da se svi slavenski narodi međusobno spoje. Uvek između njih postoji neka strana država tako da slovenski narodi ne mogu nikada doći skupa. Ali to je tragika i protiv toga mi ne možemo ustati. To je jedna činjenica. Ali ako već ta tragika postoji moramo misliti na njeno ublaženje i da gledamo kako bi se i pored toga ipak ojačali. I ja mislim da bi se to postiglo najbolje na taj način da se one temelje koje je naš Blagopokojni Kralj Aleksandar položio u Maloj antanti, a osobito u Balkanskom sporazumu, da se ovi temelji što više izgrade, i što više učvrste. Gospodo, ja idem tako daleko da kažem da bi bila zadaća naše države da ona svakojako gleda da ovaj Balkanski sporazum bude tako izgrađen, onda je to jedna kolosalna moć koju ne smete nikad zabo-

raviti, to je velika moć i u materijalu ljudskom kao i u materijalu sirovina. Ali naravna stvar, da se to ne može izgraditi bez naše braće Bugara i mora se gledati da i druge Balkanske države idu Bugarskoj u susret onako kako je to učinila Jugoslavija.

Gospodo, to sam htio da kažem što se tiče onoga dela politike koja se naziva spoljnom. Ali, gospodo, postoji jedna opasnost koja je za mene valjda puno veća nego ona politička dinamika o kojoj sam govorio, a to je ekonomska dinamika. Mi ne smemo, gospodo, zaboraviti, da je osobito Nemačka što se tiče ekonomske privrede jedan kolosalno jak narod, da je to jedna kolosalna dinamika u svakom pogledu na prirodnom polju i sasvim je prirodna stvar da ova dinamika mora nekuda da se sliva i da ona mora da traži područja gdje može da odlaže svoju robu. Pa kakva onda opasnost preti? Preti ova opasnost, da bude penetracija tako velika u toj državi sa strane druge države i da jedna takva država postane kolonija i da s tim stanjem kao kolonija izgubi svoju spoljnu neodvisnost. Zato bih ja osobito na to upozorio, premda mislim da to nije potrebno, Kraljevsku vladu, da bi ipak što bolje pripazila na ovo gledište i učinila sve sa svoje strane, da ne bi eventualno do toga došlo, da se mi samo na jednu pijacu bacimo. I tako, gospodo, mislim, ako mi mirno prosudimo današnje stanje u kome se nalazi Kraljevina Jugoslavija glede vanjske politike, moramo priznati Vladi, gospodo, a ja mislim, ja bih to priznao i onda ako bih bio u opoziciji, priznao bih, da je ona znala očuvati — naravska stvar — relativno jer je sve u svijetu relativno, ali relativno neodvisnu spoljnu politiku, Ona je sve učinila što je uopće moguće bilo da se učini. Jer preko toga ne može se ništa više učiniti. Ako vodim spoljnu politiku tako da ju mogu održati, onda sam svoju zadaću u spoljnoj politici i izvršio.

Gospodo, ako je stanje u svetu ovakovo kakovo postoji, i ako faktično Vlada tako kolosalna nervoza u Evropi, onda, gospodo, mi imamo jednu zadaću koja je nama najpreča, a to je ona da mi gledamo da uređimo najprije našu sopstvenu kuću. Ako je moja sopstvena kuća uređena, onda ja mogu da izvršim i jednu ulogu, a ako ona nije uređena, onda ne mogu ništa da izvršim. To je sasvim naravna stvar. U prvom redu, gospodo, za izgradnju te kuće mislim, da služi ono što ja nazivljam da mi je bliže od košulje, to je moja koža, a to je vojska. Vojska je ona koža, koja mora biti tako snabdevena, koja mora imati sva sredstva da može dati onaj otpor koji je potreban, ne samo da očuva granice otadžbine, nego da usled te spremne ima i najmanji broj žrtava. To je jedna stvar gospodo, koja je apsolutno potrebna i ja mislim da je to tačno tako. Ja, gospodo, u tu vojsku verujem, ja sam osvedočen da je ova vojska kod nas tako kolosalna da mogu mirno spavati kad znam da to imam.

Ali ne samo, gospodo, da sam ja u to uvjeren o onom djelu vojske za koji kažemo da stoji pod oružjem, koji je... takozvani mirni. etat, ja to vjerujem i za one rezerviste koji su vani, i za one rezervne oficire, ja to, gospodo, vjerujem i za ovog seljaka. Ja vjerujem zato, gospodo, jer kad ne bi bilo te vjere, onda bi najbolje bilo otići pod crnu zemlju. Ja se vrlo čudim da imade nacionalista... (Dr. Grga Andelinović: Starih nacionalista! Predratnih nacionalista!)... koji to ne vjeruju, da bi to već prešlo u defetizmus... (Glasovi na desnici: Vrlo dobo! Tako jel!)

Gospodo, ja sam od općinskog pisara, kako se

ovde kaže, mi kažemo malo drukcije: općinski dia-gajnik, općinski bilježnik itd., služio sam sve, čitavu lojtru da kažem, do hrvatskog bana. Gospodo, nešto od uprave ipak razumijem, nešto mi je ipak ostalo. Gospodo, ja sam uvek stajao na tom temelju, da dobra uprava je pola politika. Ovo vredi i dan danas. Predbacuje se i Vladi dan danas da ona nije vodila dobru politiku. Moliću lepo, gospodo. Može biti da se tu i tamo greši, ali ne smijete, gospodo, nikada zaboraviti da se sve ne može najednput urediti što su kroz dvadeset godina prijašnji režimi grešili. To je nemoguća stvar. Vlada koja hoće i koja radi i koja je pokazala, gospodo, dobru volju i danomice se možemo o tome uveriti da ona radi, od takve Vlade se ne može zahtijevati da danas bude paradisi, jer mi nismo anđeli.

Gospodo, sigurno jedna stvar koja je vrlo važna to je poštivanje zakona. Ne sme se dogoditi da se izigra zakon. Žali Bože to se događa, ja to otvoreno priznajem, no ne kod Ministarstava nego kod nižih oblasti. Ja neću ulaziti u detalje, jer držim da to ne spada u jednu ovakvu debatu. Ima takvih slučajeva, gospodo, ali ja neću zato kriviti Vladu; ako ja to Vladi prijavim, znam da će Vlada to popraviti... (Dr. Grga Andelinović: Sigurno!) Vi mislite da neće, a ja mislim da hoće. (Odobranje na desnici).

Ima jedna greška, administrativne uprave i ona se je počela već da popravlja, koju sam ja tako ocijenio. Ja sam uvek rekao: kad se kaže da je Amerika država neograničenih mogućnosti, da je Jugoslavija zemlja neograničenih nemogućnosti, jer nemoguće je uvijek bilo ovo što se prije dešavalo, da nije bilo pravnog kontinuiteta... (Dr. Grga Andelinović: Vrlo dobro!) Molim lepo. (Dr. Grga Andelinović: G. Stojadinović je nastojao kontinuitet stvoriti. — *Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović*, dobacuje dr. Andelinoviću: Vi ste oličjenje političkog kontinuiteta).

Dan, danas je ova pojava nestala. Dan danas, ja mogu to da tvrdim, jer sam se o tom uverio, toga više nema.

Još bih nešto rekao, gospodo senatori, o čemu je govorio g. senator Zec. Ja neću da reagiram na govor g. senatora, jer bih, možda, došao kao Kraljevski imenovani senator u sukob sa Zamenikom Kraljevskog namesnika, ali bih ipak nešto kazao: da sigurno nije naša Vlada kriva za Konkordat. Ona je iskupila reč predašnje Vlade. (Uzvici sa desnice: Tako je). Predašnja Vlada je sklopila sa jednom suverenom državom jedan ugovor, čak je i prešao rok... (Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović: Vlada g. Zeca. — Dr. Grga Andelinović: Niste ga doneli pred Senat, zato je protestovao Vatikan. — Fran Smodej: Vi dobro znate zašto ne, sukrivci ste toga, a sad kažete zašto ga Vlada nije donela pred Senat. Bio je pljesak na celoj strani kad se skinuo sa dnevnog reda. Ja ću već o tome da govorim).

Oprostite, gospodo, ali ako sam ja kao Vlada iskupio reči jedne druge Vlade, meni se onda ne može da prebacuje da sam učinio jednu vrlo tešku grešku. Znajte, gospodo senatori, da ja ni dan danas još ne razumem celu ovu uzrujanost. Ja bih samo razumeo, ako je to istina, da su izvesne stranke htele da na temelju ovoga Konkordata sruše današnju Vladu. (Uzvici: Tako je! — Odobranje na desnici).

Ja moram, gospodo, sa ovoga mesta sa najdubljim poštovanjem izreći moju zahvalnost g. nadbiskupu Stepincu, što je on jednim lepim gestom rekao: „Ja ne želim i ne trebam nikakve manifesta-

cije«. A isto tako sa istim najdubljim poštovanjem prema njegovoj Svetosti Srpskom Patrijarhu, koji je u Sremskim Karlovcima posetio katoličku crkvu i izrekao tako lepe reči ne samo mira Božjega, nego i mira zemaljskoga, moram reći da se mi svi možemo njima zahvaliti, da je jedan i drugi poglavar crkve oslabio i sasvim ublažio onu oštrinu koja je postojala.

Gospodo, mi imamo još i u unutrašnjoj upravi jedan problem, koji je, po mom sudu, vrlo važan i koji je pomenuo g. kolega. On to i mnogo bolje razume od mene, jer sam ja samo bio učenik, a nikada učitelj.

To je problem, koji se pojavljuje u vidu duhovnog proletarijata. To je jedno pitanje koje se nije pojavilo samo u našoj državi. Vrlo dobro znam da je to pitanje zadavalo veliku brigu i bivšoj Kraljevini Hrvatskoj.

Ja mislim, a u tome pogledu slažem se sa g. Ministrom prosvete, da je greška u tome što svi krajevi traže gimnaziju i visoku školu. U čitavoj Austro-Ugarskoj monarhiji od 58 miliona stanovnika bilo je svega nekoliko univerziteta, i to u Zagrebu, Pešti, Gracu, Beču, Klauzenburgu, Pragu. (Ministar šuma i rudnika Bogoljub Kujundžić: U Lavovu! — Dr. Grga Andelinović: I u Insbruku!) Jeste. Svega sedam osam. Mi smo danas država od 15 miliona stanovnika, a imamo pet univerziteta. To dolazi stoga, što ako date jednoj pokrajini izvesnu školu ili univerzitet onda odmah i druga oblast traži istu vrstu škole, umesto da se taj novac daje na izgradnju jedne već postojeće škole ili ustanove, a ne da u nepotrebno podiže slične ustanove u drugom kraju.

Gospodo, ja mislim da su za našu privredu od velike koristi stručne škole, pošto nije potrebno da pravimo umetni kadar nezaposlenih duhovnih radnika, koji su izloženi svakom negativnom uticaju. Istina, krivnja leži donekle u samom narodu. Zašto? Još nikada nisam doživeo da čujem da je sin jednoga seljaka, barem kod nas, nakon svršene gimnazije ili visoke škole, pošto su otac i majka na njega potrošili mnogo novaca, došao ponovo svojoj kući na rodnu grud. Takvi ljudi se često puta stide opanka i majke koja ih je rodila.

Gospodo, moramo priznati, a naročito oni koji žive u narodu, a ja, hvala Bogu, živim već poodavno, a i konstatovati da je nastupilo izvesno poboljšanje prilika i da se opaža napredak. Vidi se, gospodo, to ne samo u tome da ljudi bolje žive, nego se to opaža i na trgovini. Ljudi više kupuju, a to je najbolji znak da postoji prosperitet u narodu. Čim se ova kriza pojavila, opazilo se da je narod prestao da kupuje izvesne svoje potrebe u dućanima i da je počeo iste da proizvodi kod svoje kuće. Međutim, u poslednje vreme opaža se da on ponovo ide u dućan da kupuje te potrebe.

Dakle čini se da i ova novčana politika koja je inaugurisana sa strane naše Vlade nije baš tako neugodna, ona ipak nosi plodove. I ja se nadam da će dvadesetogodišnje iskustvo, što ga ima naša emisiona banka biti takvo da će ona uvek sve bolju i bolju politiku voditi.

Ja moram priznati i to, gospodo, da mi imamo jednu banku, Agrarnu banku, o kojoj ja ovde baš namerno govorim jer je ova Banka toliko sa svoju stranu napadnuta, ali ja sam se zbilja, gospodo, uverio da ova Banka zbilja altruistički radi. Ja u to nisam verovao ranije, ali bio sam član uprave i sada

znam da su ovi napadaji na ovu banku bili nepravdni. I ja čak idem toliko daleko da se obraćam na Kraljevsku vladu da ona po mogućstvu ovu Agrarnu banku izgradi što više da bi ona postala centrala za poljoprivredni trust za zadruga i za dobro i pojedinih ljudi.

Ja, gospodo, hoću samo još nešto da kažem u pogledu unutrašnje politike, a to je u pogledu proračuna. Kada sam ja u mladim godinama putovao kroz Hrvatsku, video sam ove užasne poplave, i kazao sam sebi: čuješ, ako ti postaneš jedan put Ban, onda će ti prva zadaća biti da odmah pristupiš rešenju ovoga pitanja. I postao sam Ban, ali žali Bože, imao sam sasvim druge stvari u glavi, i nisam mogao pristupiti rešenju toga pitanja. Ja mislim da je prilika da se sada na temelju ovih amandmana na temelju ovih investicija, zakonskim putem pristupi ovom uređenju. Ja vrlo dobro znam da se o regulaciji Save govori već sto godina ako ne i više; vuče se taj projekat još iz vremena Marije Terezije i još se nije to pitanje rešilo. Ja mislim da se zbilja ono može rešiti. Mi imamo naše tehničare, ne trebamo stranoga sveta. Koliko bi se tu ljudi i tehničara moglo uposliti. Ja ne uviđam zašto, kada su u pitanju takve silne radnje kakve pretstavlja regulacija, da se ne bi mogla uzeti u pomoć i vojnička snaga. To nije nikakva stvar koja bi se protivila vojničkim reglmanima. Svakako da bi onda oni radili za svoju zemlju, došli bi u doticaj sa svojom braćom, videli bi odnose tu i tamo, videli bi mesne prilike i ja sam u srcu uveren da bi to dovelo do dobrih posledica.

Ja bih, gospodo, uveliko svršio, kada ne bi bilo još jedne stvari, o kojoj bih ja hteo nešto da kažem. A to je hrvatsko pitanje. Pa ćete mi dozvoliti da hrvatski Ban može i o hrvatskom pitanju govoriti. (Veselost u dvorani). Akoprem, gospodo, pogreška leži u tome, da su previše o tom pitanju govorili i zvani i nezvani.

Svaki drugo kaže, ali kod svih ovih govora, gospodo, nisam naišao niti na jednu ideju, niti na jednu tezu koja bi spajala, a to je žalosno. Gledajte sada, gospodo, da li je postojalo hrvatsko pitanje, da li je postojalo slovenačko pitanje za vreme monarhije? Ne, nije postojalo, ali je postojalo srpsko pitanje.

Ja znam zašto je srpsko pitanje postojalo, postojalo je jer su se vlastodršci Austro-ugarske monarhije uvek bojali da će u potpunosti slobodna Srbija biti tako jaka da će privući i druge Slovence sebi.

Gospodo, rekriminacija ne vodi ni do čega. Sta ima to smisla, gospodo, da se na satove raspravlja: „ti si ovo činio, ti si ono činio, ti nisi slušao mene, a ja opet tebe!“ To apsolutno nema smisla. Oprostite, gospodo, to je, vulgarno rečeno, mlaćenje prazne slame. (Smeh na desnici. — **Dr. Grga Andelinović:** Tako ste Vi govorili i pre 1918 godine, Vi ste ostali dosledni sami sebi).

Oprostite, gospodo, ja ću vam navesti tri reminiscencije iz vremena kada sam bio ban. Prva reminiscencija što bih vam pripovedao bila bi: Kada sam ja sa pokojnim državnikom Vekerleom, Ministrom predsednikom, govorio o jugoslovenskom pitanju i o Rijeci, tvrdeći da Rijeka nama pripada, on je rekao: „Kakvo vi pravo imate na Rijeku?“ A ja: „imamo ali mi ćemo vam dati pristup na Rijeku, ali da ona vama pripada, o tome nema ni govora.“ Govorili smo o svačemu i između ostaloga on mi je rekao:

„Dobro, ja vas razumem, razumem vas Slovence da želite skupa, ali ja ne razumem zašto vi Hrvati koji ste katolici želite zajedno sa Srbima koji su pravoslavni, imaju drugu religiju nego vi, i sasvim drugi život...!“ Ja sam mu rekao sledeće: „Dragi prijatelju, ja nisam toga mnjenja. Ja sam pro primo toga mnjenja da narod koji govori istim jezikom, da narod koji ima iste običaje, da taj narod ne može da se deli, da je to jedan isti narod, da tu ne može da bude diferencije. (**Dr. Grga Andelinović:** Koje ste godine to govorili?) To je, gospodine, sasvim svejedno, Vi ne trebate da pišete o tome nikakvu knjigu niti pesme. (**Dr. Grga Andelinović:** Želeo bih znati koje je godine hrvatski ban govorio sa Vekerleom.)

Što mu nisam kazao, ali što sam mislio to je ovo: pa vi ste krivi, vi Mađari i Austrijanci, vi ste stvorili razdor među nama, vi ste uvek izigravali Hrvate prema Srbima i obratno. Pa čak ste izumeli narod sa bosanskim jezikom! (**Dr. Grga Andelinović:** Kao sada Bunjevački).

Još jednu stvar imam da kažem, gospodo. Ja mislim da je to jedinstven slučaj u istoriji hrvatskih banova, može biti i da nije, ja ne znam. Na zadnjem Krunskom veću pod predsedništvom pokojnog Kralja Karla bio je pozvan i Hrvatski ban, i to pozvan je na veće na kome se rešavalo ne hrvatsko pitanje, već jugoslovensko pitanje.

Gospodo, svi su kazali svoje mnjenje, svi su rekli, kako bi se imalo rešiti. Na kraju došlo je do toga, da se i ovaj siromašni ban očituje, kakvo ima shvaćanje u toj celoj stvari. Taj ban rekao je sledeće: Jugoslovensko pitanje može se u monarhiji rešiti samo onda, kad se svi delovi slovenskog naroda iz monarhije pripoje sa hrvatskim delom, odnosno kad dođu svi skupa, ali on misli da time jugoslovensko pitanje ipak nije rešeno, jerbo dok postoji slobodna Srbija i Crna Gora neće biti jugoslovensko pitanje nikad rešeno za monarhiju. Naravna stvar i nije moglo biti drukčije. Svaki pravi Slaven, kad je počeo jedanput da diše nacionalnim duhom, uvek je težio onamo, gde je znao, da imade slobodnih Slavena.

Treća je, gospodo, reminiscencija, poslednja, koju sam doživeo. Kad sam otišao u zadnju audienciju u Šenbrun, bio je vani sada pokojni gospodin Arc, general i vojskovođa austrijske vojske naslednik Hecendorfa, i on je meni kazao sledeće: „Ekselencijo, ako imate kakvog upliva, gledajte, držite vašu vojsku hrvatsku na italijanskoj granici, inače će Talijani doći do Karlovca, pa će zaposednuti i Dalmaciju“. Ja sam njemu rekao: Gospodine generale i ekselencijo, nije to moja zadaća, jer ostavljaju granicu sve trupe vaše vojske. Gospodo, šta smo mi videli? Mi smo doživeli da je ova zadaća, koju je trebala hrvatska vojska da ispuni, ispunila srpska vojska. Ona je došla i ona je zaposednula Dalmaciju i ona je nju držala dve godine, dok se nije sporazum napravio mislim 1922 ili 1923 godine za evakuaciju. Pitam sada: ko je spasao one krajeve, koji su tako sveti Hrvatima gde je postojalo pre hiljadu godina hrvatsko kraljevstvo? Ko je to spasao pred Londonskim paktom? — Spasla je srpska vojska! (Pljeskanje na desnici).

Gospodo, ja neću nikada zaboraviti, da je ova vojska poderana i izmorena, kako je onda bila, sa velikim ponosom defilirala na Jelačićevom trgu pred hrvatskim banom i da mu je ukazala vojnu počast. (Pljeskanje na desnici).

Ako to, gospodo, ne može izazvati u srcu Hrvata poštivanje i ljubav prema toj državi, onda ja žalim. (Uzvici na desnici i levici: Tako je!)

Gospodo, ja mogu poduzeti politički pothvat, ali onda kad ja to učinim, onda idem sam. Ne trebam ja nikakve udružene opozicije, ili kakvo drugo udruženje! Ne trebam ga! Ako ja stojim na tome stanovištu, da imade odlučiti većina Srba, Hrvata i Slovenaca u jednoj državi, onda ja sa mojim programom idem na izbore i jasno kažem: To i to želim, imate li vi poverenje u mene i hoćete li dati većinu, dobro, dajte mi većinu, ali onda, gospodo, preuzimam i odgovornost! A ne da ja, kobojaži da se nešto čini, valjda više sa strane udružene opozicije, da se može kazati, da je nešto učinjeno, pravim jedan sporazum, koji nije ni meso ni riba. (Smeh na desnici).

Gospodo, ja idem i dalje, i kažem, da ovo današnje stanje, odnosno ovo što se predbacuje, vrlo je slično onom predbacivanju što je pre bilo. Uvek se reklo Mađarima: Ti trošiš naše novce i nikada nećeš dati nama!

I, gospodo, kad sam ja bio na Vladi postojale su regnikolarne deputacije, koje su imale da rešavaju kvotu između Hrvatske i Mađarske pa uvek se pokazalo u računu deficit na strani Hrvatske. Uvek je morala Mađarska nadoplatiti. Naravska stvar, kaže se, da su ovi računi falsificirani. Može se na kraju krajeva sve tvrditi, ali ne mogu pretpostaviti da su naši pretci, naši stari očevi bili takvi bedaci, da svojedobno 1868 god., kad su Mađari ponudili finansijsku samostalnost, da su oni kazali: Bože sačuvaj, neka oni plate šta treba! (Veselost).

Mene bi vrlo interesiralo, Gospodine Ministre finansija, a može biti da bi to sasvim bilo dobro, da bi se jedanput iznelo na javnost, kolike su faktično daće, koje plaća Hrvatska. I kuda idu one. Ja sam osvedočen, da bi se sa takvim postupanjem mnogo, vrlo mnogo uradilo.

Ja ću kazati još ovo, kad sam ja vođa, onda ja moram znati, šta ja hoću. (Dr. Grga Andelinović: Tako je! Tačno!) Ja, gospodo, kao vođa moram da se pitam, da li je moguće, da postoji ono, što se uvek čuje u govorima iz korteških krugova, da li je moguće da postoji samostalna Hrvatska, i da li je ona u stanju da se izdrži ili ne, kao samostalna država. To je za mene kao vođu najprva briga. Ja ne mogu nešto stvarati, a da ne znam kako ću živeti i da li ću moći živeti i koliko će ljudi morati daća plaćati da mogu da opstanu. Moram najpre postaviti to pitanje, i ako sam u toj stvari na čistu, onda tek mogu u tome smislu terati politiku. Ja ni dan danas ne znam opseg samostalne Hrvatske. Ako se uzme čist postotak da je i 95%, bila bi tako mala Hrvatska da ne bi značila ništa.

Desiće se to, da će neki krajevi opet da kažu: Kako to dolazi, da mi opet tamo idemo? Mi nećemo! I onda imate opet isto pitanje kao i sada. Ja moram kao vođa biti na čisto u ovim stvarima, i ja mislim da je apsolutno nemoguće, da bi u tome smislu kako se pripoveda, samostalna Hrvatska bila uopšte u stanju da ekonomski i privredno izdrži. (Glasovi na desnici i levici: Tako je!) Jer ja znam da je Hrvatska i ranije, kad je imala Srem i Virovitičku županiju, koji su bili bogati krajevi, imala oskudice na hrani, i imala je svoje pasivne krajeve, a sad bi istom došli ovi drugi pasivni krajevi Lika, Primorje i tako dalje.

Gospodo, ja držim da je jedno negativno držanje najlošija stvar, što može da bude. Ništa ne može biti neplodnije nego negativno držanje. Život ne stoji, on ide dalje, on ne pita za onog, koji stoji u kutu, hoćeš li ti saradivati, ili nećeš. Ako je to tako kod nas, ako mi vidimo, da su se okupili Hrvati i da oni stoje u jednom kutu i čekaju, onda im možemo reći: Ta zaboga miloga, nemojte čekati, dođite ovamo! Tu je put, tu je način da govorite, da branite i rušite tu Vladu! (Odobrovanje i aplauz na desnici).

I ja, gospodo, ne mogu verovati, i hvala Bogu, da imam još uvek tu veru u sebi, da neće ipak doći Hrvati jedanput do realnog mišljenja, da neće biti idealisti, da će realno misliti kako će tu stvar popraviti. Ja sam mislio, da će Hrvati baš sada, kad su ovi sudbonosni dani, doći. Ali niko ništa! Oni teraju luksuznu politiku! To može biti luksuzna politika... (Dr. Grga Andelinović: Kakvi su to sudbonosni dani?) ...Dragi gospodine, hoćete li opet početi ispočetka? (Buran smeh na desnici. — Dr. Grga Andelinović: Zašto bi bili sudbonosni?)

Ja kao čovek u ovim svojim godinama, koji i dan, danas ne znam, koliko će mi Bog dati dugo da poživim, ja, gospodo, sa ove tribine faktično iz sveg srca apelujem na Hrvate i ja im garantujem, da će oni ovde najlepše bratstvo naći. (Živo odobrovanje i aplauz na desnici i levici). I da će se s ove strane sve uraditi, što je moguće, da se to pitanje uredi. Pa to nije državno pitanje! Pa traže i Slovenci nešto, i Srbi traže nešto. To hrvatsko pitanje nije državno pitanje, zato je ovaj naziv sasvim loš.

Ja se, gospodo, ipak nadam da ćemo doživeti tu sreću, da mi jedanput našu braću tamo pozdravimo gde treba, da budu svi zajedno sa nama i da zajedno sa nama rade na probitku i procvatu te naše države tako da i oni mogu biti sretni i da mi možemo biti sretni i na kraju da smo svi sretni. I u tome uverenju i u tome poverenju što ga imam, glasaću za budžet. (Burno odobrovanje na desnici i uzvici: Živeo!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima radi ličnog objašnjenja g. dr. Grga Andelinović.

Dr. Grga Andelinović: Gospodo senatori, čuo sam, izvestili su me, da je g. ban Mihalović rekao: da bih ja bio uvredio Senat. Meni nije ništa poznato o tome da bih ja u svome govoru uvredio bio Senat kao instituciju, i ja bih molio g. bana Mihalovića da mi navede reči kojima sam ja uvredio Senat kao instituciju. Ja prema g. Mihaloviću lično imam poštovanja, iako smo u našem političkom životu, ja kao mlad čovek, a on kao stariji, bili uvek na drugoj fronti. Za vreme austrijske vladavine mi smo bili na potpuno različitim frontama. Ali, u zadnjem momentu pred oslobođenjem i ujedinjenjem našim, našli smo se, hvala Bogu, zajedno u onom odlučnom momentu. I ja se radujem, i radovao sam se kao mlad čovek, što sam toga uglednog i starog gospodina našao, sa njegovim autoritetom i njegovom ličnom ispravnošću, na koncu konca na pravoj liniji. Ja se tome i danas radujem i izražavam mu ponovno moju duboku zahvalnost na tome. Ali, gospodo, iako je on stariji od mene, iako on zna koliko ga ja poštujem i imam razloga da ga poštujem, koliko sam ga poštovao i onda kada nije bio senator, ja moram da odbijem lekcije o defetizmu, o jugoslovenstvu, o borbi za nacionalne ideale. (Antun Mihalović: Ja nisam tako mislio.) G. Mihalović je na svoj način radio za narodnu stvar, i

ja mislim da je s naše strane dosta ako mu ništa ne prebacujemo; ali neka mi dopuste i g. Predsednik Vlade, i g. Predsednik Senata, i g. Mihalović da kažem: da ne dam ni sebi ništa prebacivati. Svestan sam da sam u tom momentu učinio mnogo i tri puta mnogo. A što se tiče uvrede Senata, ja nisam uvredio Senat. Nisam ja govorio u nekakvom temperamentnom južnjačkom raspoloženju, nego potpuno promišljeno, i ja ostajem pri svakoj svojoj reči koju sam rekao. Ja sam u svome govoru hteo da izrazim jedno svoje mišljenje, a to je: da sam požalio, duboko požalio, što u ovom Senatu, nakon zadnjih izbora — a izbori i imenovanje to je po prilici jedna stvar, — to mi znamo, i da Vlada uglavnom nosi odgovornost za to — nisam u redovima senatora video one nacionalne radnike, od kojih ću pomenuti jednog Trinajstića, jednog Desnicu, jednog Majstrovića, koji su pre tih izbora bili u ovome Domu. Neka je potpuna čast današnjem dalmatinskom predstavniku g. Novakoviću. On je učitelj i bio je činovnik „Tapreda“ ili Teokarevića...

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Izvolite se, g. senatore, držati stvari.

Dr. Grga Andelinović: (nastavlja): Ali, ja sam kazao da sam požalio što ne vidim ovde nacionalne radnike... (**Dušan Novaković:** Pogledajte kako ste Vi došli ovde!) Ali sam ja neko drugi u političkom životu, a Vi ste neko drugi! To je jasno. O tome ne treba raspravljati. Ali, kada nisam video ovde g. Trinajstića, g. Desnicu, g. Majstrovića; kada nisam video nacionalne radnike koji su radili na narodnoj stvari od prvog početka, izrazio sam svoje žaljenje, ne vredajući nikoga, a i sada ne vredam nikoga, ali ostajem pri onome što sam rekao.

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim g. senatora da završi, jer je vreme već prošlo.

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Ja bih želeo da mi g. Mihalović, koga lično nisam uvredio, i nisam ga hteo vredati, ali ako on smatra da sam ga ipak uvredio, ja ću mu se izviniti... (**Antun Mihalović:** Niste me uvredili!) To mi je milo da čujem da Vas nisam uvredio. Dakle, pošto nisam uvredio lično g. Mihalovića, ja bih voleo da mi kaže u čemu sam i čime uvredio Senat kao instituciju?!

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Reč ima senator g. dr. Josip Nemeč.

Dr. Josip Nemeč: Gospodo senatori, ovde je palo nekoliko primedaba na koje treba da se odgovori. Danas je naš uvaženi drug g. Canjuga izjavio da za predloženi budžet neće glasati onaj koji ga nije pročitao i proučio. Ja moram protiv toga da protestujem u ime čitavog našeg Kluba senatora Jugoslovenske nacionalne stranke, jer mi smo svesni da smo taj budžet pročitali i proučili kako smo to pokazali i prilikom rasprave u Finansijskom odboru. Po stanovištu g. Canjuge dovoljno bi bilo da čovek zbroji one cifre i ako vidi da je tamo dva puta dva četiri, a ne pet, da je svako dužan da glasa za taj budžet. Međutim, mi prosudujemo pitanje budžeta i sa druge strane, a ne samo sa čisto cifarske strane. U budžetu se zrcala razna pitanja, razni smerovi, razni pravci politike Kraljevske vlade koja provodi budžet. Pala je i u Narodnoj skupštini jedna neodrživa tvrdnja da je naime patriotska dužnost za svakoga člana Narodnog predstavništva da glasa za predloženi budžet državi, jer da se budžet daje državi a ne Vladi. Ova tvrdnja, ovo stanovište nije ispravno, iako se mora priznati da je to budžet za dr-

žavu životno pitanje. Za budžet dužni su da glasaju oni članovi Narodnog predstavništva koji nakon proučavanja istog dođu do spoznaje, da oni tereti koji se tim budžetom nameću narodu stoje u potpunosti srazmeri sa njegovom privrednom snagom, a uz to imaju punu veru da će Vlada, izvršujući izglasani budžet, provodati politiku njihovoga smera i njihovih nazora. Klub Jugoslovenske nacionalne stranke, kojega imam čast biti član i sa kojim se u svemu solidarišem, ne odobrava dosadašnji rad Kraljevske vlade, a nema vere bar za sada da bi Kraljevska vlada u narednoj budžetskoj godini promenila svoju politiku i pravac sprovođenja te politike (Glas sa desnice: Nego valjda da sprovedi vaš pravac!) Svakako vi ćete zagovarati svoj pravac, a ja opet zagovaram svoj. I zbog toga mi ne smatramo da bi nam naš patriotski stav prema Kraljevini Jugoslaviji, ovoj našoj nada sve miloj otadžbini, nalagao da glasamo za predloženi budžet. Opravdanost ovog našeg stanovišta u pitanju glasanja potvrđuje nam ustaljena parlamentarna praksa da se prilikom donošenja budžeta vodi najopsežnija rasprava o svima političkim pitanjima, o svemu što je u vezi sa politikom.

A koja je svrha tog raspravi? Svrha je da bi se dala mogućnost svakoj političkoj grupi da bi ona svojim obrazloženjima, svojim dokumentima, dobila za svoju tezu većinu parlamenta. Zapravo, to je samo u teoriji tako. A u praksi vidimo, sa vrlo malo iznimaka, da je sudbina budžeta već unapred odlučena, kako to vidimo i u ovom današnjem slučaju, gde Kraljevska vlada koja budžet predlaže, imade dobro osiguranu većinu, koja će njoj taj budžet izglasati. Nameće se po tom pitanje, a kako to, i zašto onda opozicija uopšte hoće da govori, kad je dobro svesna da je ona u položaju branioca koji ima da brani stanovitu tezu ili stanovito lice, a dobro znade da je presuda već unapred zaključena. Vulgarno se odgovara na to pitanje: opozicija hoće da govori kroz prozor, što znači, opozicija hoće da njene argumente čuju široki slojevi naroda. Nažalost kod nas i to nije moguće. Jer prozori Jugoslovenskog parlamenta zatvoreni su zavesama, neprozirnim i neprodornim, koje zavesu nose na sebi natpis „cenzura“. Kraljevska vlada dobro pazi da ne bi preko zidina Parlamenta došao nijedan od onih mnogobrojnih prigovora što ih njihovom radu iznosi opozicija, držeći valjda da će narod doći do zaključka da opozicija i nema što da prigovori radu Kraljevske vlade, a što možda ne bi bilo na odmet sada kada je verovatno u blizini vreme izbora. Pak čemu onda uopšte opozicija hoće da govori kad znade da je sudbina budžeta već odlučena i kad znade da njeno obrazlaganje i njeni argumenti neće moći dopreti do ušiju širokih slojeva naroda. Govori, gospodo senatori, zato, da odreši dušu svoju vršenjem svoje dužnosti, da rad Kraljevske vlade podvrgne ozbiljnoj objektivnoj kritici. Nije to opozicija „à tout pris“ pod svaku cenu, nije to opozicija iz inata, nije to opozicija državi, već je to opozicija radu Kraljevske vlade. Ovoj opoziciji nije cilj da ruši autoritet vlasti državnih i ustanova državnih, da ruši dosadašnji državni poredak, niti da stvara haos ili prekinuće državnog kontinuiteta. Pa baš stoga ona smije sa punim pravom da apelira na uvaženog Gospodina Predsednika Senata, neka sam on izvoli sav uticaj svog visokog položaja uložiti u to da se govornici opozicije u ovom Senatu priskrbi i osigura pu-

ni publicitet. Neka se omogući narodu da čita i razloge i proturazloge i da sam svojom sopstvenom glavom dođe do zaključka gde je pravo a gde je krivo.

Ako Kraljevska vlada veruje da je istina ono što njoj pretstavnicima njezine većine referišu, da je čitav narod uz Vladu, onda bi — držim — i te kako bilo u interesu Kraljevske vlade da pomogne publikovanje svih govora koje opozicija iznosi, jer će tako omogućiti narodu da ju još više ceni, a opoziciju da još više odbaci od sebe.

Žalosno iskustvo koje smo doživeli u novije doba sili nas da tražimo publicitet naših govora, da tražimo slobodu štampe barem za raspravu u Parlamentu prigodom budžeta, od kojega iskustva dozvolite da vam navedem dva primera. Jedan je primer slučaj g. Anta Kovača, narodnog poslanika, našega dobrog prijatelja i druga, čiji je govor bio prikazan u „Vremenu“ tako da je neobavešteni dio publike u Zagrebu stvorio zaključak da je g. Kovač tražio energični nastup Vlade protiv Hrvata, da je tražio progon Hrvata. Vi ćete, gospodo, razumeti, kakav je položaj nas jugoslovenskih nacionalista u onoj sredini, a kakav će biti tek sada kada se to još podjaruje, i kad se tako potpuno neopravdano i neistinито podmeće jednom Hrvatima da je tražio progon svojih drugova Hrvata.

Drugi je primer pisanje lista „Slovenca“, koji zastupa interese slovenskog dela ove koalirane stranke, koji je list povodom rasprave o budžetu vojske u Narodnoj skupštini donio opširni članak u kojem je ustvrdio, da je Jugoslovenska nacionalna stranka poslala u borbu protiv vojske govornike, da je Jugoslovenska nacionalna stranka pokušala blatom da se nabaci na našu junačku vojsku i da je htela da tu vojsku osramoti i da joj oduzme ugled (**Dr. Albert Kramer:** To su profesionalni klevetnici.) To je tako strahovita kleveta, tako velika, tako odvratna, da se gadnija kleveta ne da ni zamisliti. Ja držim, gospodo, da vi dosta dobro poznate dosadanji rad Jugoslovenske nacionalne stranke, pa ako bi mogli što i prigovoriti, mislim, da ćete jedno ipak priznati, da Jugoslovenska nacionalna stranka visoko štuje one svetinje koje su nama svima svete. Kralj i vojska — to je svima nama sveto i to mi nećemo niti sami blatiti a još manje dopustiti da to drugi čine. Ja smatram, gospodo, svojom dužnošću da sa ovoga mesta u ime celoga kluba sa gnušanjem odbijem ovako klevetničko pisanje. Blato kojim se htelo našu stranku poprskati, neka padne na klevetnike. (**Dr. Albert Kramer:** I pašće!)

Gospodo senatori, nakon ovo nekoliko reči uvida dozvolite mi da predem na samu stvar. Da bi se ostvarili prihodi prošlogodišnjeg budžeta, trebale su poreske vlasti i te kako pritegnuti šarafe.

Trebali su ih pritegnuti toliko, da je mnogi i mnogi porezovnik bio u bojazni da će mu taj šaraf i dušu istisnuti iz tijela. Mnogi porezovnik bio je posegnuo za samim kapitalom ili se dapače i zadužio da bi dao državi ono što su poreski organi procenili kao njegovu čistu dobit. Mnoge i mnoge porezovnike bacili su ti veliki tereti unatrag. A kako će to izgledati tek naredne budžetske godine, kada poreznici imaju da namire ne samo onoliko koliko je bilo minule godine nego za 1,270 miliona više, samo po redovnom budžetu, a da i ne spominjem one izdatke koji su predviđeni iz vanrednog budžeta, da ne spominjem one dažbine koje imaju porezovnici da

davaju ne samo državi nego i banovini i općini, zatim razne druge prireze, zarez, odreze i sva moguća davanja, tako da se ja, gospodo, bojim, vrlo bojim, da neće biti mogućnosti da se od tog jadnog porezovnika ubere ono što bi trebalo da se ubere da bi se taj budžet mogao uravnotežiti. Ne mogu se uvjeriti o onom blagostanju, o onom prosperitetu ekonomskom o kojem naš mnogopoštovani Ministar finansija govori sa toliko optimizma. Bilansi pojedinih firmi, pojedinih obrtnika i zanatlija nazaduju. Velika masa ima privrednih ljudi koji ne napreduju, a u privredi je priznata poznata rečenica: ko ne napreduje, taj nazaduje.

Ekonomski prosperitet samo je prividan, u stvarnosti ga i nema, i naš narod apsolutno nije u mogućnosti da namiri ovo povećanje budžeta. Opravdana je stoga bojazan da će ovo povećanje proizvesti ekonomske i finansijske trzavice sa dalekosežnim teškim posledicama. Držim da niko ne bi bio sretniji od mene kad bi me budućnost desavuirala i ja bih to od srca želeo. Istina je, gospodo senatori, da povećanje budžeta znači prosperitet naroda, kao što i podizanje standarda života pojedinca znači njegov napredak, ali samo dotle dok su te potrebe u revnovesju sa prihodima, sa mogućnosti da se te potrebe i pokriju, jer u protivnom slučaju to dovodi do katastrofe. Gospodo senatori, u novije doba počeli su se opet pojavljivati stečajevi, ti zloguki vesnici teških vremena. S time je trebalo računati kod sastavljanja budžeta, a jer nije računato. budžet prihoda izgleda neostvariv, dakle, nestvaran... (**Ministar bez portfelja dr. Miho Krek:** To ste i prošle godine govorili!)... I uvek ću govoriti, dok god to bude potrebno. (**Dr. Miho Krek:** Ove godine se budžet ostvario).. Gospodo, kazao sam, biću sretan i presretan ako se i ovaj ostvari. Ja bih želio od srca, ali mislim da je to suviše optimistično. (Glas sa desnice: Nema tere! — Drugi glas: Ali ima zajmova!) ... i prema tome držim da ovaj budžet neće moći biti uravnotežen sa budžetom izdataka i predviđene potrebe neće se moći namiriti.

Gospodo senatori, govornici Vladine većine u budžetskoj raspravi u Narodnoj skupštini, kao da su se nalazili na natecanju o rekord u hvalospjevima Kraljevskoj vladi, a ne samo Vladi, nego i u kadenju ličnosti mnogo uvaženog Gospodina Predsednika Vlade, baš njemu lično, i to u tolikoj mjeri, da je to već prelazilo mjere i granice ukusnosti. (**Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović:** Što je to Vama krivo?) Nije mi krivo, ali je neukusno. (**Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović:** I to je vrlo neukusno, kad u Senatu govorite o narodnim poslanicima koji ne mogu da odgovaraju. To nije engleski parlamentarizam. — **Dr. Grga Andelinović:** Pa i o dr. Mačeku se govori i u Skupštini i u Senatu i uvlači se u diskusiju njegovo ime).

Svako ko javno govori, mora biti pripravan da bude podvrgnut javnoj kritici. (**Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović,** prema dr. Grgi Andelinoviću: Ovde nije reč o diskusiji, već o ukusnosti).

Gospodo, u tom kadenju izgledalo je kao da smo na Vartburgu i da slušamo „Majstersengere“ kako se natječu za blagonaklonost lepé kraljevne. Prema prikazivanju tih »Majstersengera« Jugoslavija bi imala da bude primer kako valja voditi politiku, da ona bude prava, ispravna, valjana i korisna. Nažalost, mi vidimo da smo daleko od toga. Političkom radu Kraljevske vlade, njenom načinu provodanja

naše nacionalne politike prema vani i unutra, opozicija stavlja mnogo opravdanih prigovora. Nastojanje da stečemo što više prijatelja, što više saveznika, svakako je pohvalno, ali je drugo pitanje da li mnogobrojni savezi i prijateljstva mogu da budu iskreni i trajni. Lako je biti prijatelj prijatelju svoga prijatelja, ali je mnogo teže biti dobar i iskren prijatelj i prijateljevom protivniku. Interesne sfere pojedinih država u mnogo slučajeva se ne pokrivaju, nasuprot, postoje velike interesne opreke. Pa kad se jednom te opreke zaoštre do otvorenog sukoba, kome ćemo da se onda privolimo carstvu, kad nećemo moći ostati umiljato jagnje, koje dvije majke siše. Jasno je da nećemo moći ostati prijatelji na obje strane i da će jedna od njih doći u položaj da se na nas požali.

Mi vidimo, gospodo senatori, iako se pred nama kinematografskom brzinom redaju razni događaji, kako se preko noći menja lice karte, kako događaji jedni za drugim slede i razvijaju se u tom pravcu da mi ne možemo predvideti gde će nastati sukob i gde će se on razviti.

U ovakvim teškim prilikama držim da bi trebalo da smo svesni na koga možemo da se oslonimo ako nam dođe do potrebe. Računati na to da ćemo se tek naknadno opredeliti, držim da nije dobro.

Gospodin Pretsednik Vlade i Ministar inostranih poslova doduše uvjerava da naši raniji savezi, onaj sa Francuskom, Mala antanta i Balkanski sporazum nisu nimalo tangirani, nimalo oslabljeni, no u Parizu i Pragu može se čuti i čitati posve suprotnih tvrdnji.

Ne želim biti zloguki prorok, nasuprot radovao bih se, kad bi budućnost pokazala, da je moja bojazan bila neosnovana. Ne mogu propustiti ovu priliku, a da ne istaknem veliko žaljenje što u diplomatskoj službi Hrvata i Slovenaca gotovo i ne zapažamo. U inostranom pretstavništvu njih je tako malo, da se gube među Srbijancima, a to nije u duhu jugoslovenske jednakosti i ravnopravnosti. (Jedan glas sa desnice: To sad tek zapažate, a šta ste radili 18 godina?) Nisam ja nameštao. (Dr. Grga Andelinović, obraćajući se Franu Smodeju: Mi smo radili zlo, a da li priznaješ da i ti činiš zlo? — Fran Smodej: Ako ti imaš zlih čina, ja ih nemam!)

U oblast inostrane politike spada i pitanje Konkordata, mada Konkordat nije u punom smislu reči međunarodni već samo kvazi-međunarodni ugovor. Radi se zapravo o odnosima pripadnika rimo-katoličke vjeroispovesti jedne države međusobno i o odnosima njihove vjerske zajednice u državi kao takove prema državi, dakle, o odnosu posve internom, ali je praksa kod rimo-katolika stvorila iznimku, da države u tim unutarnjim odnosima svojih državljana prave posebne ugovore sa Svetom Stolicom kao vrhovnom glavom svih rimo-katolika, čime uređenje tih odnosa zadobiva delomično i međunarodni karakter.

U Narodnom pretstavništvu Konkordat je skinut s dnevnog reda, barem za sada i stoga bi bilo bespredmetno govoriti o njegovom sadržaju, ali zato imade drugo nešto o čemu treba da se govori.

U Narodnoj skupštini primljeni Konkordat propisno je podnesen ovom visokom Domu na pretres i prihvata, ali ipak nije došlo ni do pretresa ni do glasanja. Treba podvrći kritički formu koja je pri tome upotrebljena. Umjesto da Kraljevska vlada zvaničnim svojim pismenim aktom javi ovom visokom Senatu da povlači predloženi Konkordat, Senat do-

biva usmeno saopćenje svog mnogouvaženog Gospodina Pretsednika da je Gospodin Pretsednik Kraljevske vlade usmeno izjavio da povlači Konkordat. (Pretsednik dr. Milan Stojadinović: Jeste li za ili protiv Konkordata?)

Ja sam za Konkordat, ali ne za ovaj. Ja ću to već kazati (Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović: Šteta što to nisam znao. — Dr. Grga Andelinović: Vi ste preuzeli obavezu. — Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović: Žalim za Vaše neizgovorene i propale govore o Konkordatu. — Dr. Grga Andelinović: Vi ste me molili da ne govorim. — Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović: Nikada, gospodine kolega; Vi ste mi obećavali da nećete glasati protiv. — Dr. Grga Andelinović: Molim, šta to znači da sam Vam obećavao. Molim, odgovorite lepo i čisto, da ne izgleda Bog zna šta? — Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović: Da nećete biti protiv Konkordata. — Dr. Grga Andelinović: Ja sam to javno rekao. Da ne izgleda da sam obećavao nešto drugo. — Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović: Niste kazali da li ste za Konkordat ili protiv njega).

To niti je u skladu sa važnošću predmeta, a niti sa položajem ovog visokog Doma.

Ministar unutrašnjih dela g. dr. Korošec dao je u Finansijskom odboru Narodne skupštine izjavu, da je Kraljevska vlada povukla Konkordat i da neće iznositi pred Narodno pretstavništvo niti ovaj niti ovaj Konkordat.

U novinama smo čitali prepisku Kraljevske vlade sa visokim pretstavnicima Srpske pravoslavne crkve o onom osebnom postupku izmirenja, — koji je konačno okrunjen međusobnom amnestijom, — u kojoj prepisci je Kraljevska vlada saopštila visokim pretstavnicima Srpske pravoslavne crkve, da je skinula Konkordat sa dnevnog reda.

Razumljiva je stoga diplomatska nota Svete Stolice i članak u „Osservatore Romano“, gde se prigovara postupku u pitanju međusobnog ugovora koji ni jedan od potpisnika još nije opozvao, niti ga sa svoje strane stavio van snage.

Kad se sjetimo sa kolikom je rečitošću Pretsednik Vlade i Ministar spoljnih poslova, mnogouvaženi g. dr. Stojadinović u Narodnoj skupštini dokazivao ne samo veliku korist od Konkordata, nego i njegovu životnu potrebu za našu državu, onda se zaista ne može razumjeti, kako je mogla ta ista Kraljevska vlada taj isti Konkordat na polovici njegova puta povući, i mirno dalje ostati na svome mjestu kao da se ništa nije desilo. (Jedan glas: Žao vam je. — Fran Smodej: Vi tačno znate zašto je to tako bilo, samo se ovde tako pravite.)

Šta više g. Pretsednik Vlade i Ministar spoljnih poslova izjavio je da je Konkordat mjenica sa akceptom Kraljevine Jugoslavije, koja treba da bude iskupljena o terminu, da ne bi Jugoslavija pala u red nemarnih plataca. Međutim mi vidimo da ta menica, taj menični akcept nije iskupljen, da je ta menica protestovana i ostala neisplaćena još i danas. I tako je Kraljevina Jugoslavija došla u red dužnika koji ne odgovaraju svojim obavezama (Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović: Vi imate pravo po Ustavu da predložite ratifikaciju). Ne običajem preuzimati tuđe poslove. (Fran Smodej: Bar jedanput da se slažemo). Naći ćemo se, pa ćemo se složiti; biće toga.

Ako taj Konkordat nije bio dobar, Kraljevska vlada nije ga trebala, nije ga smela iznositi pred Narodno pretstavništvo, a ako je bio dobar, kao što je

to Kraljevska vlada tvrdila i dokazivala, onda je bila dužnost Kraljevske vlade da borbu protiv njega zametnutu prihvati i da u borbi junački istraje ili da junački podleže. Tertium non datur! (Jedan glas: Nemojte deklamovati.) Imam pravo, gospodine kolega, a Vi izvolite protiv deklamovati.

Gospodo senatori, Konkordat je našoj državi potreban, a tu potrebu potencira još i formalni razlog da ne ostane u našoj državi jedina rimo-katolička crkva bez zakona o uređenju njezina položaja i odnosa prema državi, dok sve druge veroispovesti već imaju takove zakone. Vjerujem stoga, da će Kraljevska vlada u dogledno vrijeme opet staviti na dnevni red pitanje Konkordata pa makar i pod drugim imenom.

Kod nas se u pitanju uređenja vjerskih odnosa pošlo pogrešnim putem. Trebalo je ponajprije jednim interkonfesionalnim zakonom urediti istodobno odnose svih naših veroispovesti, naravno na principu potpune jednakosti i ravnopravnosti potpunim isključenjem svakoga pogodovanja, a onda tek sklapati Konkordate i donositi posebne zakone za pojedine vjeroispovesti, sve u granicama interkonfesionalnog zakona. Da se tako postupalo, očuvala bi se naša država i naš narod od mnogih neugodnosti, trzavica i štetnih posledica. No još nije dočkan. Neka se pristupi reviziji čitavog crkvenog zakonodavstva i neka se ponajprije donese interkonfesionalni zakon koji neće nijednoj crkvi davati privilegija protivna duhu i ustanovama Ustava. Jedino takav temeljni zakon moći će osigurati međuvjersku snošljivost, koja nam je potrebna kao i hleb nasušni.

Postignuto izmirenje između Kraljevske vlade i Srpske pravoslavne crkve dovelo je do popunjenja

upražnjene patrijaršijske stolice i voljom Božjom danas sedi na prijestolu Sv. Save Njegova Svetost Patrijarh Gavriilo. Koliko mi je poznato sadanja Njegova Svetost svojevremeno je lično zagovarao da se i pravoslavna crkva u pitanju kalendara prilagodi rezultatima moderne astronomije. Kad bi Njegova Svetost u red svojih velikih zadataka i poziva svog visokog položaja stavio i pitanje moderniziranja kalendara i uspešno ga proveo, za vječna bi vremena zadužio čitavu Jugoslaviju i to bi mu djelo bilo monumentum aere perennius. (*Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović*: Ja sam mislio da ste Vi katolički klerikalac, a sada vidim da ste Vi pravoslavni) Ja u tome, Gospodine Pretsedniče, ne vidim klerikalstvo. (*Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović*: Pa govorite o crkvenoj temi!) Ja drukčije shvatam klerikalstvo.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodine senatore, dozvolite jedan upit: koliko imate još da govorite?

Dr. Josip Nemeć: Još tri puta ovoliko.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja bih, sa Vašim pristankom prekinuo sednicu, s tim da govor nastavite sutra?

Dr. Josip Nemeć: Ja bih radije sutra nastavio.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodo senatori, sa vašim pristankom zaključujem današnju sednicu i zakazujem narednu za sutra u 9 sati ujutru sa sledećim dnevnim redom: Nastavak pretresa u naćelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1938/39 god.

Sednica je zaključena u 20.10 časova.